

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
Διευθυντής: Καθηγητής Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης

ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΚΑΙΝΟΤΟΜΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ – ΝΕΟΙ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ ΜΕ ΨΗΦΙΑΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Συνεργατικές Δραστηριότητες (e-TIVITIES)
Παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας στη Μικτή Διδασκαλία

Βασιλική Ιωαννίδη, PhD, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Π.Τ.Δ.Ε. ΕΚΠΑ
Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 2025

Το βιβλίο αυτό είναι ένας ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΔΡΑΣΗΣ
που παρέχει συγκεκριμένα παραδείγματα
για την εδραίωση παιδαγωγικών περιβαλλόντων
χωρίς αποκλεισμούς και παρέχει καθοδήγηση
για το πώς οι εκπαιδευτικοί/εκπαιδευτές
μπορούν να στηρίξουν αποτελεσματικές πρακτικές
για την ανάπτυξη δεξιοτήτων με στόχο την υλοποίηση
της ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

Εκδόσεις ΕΚΠΑ, Ακαδημίας 33, Τηλ. 210 368 8185

ISBN: 978-960-466-348-4

«Ο κόσμος μας αντιμετωπίζει μια σειρά κρίσεων που επηρεάζουν δυσανάλογα τα άτομα με αναπηρίες.

Χρειαζόμαστε μετασχηματιστικές λύσεις για να διασώσουμε τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης και να μην αφήσουμε κανέναν στο περιθώριο. Η καινοτομία και η τεχνολογία μπορούν να αποτελέσουν ισχυρά εργαλεία ενσωμάτωσης.

Μπορούν να βελτιώσουν την πρόσβαση στην πληροφόρηση, την εκπαίδευση και τη Διά Βίου μάθηση. Και μπορούν να ανοίξουν νέους δρόμους για τα άτομα με αναπηρίες να συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό και στην κοινωνία γενικότερα σε ισότιμη βάση».

Αντόνιο Γκουτέρες, Γενικός Γραμματέας ΟΗΕ¹

1. <https://unric.org/el/3-%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B5%CE%BC%CE%B2CF%81%CE%AF%CE%B-F%CF%85%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%B-C%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%B-C%CE%B5-%CE%B1/>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.....	7
Σχετικά με το Εννοιολογικό πλαίσιο του Εκπαιδευτικού υλικού.....	8
Σχετικά με την Πολυμορφικότητα του Εκπαιδευτικού υλικού.....	8
Σχετικά με τη μικτή μάθηση και το παιδαγωγικό πλαίσιο ανάπτυξης του Εκπαιδευτικού υλικού.....	10
Σχετικά με τον Διά Βίου χαρακτήρα του Εκπαιδευτικού υλικού, τη δομή του και την αξία των ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων	13
ΜΕΡΟΣ Α΄	
ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΩΣ ΦΟΙΤΗΤΟ-ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ.....	18
ΜΕΡΟΣ Β΄	
ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΙΑ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ	25
1. Το διεθνές θεσμικό πλαίσιο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης από την οπτική των ανθρώπινων δικαιωμάτων	26
2. Προς μια Συμπεριληπτική Εκπαίδευση και Πρακτική: η τρέχουσα συζήτηση με έμφαση στις Βέλτιστες Πρακτικές	30
3. Διδάσκοντας και μαθαίνοντας τον Index for Inclusion/Δείκτης Ένταξης.....	35
4. Ευαισθητοποιώντας για τη Συμπερίληψη – Συνεργατικές δραστηριότητες με στόχο την ενεργοποίηση εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων.....	39
4.1 Θεωρητική πλαισίωση – αποσαφήνιση όρων	39
4.2 Δραστηριότητα αναστοχασμού για εκπαιδευτικούς.....	39

4.2.1 Παρατηρήσεις για τη σύνδεση θεωρίας και πράξης – παραδείγματα με ψηφιακά εργαλεία και λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης	41
4.3 Ενεργός διαδικτυακή μάθηση και διαδραστικές συνεργατικές δραστηριότητες για εκπαιδευόμενους (e-TIVITIES) με τη χρήση λογισμικού τεχνητής νοημοσύνης.....	47
4.3.1 Προτεινόμενες δραστηριότητες Παιδικής Λογοτεχνίας για ομαδοσυνεργατικό συλλογισμό στη μικτή μάθηση – Εδραιώνοντας συμπεριληπτικές αξίες	61
5. Ένα υπόδειγμα Σχεδίου Δράσης «Inclusive Schools» (2020).....	64
6. Άλλες διεθνείς παραδειγματικές πρακτικές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης.....	65
6.1 Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης...	66
7. Τελικές κατευθυντήριες για ένα συμπεριληπτικό σχολείο	69
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	73
ΆΛΛΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	82
ΨΗΦΙΑΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
3 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ – ΔΙΕΘΝΗΣ ΗΜΕΡΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ	
Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία - Οδηγός για το άρθρο 24 Το Δικαίωμα στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (CRPD/C/GC/4, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, A guide to Article 24 The Right to Inclusive Education)	
Μετάφραση - Απόδοση.....	84
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	98

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το παρόν εγχειρίδιο θέτει τη σημασία καινοτόμων παιδαγωγικών πρακτικών σε επίπεδο εφαρμογής της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης στα σύγχρονα συνδυαστικά –συμβατικά και ψηφιακά– περιβάλλοντα μάθησης του 21ου αιώνα και δη σε συνθήκες Συμπεριληπτικής εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης.

Απευθύνεται σε φοιτητές και μελλοντικούς εκπαιδευτικούς², οι οποίοι θα ευαισθητοποιηθούν πάνω σε θέματα σχολικής συμπερίληψης μαθητών/τριών με και χωρίς αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες υπό την οπτική των σύγχρονων πολυγραμματισμών³ και νέων εγγραμματισμών με οπτικοακουστικά μέσα στις μικτές τάξεις του 21ου αιώνα (Μαλαφάντης, 2022).

Το παρόν έργο υποβλήθηκε σε μία πρώιμη φάση ως καλή πρακτική με θέμα *“Teachers’ skills for innovation, change and inclusion in all schools. Pedagogical applications and Self-reflection activities – Teaching Inclusive Education”*, στο Διεθνές Συνέδριο με τίτλο *«International Conference “Learning from the Extremes”*, The LfE International Conference is Organised by Institute Educational of Policy. Ellinogermaniki Agogi (19-20/1/2024), όπου και παρουσιάστηκε επιτυχώς στην κατηγορία *«Self-reflection tools to support innovation and systemic change in schools”*.

Ευελπιστούμε η παρούσα συγγραφική προσπάθεια να συνεισφέρει στο πεδίο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης και ειδικά στην εφαρμογή αρχών **του δικαιώματος στη Συμπερίληψη** (άρθρο 24, όπως παρατίθεται σε ελληνική μετάφραση στο Παράρτημα, σελ. 84) μέσα στην ίδια την εκπαιδευτική πράξη της γενικής τάξης και στην εκπαιδευτική καθημερινότητα του γενικού σχολείου:

(α) παρέχοντας εργαλεία συμπεριληπτικής μάθησης που θα βοηθήσουν τον εκπαιδευόμενο ή εν δράσει εκπαιδευτικό να αναπτύξει δεξιότητες και θα μπορούν να αξιοποιηθούν σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια και από όλες τις εκπαιδευτικές ειδικότητες, και

(β) ενισχύοντας την ψηφιακή εργαλειοθήκη και αναστοχαστική σκέψη του σύγχρονου –μελλοντικού και εν ενεργεία– εκπαιδευτικού του γενικού σχολείου ή/ και ειδικού παιδαγωγού στο πλαίσιο δομών Συνεκπαίδευσης.

2. Αντίστοιχα, όπου στο κείμενο αναφέρεται «φοιτητής», «μαθητής», «εκπαιδευόμενος», «διδάσκων», κ.λπ. νοείται «μαθητής/μαθήτρια», «εκπαιδευόμενος/εκπαιδευόμενη», «διδάσκων/διδάσκουσα», κ.λπ.

3. Για τον γραμματισμό και τους πολυγραμματισμούς, βλ. σχετικά: https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=148#colabbr04

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

- ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
- ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
- ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΜΙΚΤΗ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
- ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ, ΤΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΑΝΟΙΚΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Σχετικά με το Εννοιολογικό πλαίσιο του Εκπαιδευτικού υλικού

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (Inclusive Education) υιοθετεί μία ανθρωποκεντρική προσέγγιση για την αποτελεσματική συμμετοχή όλων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πρόκειται για μία παιδαγωγική προσέγγιση που εμπλέκει ενεργά όλους τους εκπαιδευόμενους σε μία ενεργητική και δυναμική διαδικασία της μάθησης που είναι προσβάσιμη για όλους (Κοκολάκη & Κατσαμποξάκη-Hodgetts, 2023, σελ. 52).

Ένα συμπεριληπτικό πλαίσιο εκπαίδευσης απαιτεί συμμετοχή και προσβασιμότητα για όλους, συμμετοχή και συνεργασία, συμμετοχή και επίτευξη, συμμετοχή και υποστήριξη της μάθησης όλων, αναγνώριση και αποδοχή της διαφορετικότητας. Η συμμετοχή ως συνεχής διαδικασία αφορά τις αντιδράσεις στην ποικιλία των μαθητών και απαιτεί η μάθηση να είναι ενεργητική και συνεργατική. Η συμμετοχή βασίζεται σε σχέσεις αμοιβαίας αναγνώρισης και αποδοχής (Black- Hawkins, 2014).

Στο πλαίσιο αυτό, η μελλοντική ανάπτυξη πολιτικής για τη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση πρέπει να λαμβάνει υπόψη όλα τα παιδιά. Η ανάπτυξη χωριστών πολιτικών για παιδιά που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες, που διατρέχουν κίνδυνο αποκλεισμού, δεν θα πρέπει πλέον να θεωρείται επιλογή. Αυτό προτείνεται από διεθνείς και ευρωπαϊκούς φορείς σε πρόσφατες εκθέσεις (π.χ. Euridice Report of the European Commission, 2023). Πρέπει να νομιμοποιηθούν οι ρόλοι όλων των επαγγελματιών που εμπλέκονται –γενικής και ειδικής εκπαίδευσης–, προκειμένου να ενθαρρύνουν τη συνεργασία και τη συνδιδασκαλία παρά την ανεξάρτητη εργασία με παιδιά. Τέλος, η πολιτική για τη Συνεκπαίδευση θα πρέπει να νομιμοποιεί την ευθύνη των εκπαιδευτικών να διαφοροποιούν τη διδασκαλία με στοχευμένη επαγγελματική ανάπτυξη για παροχή πόρων (τράπεζες με κείμενα για όλα τα μαθησιακά στυλ), γεγονός που θα διευκολύνει τους εκπαιδευτικούς να εφαρμόσουν συμπεριληπτική διδασκαλία (Symeonidou et al., 2024).

Σχετικά με την Πολυμορφικότητα του Εκπαιδευτικού υλικού

Το παρόν Εκπαιδευτικό Υλικό αποτελεί το εφαρμοσμένο μέρος μιας ευρύτερης ερευνητικής εργασίας και πλαισιώνεται από ένα εκπαιδευτικό υλικό ανοικτής πρόσβασης βασισμένο στις αρχές του Μοντέλου των West & Lionarakis, με εστίαση στην

πολυμορφικότητα του υλικού (ανοικτοί εκπαιδευτικοί πόροι και οπτικοακουστικά έργα). Παραθέτει ενδεικτικά διδακτικά παραδείγματα, τα οποία απευθύνονται σε φοιτητές⁴, εκπαιδευτικούς, εκπαιδευτές και εν γένει στελέχη, ειδικούς και επαγγελματίες αγωγής και εκπαίδευσης, ως μια διερευνητική και αναστοχαστική διεργασία νοηματοδότησης του συμπεριληπτικού έργου, και μάλιστα υπό τη σύγχρονη αναγκαιότητα της μικτής διδασκαλίας σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Το εφαρμοσμένο μέρος αποβλέπει στη διδακτική αξιοποίηση του Index for Inclusion και καινοτόμων συνεργατικών δραστηριοτήτων (e-TIVITIES) στη μικτή διδασκαλία σε μαθησιακά αντικείμενα Παιδαγωγικής και Λογοτεχνίας. Οι συμμετέχοντες θα εξοικειωθούν με ενδεικτικές αναστοχαστικές, διαδραστικές και συνεργατικές δραστηριότητες (e-TIVITIES) πρακτικής εφαρμογής της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε συνδυαστικά/μικτά περιβάλλοντα διδασκαλίας. Εδώ, είναι αξιοσημείωτη η συμβολή των ψηφιακών μέσων ως εκπαιδευτικών εργαλείων και παραδειγματικών πρακτικών στη δημιουργία ποικίλων συνεργατικών δραστηριοτήτων με διαδραστικό περιεχόμενο (Naggar et al., 2024/Loizou & Symeonidou, 2019), όπως είναι τα λογισμικά τεχνητής νοημοσύνης και οι διαδικτυακές πλατφόρμες, τα cartoons, κ.λπ.⁵

Είναι αποδεδειγμένο από προηγούμενες θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες ότι σε αυτό το πλαίσιο των νέων μετα-covid-19 κοινωνικο-εκπαιδευτικών συνθηκών τα ψηφιακά μέσα μπορούν να προσφέρουν πολλαπλά οφέλη στο μαθητικό δυναμικό όλων των εκπαιδευτικών πλαισίων και βαθμίδων. Μπορούν να παρέχουν κίνητρα για μάθηση, να εντοπίζουν αδυναμίες, να καλλιεργούν την κριτική και δημιουργική σκέψη, καθώς και την παρατηρητικότητα, και να εξασκούν στη συλλογή πληροφοριών και στη σωστή χρήση των νέων τεχνολογιών (Κοκολάκης κ.ά., 2023).

Ταυτόχρονα, ο εκπαιδευτικός προεκτείνει τα στενά όρια μιας συμβατικής διδασκαλίας, η οποία στηρίζεται σε αναλυτικά προγράμματα. Μετασχηματίζει τη διδακτέα ύλη σε κατάλληλη ψηφιακή δομή και μορφή, υποστηρίζοντας πολλαπλούς

4. Πρβλ. «Καλές πρακτικές» από το Δίκτυο των Κέντρων Υποστήριξης Διδασκαλίας και Μάθησης (ΔιΚεΔιΜΑ) Α.Ε.Ι. <https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/>

5. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Η δωρεάν διαδικτυακή πλατφόρμα <https://genial.ly/>, που προάγει τη μάθηση μέσω παιχνιδιού, τη χρήση του powerpoint ως powertool και του συγγραφικού εργαλείου ανοικτού κώδικα για δημιουργία διαδραστικού video H5p.org (<https://h5p.org/interactive-video>).
- Η διαδικτυακή πλατφόρμα <https://www.canva.com/education/> για πολυμορφικό υλικό και σχεδίαση διαφόρων συνεργατικών δραστηριοτήτων, όπως ψηφιακές αφηγήσεις, κινούμενες εικόνες, animation, κ.λπ. Άλλα ψηφιακά εργαλεία, όπως <https://www.pixton.com/welcome>, για δημιουργία comics και διαθεματικών δραστηριοτήτων ομαδοσυνεργατικής φύσης, οπτικοποίησης ιδεών, εννοιών, διαλόγων, αφηγήσεων και ιστοριών, κ.λπ.

τρόπους αναπαραγωγής της γνώσης (Ζερβός & Σουδίας, χ.χ.), συμβάλλοντας έτσι στην εδραίωση του Καθολικού Σχεδιασμού της Μάθησης για όλους.

Αναλυτικότερα, μέσα από συνεργατικές δραστηριότητες (e-TIVITIES), χρήση καλών πρακτικών και ειδικά μέσα από τη διδακτική αξιοποίηση του Πλαισίου Συμπερίληψης (Index for Inclusion), οι εκπαιδευόμενοι/ες θα εξοικειωθούν με εφαρμοσμένες γνώσεις και δεξιότητες τις οποίες προσφέρουν οι Δείκτες Συμπερίληψης για τη δημιουργία συμπεριληπτικών τάξεων και εκπαιδευτικών κοινοτήτων σε παραδοσιακά και ψηφιακά οικοσυστήματα συμπεριληπτικής μάθησης.

Συνολικά, θα παρουσιαστεί ένα πρακτικό παιδαγωγικό πλαίσιο αναφοράς με τη διδακτική αξιοποίηση ψηφιακών μέσων, τα οποία αποβλέπουν στην εφαρμοσμένη υποστήριξη και καλλιέργεια της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, με στόχο να αναδειχθούν εκείνες οι παιδαγωγικές πρακτικές που αντιμετωπίζουν τη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση ως μια ενεργό και συνεχή διαδικασία στη μάθηση και κατ' επέκταση στην κοινωνία.

Τέλος, αφορμή για αυτή την προσπάθεια αποτέλεσαν ορισμένα σύγχρονα ερευνητικά πορίσματα, τα οποία αποδεικνύουν ότι το διδακτικό προσωπικό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένο στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση, καθώς αφενός διαθέτει χαρακτηριστικά όπως υπομονή, εγγύτητα, στοργή, ενσυναίσθηση και ευελιξία, και αφετέρου υιοθετεί έναν ευέλικτο καθοδηγητικό ρόλο κατά τη διδασκαλία, παρέχοντας με αυτό τον τρόπο την απαραίτητη υποστήριξη για την κάλυψη των μαθησιακών αναγκών των εκπαιδευομένων τους (Sánchez-Díaz et al., 2024).

Σχετικά με τη μικτή μάθηση και το παιδαγωγικό πλαίσιο ανάπτυξης του Εκπαιδευτικού υλικού

Σήμερα, και σύμφωνα με σύγχρονα στοιχεία (Σοφός κ.ά., 2015), η μικτή μάθηση είναι διαδεδομένη ως μια εναλλακτική σύνδεση της διά ζώσης με την on line μάθηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, συνδυάζεται η συμβατική διδασκαλία με τη χρήση των καινοτόμων μέσων που προσφέρουν οι Νέες Τεχνολογίες. Ως εκ τούτου, ο σύγχρονος παιδαγωγικός διάλογος εδράζεται στην οικοδόμηση μικτών/υβριδικών διαλόγων μάθησης, διδασκαλίας και εργασίας, με έμφαση στις επικοινωνιακές και συνεργατικές διαδικασίες. Έτσι, στη βάση των συμβατικών και διά ζώσης διδασκα-

λιών δημιουργούνται και ηλεκτρονικά περιβάλλοντα, όπου οι εκπαιδευόμενοι/ες έχουν τη δυνατότητα να συζητήσουν μέσα από on line forums. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι ο παιδαγωγικός σχεδιασμός μέσα από ένα πολυτροπικό περιεχόμενο, το οποίο εμπλουτίζει το συμβατικό περιεχόμενο, όπως οι συνεργατικές δραστηριότητες, τα videos, τα παράλληλα κείμενα, οι υπερσύνδεσμοι κ.λπ., γεγονός που αποτελεί τη βέλτιστη πρακτική για τη δημιουργία αποδοτικών περιβαλλόντων μάθησης και δη ηλεκτρονικών. Συνολικά, με τον όρο «μικτή μάθηση» αποδίδεται ο συνδυασμός άμεσης και διά ζώσης διδασκαλίας με τις εξ αποστάσεως προσεγγίσεις είτε εντός ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος είτε μέσω κάποιας τεχνολογίας. Είναι σκόπιμο να τονιστεί η σημασία της παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης σε ένα ηλεκτρονικό περιβάλλον μέσα από τις δυνατότητες που δίδει στους χρήστες ένα πολυτροπικό περιεχόμενο, καθώς και η διάδραση στην επικοινωνία μέσα από τις διαπροσωπικές συζητήσεις των χρηστών/εκπαιδευομένων στα εικονικά και ψηφιακά οικοσυστήματα μάθησης. Καταλήγοντας, η αναγκαιότητα της μικτής μάθησης αναδεικνύεται μέσα από την αμεσότητα της πρόσβασης στο μαθησιακό αντικείμενο, τη χωρο-χρονική υπέρβαση, τη σύζευξη των τεχνολογικών μέσων και εν γένει την πολυμεσικότητα, την πολλαπλή πρόσβαση απτικά, γραφιστικά και δη σε ένα πολυτροπικό περιεχόμενο και, τέλος, τη διαδραστικότητα με τη διεύρυνση της επικοινωνίας, της επεξεργασίας και της συνεργασίας επί του περιεχομένου, δυναμικά στοιχεία που επιβάλλουν νέα πεδία στην παιδαγωγική και τη διδασκαλία του 21ου αιώνα (Σοφός κ.ά., 2015).

Επιπλέον, η θεωρητική βάση πάνω στην οποία σχεδιάζονται τα σύγχρονα συστήματα διαχείρισης της μάθησης είναι **το ουσιώδες, το ενδιαφέρον, το μετρήσιμο, το προσβάσιμο και το κλιμακούμενο περιεχόμενο**. Οι παραπάνω αρχές λειτουργούν ως εφαρμοσμένο πλαίσιο κατανόησης βασικών εννοιών που σχετίζονται με αυθεντικά περιβάλλοντα, δίδουν ευκαιρίες ανατροφοδότησης και πρόσβασης σε όλους καθώς και συμμετοχής και επιδίωξης προόδου για όλους (πρβλ. Κατσαμποξάκη-Hodgetts, 2023).

Με αυτή τη συλλογιστική πρακτικής διεύρυνσης της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης σε σύγχρονα εκπαιδευτικά και μαθησιακά περιβάλλοντα του 21ου αιώνα, οικοδομήθηκε το παρόν εγχειρίδιο, προκειμένου εν ενεργεία και μελλοντικοί εκπαιδευτικοί να προβληματιστούν, να αναστοχαστούν, να βελτιώσουν και να εμπλουτίσουν τη διδακτική πρακτική τους και την κριτική των δικών τους παραδοχών για συμμετοχή όλων των παιδιών, των εφήβων και εν γένει εκπαιδευομένων στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση.

Το παιδαγωγικό πλαίσιο που επιλέξαμε είναι ο **κοινωνικός εποικοδομητισμός** (πρβλ. Λιοναράκης, χ.χ./Σωτηριάδης, χ.χ./O'Donnell et al., 2021), και το παρόν εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί και σε συμβατικά και σε ψηφιακά οικο-

συστήματα μάθησης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, γίνεται προσπάθεια να προωθηθεί η παιδαγωγική αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτικού υλικού και εκπαιδευομένων καθώς και η ενεργητική εμπλοκή των εκπαιδευομένων στη μαθησιακή διαδικασία, η ανάπτυξη των της κριτικής σκέψης και των μεταγνωστικών ικανοτήτων τους, κ.λπ.

Για τη δημιουργία του εκπαιδευτικού υλικού επιλέχθηκε η τυπολογία των West και Λιοναράκη (Λιοναράκης, 2001),

«καθώς επιτρέπει τη δημιουργία πολυμορφικού υλικού εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ενηλίκων. Η τυπολογία αυτή υποστηρίζει το ποιοτικό κριτήριο της πολυμορφικότητας του υλικού (Κουτσούμπα & Γκιόσος, 2003) που προάγει την “ευρετική πορεία της αυτομάθησης” (Λιοναράκης, 2001). Αυτή η τυπολογία παρέχει μια σειρά από κατευθυντήριες αρχές σχετικά με τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού υλικού (Γκιόσος & Κουτσούμπα, 2005) με βάση τις οποίες το εκπαιδευτικό υλικό κατηγοριοποιείται σε τρεις δέσμες ως εξής: 1. η δέσμη (κείμενα, προκείμενα, μετακείμενα), 2. η δέσμη (διακείμενα, επικείμενα, παρακείμενα, περικείμενα) και 3. η δέσμη (πολυκείμενα, πολυαντικείμενα). Επιπρόσθετα, παρατηρείται πλήρης αντιστοιχία μεταξύ των κατηγοριών της ταξινόμησης και των μορφών ταξινόμησης διδακτικού υλικού» (όπως αναφ. στο: Συντιχάκη κ.ά., 2019).

Ως εκ τούτου, με βάση τον **κεντρικό πυρήνα του υλικού ως οδηγού Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης, ευαισθητοποίησης και εφαρμογής του Πλαισίου Συμπερίληψης**, υπάρχουν τα **προκείμενα, διακείμενα, παρακείμενα, περικείμενα, επικείμενα και πολυκείμενα μέρη** (Λιοναράκης, χ.χ./Λιοναράκης, 2001).

Αναλυτικότερα, ο σχεδιασμός του υλικού οικοδομείται σπονδυλωτά ως εξής (Λιοναράκης, χ.χ.):

- Τίτλος, σκοπός, προσδοκώμενα αποτελέσματα, λέξεις-κλειδιά (Προκείμενα)
- «Το δικαίωμα στη Συμπερίληψη» με ελληνική απόδοση (Β΄ μέρος) (Μετακείμενα)
- Συμπληρωματικό υλικό, παραδείγματα, υποδειγματικές πρακτικές και σχέδια δράσης, μελέτη περίπτωσης και διδακτικές εφαρμογές ομαδοσυνεργατικού συλλογισμού (Περικείμενα)
- Δραστηριότητες και αναστοχαστικές ασκήσεις (Διακείμενα)
- Πλαίσια και πίνακες, φωτογραφίες και οπτικά δεδομένα από συμπεριληπτικές τάξεις (Παρακείμενα)
- Διασαφηνίσεις και εννοιολογικές διευθετήσεις, παράλληλα κείμενα και κείμενα-συνδέσεις (Επικείμενα)
- Οπτικοακουστικό μέρος (εκπαιδευτικές ταινίες, ενδεικτικά λογισμικά τεχνητής νοημοσύνης και ψηφιακών εργαλείων σε συνδυασμό με το Γ΄ Μέρος όσον αφορά ιστολόγια, τεκμήρια, αφηγήσεις και μαρτυρίες ζωής) (Πολυκείμενα ή Πολυαντικείμενα).

Επιπλέον, η δομή του υλικού, ακολουθώντας τις αρχές των West & Λιοναράκη, παρέχει ευελιξία για **εξατομικευμένη μάθηση** αλλά και **ομαδική προσέγγιση**. Η συνεργατική δραστηριότητα (e-tivity) μπορεί να πλαισιώσει μια διαδικτυακή αλληλεπιδραστική συζήτηση διαδικτυακά (forum) αλλά και σε συμβατικό διάζωσης περιβάλλον, ψηφιακά υποστηριζόμενο με τη χρήση τεχνολογίας (Η/Υ), ως συμμετοχική μέθοδος διδασκαλίας και μάθησης.

Τέλος, η παραπάνω κατηγοριοποίηση και δομή με βάση την οποία αναπτύχθηκε το παρόν εκπαιδευτικό υλικό αποσκοπεί σε μία μορφή σύμφωνα με την τυπολογία των West & Λιοναράκη, προάγοντας την πολυμορφικότητα και την ποιότητα των μερών-στοιχείων που το απαρτίζουν και το συμπληρώνουν, αλλά και τις διδακτικές προϋποθέσεις του σε συνθήκες ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και συνδυαστικής/μικτής διδασκαλίας.

Καταλήγοντας, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά από τον Λιοναράκη (χ.χ.),

«τα δεδομένα αυτά δεν αποτελούν ένα στατικό υλικό που συνοδεύουν ή ανα- παραγάγουν μέρος του διδακτικού, αλλά έναν ολόκληρο μηχανισμό επιμόρφωσης, επικοινωνίας και πληροφόρησης, ο οποίος σχετίζεται άμεσα με τους στόχους των μαθημάτων και συμπληρώνει πολλές σημαντικές πτυχές του διδακτικού υλικού» και στην προκειμένη περίπτωση το πεδίο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης.

Σχετικά με τον Διά Βίου χαρακτήρα του Εκπαιδευτικού υλικού, τη δομή του και την αξία των ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων

Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει εφαρμοσμένες διαστάσεις στο πεδίο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης με τη διδακτική αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων και ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων για συμπεριληπτικότητα στις σχολικές κοινότητες.

Δεδομένου ότι η πρακτική της συμπεριληπτικής φιλοσοφίας έχει ως βάση τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς (Κασίδης κ.ά., 2015), το παρόν έχει σχεδιαστεί και συνταχθεί ως επιστημονικό υλικό, στο πλαίσιο ανάπτυξης υλικού του Εργαστηρίου Παιδαγωγικών Εφαρμογών και Παραγωγής Εκπαιδευτικού Υλικού, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί σε διά ζώσης και σε εξ αποστάσεως διδασκαλία στο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών, προκειμένου να υποστηρίξει την περιήγηση μελλοντικών ή/και εν ενεργεία εκπαιδευτικών στην εδραίωση ενός εφαρμοσμένου πλαισίου Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης.

Πρόκειται για στοχευμένη πρωτοβουλία προς προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, εν ενεργεία και μελλοντικούς εκπαιδευτικούς, εκπαιδευτές/εύτριες, στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικής ηγεσίας κ.ά., με βασικό στόχο την παρουσίαση των **Δεικτών Συμπερίληψης** (Index for Inclusion) για την καλλιέργεια και άσκηση της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης στην εκπαιδευτική κοινότητα αλλά και την εξοικείωση με σχέδιο δράσης («Inclusive Schools», 2020) αλλά και άλλες **παραδειγματικές πρακτικές συμπερίληψης** που έχουν αναπτυχθεί διεθνώς («Reaching the ‘hard to reach’: Inclusive responses to diversity through child-teacher dialogue» κ.λπ.), αλλά και **βέλτιστες πρακτικές ενεργού διαδικτυακής μάθησης (e-TIVITIES) και εκπαιδευτικού οπτικοακουστικού υλικού (videos)** για συμπεριληπτικούς παιδαγωγικούς στόχους, προκειμένου να καταβάλλεται φροντίδα για τη «λογοτεχνική αγωγή» παιδιών αλλά και ενήλικων ατόμων Διά Βίου (Μαλαφάντης, 2015).

Η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού υλικού αξιοποιεί στόχους της **Βιώσιμης Ανάπτυξης** για ποιοτική εκπαίδευση (ΟΗΕ, 2015) και οικοδομεί **γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες** στο πεδίο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης κάτω από σύγχρονες επιταγές Διά Βίου μάθησης για την πρόσβαση όλων των μαθητών/τριών σε ενταξιακά περιβάλλοντα εκπαίδευσης, όπως ορίζεται από **παγκόσμιους οργανισμούς και φορείς** (WEF, 2023/ OECD, 2019).

Έτσι, ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη του παρόντος **εκπαιδευτικού υλικού** για Συμπεριληπτική Μάθηση και Εκπαίδευση αποτελούν ένα κεντρικό πεδίο **Διά Βίου** δραστηριότητας για κοινωνική ένταξη και Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (Μαλαφάντης, 2023) με γνώμονα τη διάθεση του σχετικού εκπαιδευτικού υλικού σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών/τριών και μελλοντικών εκπαιδευτικών ή εν ενεργεία εκπαιδευτικών και άλλων επαγγελματιών εκπαίδευσης.

Η εκπόνηση του υλικού έγινε με έμφαση την ανάπτυξη οριζόντιων δεξιοτήτων μέσα από την αξιοποίηση παραδειγματικών παιδαγωγικών πρακτικών Συμπερίληψης⁶ για την ενδυνάμωση της **Συνεργασίας** αλλά και της **κριτικής και δημιουργικής σκέψης** σε ζητήματα **Διά Βίου συμπεριληπτικότητας σε σχολεία και εκπαιδευτικές κοινότητες**. Η σχεδίασή του βασίστηκε σε ένα **παιδαγωγικό πλαίσιο ανάπτυξης** με σημεία αναφοράς αρχές από το μοντέλο των West & Lionarakis (όπως αναφ. στο: Λιοναράκης, χ.χ./πρβλ. και Λιοναράκης, 2001), προκειμένου να μπορεί να διδαχθεί σε συνθήκες μικτής διδασκαλίας και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

6. Για παράδειγμα, βλ. ενδεικτικά τον επιστημονικό οργανισμό «European Association for Research on Learning and Instruction» (EARLI), όπου έχει εκδοθεί εγχειρίδιο για την υποχρεωτική εκπαίδευση (Α' βράθμια και Β' βράθμια εκπαίδευση), με θέμα: «Οδηγίες για τη συμπερίληψη μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες στη διαδικτυακή τάξη». Οι εισηγήσεις απευθύνονται τόσο σε εκπαιδευτικούς, όσο και σε γονείς/κηδεμόνες και περιλαμβάνουν κατευθυντήριες οδηγίες για τη διευκόλυνση της συμπερίληψης των παιδιών με ειδικές ανάγκες, κατά τη διάρκεια της διαδικτυακής μάθησης (https://ssl.earli.org/sites/default/files/2021-01/EARLI%20guidelines_Final_Greek_2.pdf).

Ως εκ τούτου, το **εκπαιδευτικό υλικό** απαρτίζεται από:

- **ενημερωτικά μέρη** στην ανάλυση των κρίσιμων αξόνων της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης,
- **παράλληλα κείμενα ανοικτής πρόσβασης** για εμβάθυνση στην κατανόηση της συμπεριληπτικότητας ως δυναμικής διαδικασίας,
- **προτάσεις δραστηριοτήτων** που προτείνονται για άσκηση συνεργασίας και κριτικού αναστοχασμού στην άσκηση του παιδαγωγικού τους έργου,
- **ευαισθητοποίηση με παραδειγματικές πρακτικές συμπερίληψης που έχουν εφαρμοστεί διεθνώς**,
- διαδραστική συνεργατική δραστηριότητα (e-TIVITY) για συμπεριληπτική διαδικτυακή εκπαίδευση με έμφαση την παιδική λογοτεχνία,
- πρακτική εφαρμογή μέσα από Υπόδειγμα Σχεδίου Δράσης «Inclusive Schools» (2020),
- τεκμήρια ζωής και μαρτυρίες για το Δικαίωμα στη Συμπερίληψη.

Συνακόλουθα, η αναγκαιότητα της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης μέσα από το εφαρμοσμένο πρίσμα αυτού του Οδηγού Δράσης για Συμπεριληπτική Πρακτική γίνεται εμφανής στο έδαφος **βέλτιστων πρακτικών διδασκαλίας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση** (Gavriilidou, 2023/Tsiboukli & Babalis, 2023), όπως υπαγορεύεται από το σύγχρονο δίκτυο ΚΕΔΙΜΑ των ελληνικών ΑΕΙ⁷ και τη διασφάλιση της ποιοτικής μάθησης για όλους (<https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/edu-tech-menu-gr/toolkit-university>)⁸ αλλά και των **ανοικτών πόρων εκπαίδευσης και εκπαίδευσης μη αποκλεισμού** σε διεθνή βάση, δεδομένου ότι:

- *«Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει την Ανοικτή Επιστήμη ως τη συνεχή εξέλιξη του τρόπου διεξαγωγής της έρευνας και οργάνωσης της επιστήμης. Η Ανοικτή Επιστήμη επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται η έρευνα, συνεργάζονται οι ερευνητές, διαμοιράζεται η γνώση και οργανώνεται η επιστήμη. Με άλλα λόγια επηρεάζει ολόκληρο τον κύκλο της έρευνας, από τη σύλληψη της ερευνητικής ιδέας μέχρι το στάδιο της δημοσίευσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων και τον τρόπο με τον οποίο ο κύκλος αυτός οργανώνεται»* (<http://www.openaccess.gr/el/oa-about>).

7. Βλ. Οριζόντια Δράση Γραφείων Υποστήριξης της Διδασκαλίας και Μάθησης των ΑΕΙ (<https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/>). Ειδικότερα, βλ. σχετικά και Tsiboukli & Babalis (2023), όπου ως καλές πρακτικές προτείνονται η δυναμική της ομάδας και η κινητοποίηση μέσω θετικών συναισθημάτων στη διδασκαλία της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

8. Βλ. σχετικά: Γραβριηλίδου (2023), όπου αναπτύσσεται και περιγράφεται αναλυτικά το έργο «*Η εργασία της Πανεπιστημιακού*» στο: <https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/edu-tech-menu-gr/toolkit-university>

- «Η Ανοικτή Πρόσβαση αποτελεί μία πρωτοβουλία της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας για την ελεύθερη, άμεση και διαρκή διαδικτυακή πρόσβαση σε ψηφιακό επιστημονικό περιεχόμενο. Στόχος είναι η ανταλλαγή επιστημονικών πληροφοριών, η ενίσχυση της έρευνας και η αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων» (<http://www.epset.gr/el/Nisrt/Open-Access>).
- Μέσα από την Ανοικτή Πρόσβαση επιτυγχάνεται μεγαλύτερη προβολή και ταυτόχρονα διευρύνεται και διευκολύνεται η επίδραση της έρευνας, επιταχύνεται κάθε διαδικασία δημοσίευσης και υλοποιείται η αποστολή για την προώθηση της γνώσης για όλους (<http://lib.eap.gr/el/openaccess.html>).

Καταλήγοντας, προς αυτή την κατεύθυνση ευαισθητοποίησης και οικοδόμησης εφαρμοσμένων γνώσεων και δεξιοτήτων μελλοντικών και εν ενεργεία εκπαιδευτικών (πρβλ. Μπαμπάλης & Τσιμπουκλή, 2023), αξιοποιήθηκαν ανοικτοί πόροι και εργαλεία Διά Βίου Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης: π.χ. ο Δείκτης Ένταξης «Index for Inclusion» και το Σχέδιο Δράσης για συμπεριληπτικά σχολεία «Inclusive Schools» καθώς και άλλες παραδειγματικές πρακτικές σχολικής συμπερίληψης σε διεθνές πλαίσιο αλλά και κείμενα Παιδικής Λογοτεχνίας, κ.λπ. με παράλληλη παιδαγωγική και διδακτική αξιοποίηση συγγραφικών εργαλείων ανοικτού κώδικα για εδραίωση μιας συμπεριληπτικής φιλοσοφίας και εξάλειψης στερεοτύπων (πρβλ. Ιωαννίδη, 2001/ Ioannidi & Malafantis, 2022/ Ioannidi, 2023).

Κατ' αυτόν τον τρόπο, γίνεται σαφής η αξία μιας συμπεριληπτικής κουλτούρας Διά Βίου μάθησης για την αναβάθμιση οριζόντιων δεξιοτήτων όλων των λειτουργών εκπαίδευσης σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και άτυπης εκπαίδευσης, για μία πιο δίκαιη, βιώσιμη, δυναμικά συμπεριληπτική και δημοκρατική κοινωνία για όλα τα παιδιά, σε οποιοδήποτε αναπτυξιακό στάδιο κι αν βρίσκονται, ανεξαιρέτως ανατομικών, γνωστικών, μαθησιακών, κοινωνικο-πολιτισμικών και άλλων διαφορών (Seitz et al., 2023).

Ας μην ξεχνάμε ότι η ανάπτυξη πιο περιεκτικών προσεγγίσεων δεν προκύπτει ως μία μηχανική διαδικασία στην οποία οποιαδήποτε συγκεκριμένη οργανωτική αναδιάρθρωση ή η εισαγωγή μιας συγκεκριμένης πρακτικής μπορεί απλώς να δημιουργήσει αυξημένα επίπεδα συμμετοχής των μαθητών/τριών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αντίθετα, η απόδειξη είναι ότι η ανάπτυξη μιας παιδαγωγικής κουλτούρας χωρίς αποκλεισμούς απαιτεί κοινή δέσμευση του προσωπικού σε διαδικασίες που παράγουν μια συνολική ενίσχυση της συμμετοχής όλων των συμμετεχόντων (Ainscow & Kaplan, 2004).

Σε αυτή την κοινή δέσμευση ευθύνης αποσκοπεί η εκπόνηση του παρόντος Οδηγού Δράσης Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης με Ψηφιακά Εργαλεία για φοιτητές, εν ενεργεία και μελλοντικούς εκπαιδευτικούς σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια, διότι

«οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται ακόμη να εκπαιδευτούν στο πώς να επιφέρουν μικρές αλλαγές για να προωθήσουν τη συμπερίληψη» (Σακελλαρίου, 2022: 82).

Εδώ, είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι:

*«η κατοχή γνώσης δεν είναι το ίδιο με την ικανότητα εφαρμογής της. Το να κατέχεις μια δεξιότητα σημαίνει να μπορείς να κάνεις κάτι καλά. Η κατοχή μιας δεξιότητας απαιτεί γνώσεις, αλλά η γνώση δεν σημαίνει απαραίτητα την ύπαρξη δεξιοτήτων. Η προώθηση ενός ανοιχτού πλαισίου δεξιοτήτων σημαίνει “εκπαίδευση για την επαρκή γνώση ενός φάσματος ικανοτήτων μεγάλου εύρους, που θα συμβάλουν στην άμβλυνση των προκλήσεων που θέτει το μεταβαλλόμενο παγκόσμιο πλαίσιο”».*⁹

Έτσι, προϊόν αυτής της δέσμευσης για οικοδόμηση δεξιοτήτων αποτελεί και η διαμόρφωση του παρόντος εγχειριδίου, το οποίο αξιοποιεί πόρους διαδικτυακής εκπαίδευσης, παραθέτοντας και στην ελληνική απόδοση «Το Δικαιωμα στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση» (CRPD/C/GC/4, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, A guide to Article 24 The Right to Inclusive Education).

Η αναγκαιότητα για έκδοση συναφών εγχειριδίων υποστηρίζεται βιβλιογραφικά σε ένα πλαίσιο μικτής μάθησης (Bengar, 2019, όπ. αναφ. στο: Σακελλαρίου, 2022: 65)¹⁰ και επιβάλλεται σε επίπεδο ανάπτυξης καινοτόμων μεθοδολογιών και ψηφιακών εργαλείων, προκειμένου να εφαρμοστούν σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις εκπαίδευσης, κατάρτισης και ευαισθητοποίησης¹¹ αλλά και μέσα από σύγχρονα βιωματικά εργαστήρια στην εκπαίδευση με βάση τις αρχές της συνεργατικής μάθησης και του εποικοδομητισμού (πρβλ. Σιάκας & Γκούσιος, 2016/Σιάκας & Γκιούσιος, 2015).

Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, η ανάπτυξη του υλικού βασίζεται σε στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης για ποιοτική εκπαίδευση (ΟΗΕ, 2015) και οικοδομεί **εφαρμοσμένες γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες** στον τομέα της Συμπεριληπτικής και Ψηφιακής Εκπαίδευσης, όπως ορίζεται από παγκόσμιους οργανισμούς και φορείς (WEF, 2023/ΟΟΣΑ, 2019).

9. Βλ. για τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των δεξιοτήτων, στο: <https://imegseevee.gr/wp-content/uploads/2018/06/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD.pdf>

10. Η παρούσα αναφορά σχετίζεται με τη συγκέντρωση και την έκδοση υλικού για την παιδική λογοτεχνία από φοιτητές της γερμανικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Medan.

11. Ενδεικτικά βλ. δράσεις, έργα και καλές πρακτικές για την ενίσχυση των δεξιοτήτων της εκπαιδευτικής κοινότητας, <http://daissy.eap.gr/en/> <https://www.lead-online.eu/> <https://www.ame-lieproject.eu/>

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΩΣ ΦΟΙΤΗΤΟ-ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

1. Γενικά, η διαφορετικότητα είναι μέρος της παγκόσμιας ιστορίας και της τρέχουσας πραγματικότητας. Ειδικότερα, η διδασκαλία για τη διαφορετικότητα αναφέρεται στην αναγνώριση μιας σειράς διαφορών στην τάξη. Η διδασκαλία για συμπερίληψη σημαίνει ότι αγκαλιάζουμε τη διαφορά. Η διδασκαλία για ισότητα επιτρέπει στις διαφορές να μεταβάλλουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε, διδάσκουμε, μαθαίνουμε και ενεργούμε έτσι, ώστε όλες οι εμπειρίες και οι τρόποι ύπαρξης να αντιμετωπίζονται με δικαιοσύνη και ισότητα. Αυτές οι ιδέες αλληλοσυμπληρώνονται και ενισχύουν τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες για όλους τους μαθητές, όταν συμμετέχουν ταυτόχρονα στη μαθησιακή διαδικασία ([https:// ctal.udel.edu/resources-2/inclusive-teaching/](https://ctal.udel.edu/resources-2/inclusive-teaching/)).

Επομένως, η εγκαθίδρυση ενός συστήματος ενταξιακών πρακτικών και Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης μέσω εναλλακτικών πολιτικών σχολειοποίησης και πρακτικών κοινωνικοποίησης έρχεται ως αναγκαιότητα. Η συζήτηση γύρω από τη διαφορετικότητα, το στίγμα, την ισότητα στις ευκαιρίες και την «ειδική» ή «διαφορετική» παροχή δίνει και την απάντηση για ένα ευέλικτο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο μπορεί να αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα ανάμεσα στους μαθητές, αφενός δημιουργώντας δυνατότητες μέσα από το αναλυτικό πρόγραμμα, την παιδαγωγική προσέγγιση, την εκπαιδευτική δομή και τις τοπικές αρχές (Wedell, 2008) και αφετέρου συμβάλλοντας σε μία συμπεριληπτική φιλοσοφία και κουλτούρα (Norwich, 2008).

Όμως, πέραν από εκπαιδευτικά μοντέλα και προγράμματα Συνεκπαίδευσης, πολιτισμικής αντιστάθμισης, κοινωνικής συμπερίληψης και συμμετοχής, οι κοινωνικοποιητικοί φορείς ως διαχρονικά παιδαγωγικά περιβάλλοντα, όπως η οικογένεια και η σχολική κοινότητα, οι ανθρωπιστικοί οργανισμοί, οι καλλιτεχνικοί θεσμοί, τα κέντρα ψυχικής υγείας, συμβουλευτικής και νεότητας, οι δομές προσχολικής αγωγής και άλλα εκπαιδευτικά πλαίσια, οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, η εκκλησία ως φορέας κοινωνικής αλληλεγγύης, κ.λπ., μπορούν να εμπνεύσουν και να δημιουργήσουν τα ερείσματα για ένα ασφαλές και κοινωνικά παραγωγικό μέλλον παιδιών και εφήβων, συνιστώντας πάντα πρότυπα καλών πρακτικών συμπερίληψης.

Στις ημέρες μας, και με δεδομένο ότι η Ειδική και Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (Στασινός, 2020) είναι βασισμένη στη διδασκαλία (Heward, 2011), η αξιοποίηση νέων παιδαγωγικών προσεγγίσεων στη διδασκαλία των μελλοντικών εκπαιδευτικών και στελεχών εκπαίδευσης εντός των ακαδημαϊκών περιβαλλόντων ενέχει διακριτό ρόλο και μάλιστα υπό τη διεθνοποίηση και υβριδοποίηση των προγραμμάτων σπουδών.

- 2.** Στο πλαίσιο αυτό, είναι ιδιαίτερα διακριτός ο ρόλος της **φοιτητο-κεντρικής μάθησης** (student-centered learning approach),¹² που διαχωρίζει τον διδακτικό χρόνο (τη χρονική διάρκεια υλοποίησης μιας διδασκαλίας και το σύνολο ενεργειών ενός/μιας διδάσκοντα/ουσας, για να δημιουργηθούν συνθήκες μάθησης) από τον μαθησιακό χρόνο (τον βαθμό συμμετοχής των εκπαιδευομένων σε μία διδακτική δραστηριότητα και επιτυχούς εμπλοκής τους σε αυτή) (academic learning time) (Κοκολάκη & Κατσαμποξάκη-Hodgetts, 2023).

Τα παραπάνω βασίζονται στην **ενεργό μάθηση (active learning)**, η οποία αναφέρεται σε διδακτικές πρακτικές που εμπλέκουν ενεργά τους εκπαιδευόμενους στη μαθησιακή διαδικασία μέσω συζητήσεων (Κατσαμποξάκη-Hodgetts & Μποτζάκη, 2023) και δίδει ευκαιρίες καλλιέργειας γνωστικών, μεταγνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων μέσα σε ένα περιβάλλον μάθησης. Στην ενεργό μάθηση βρίσκουν εφαρμογή και συνεργατικές και αναστοχαστικές δραστηριότητες, μέσα από τις οποίες ευθυγραμμίζονται μαθησιακοί στόχοι και μαθησιακά αποτελέσματα (Γραβριηλίδου, 2022, σελ. 22).

- 3.** Το παρόν έχει ως **αντικείμενο** τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού (έντυπου σε ηλεκτρονική μορφή και ψηφιακού), τα οποία συνδέονται με την τυπολογία πολυμορφικού εκπαιδευτικού υλικού, όπως ταξινομήθηκε από τους West και Λιοναράκη (Λιοναράκης, 2001), και μπορεί να εφαρμοστεί σε μικτά πλαίσια διδασκαλίας με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή ή/και σε υπολογιστικά περιβάλλοντα ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, **σκοπός** είναι η δημιουργία -εξ αποστάσεως- εκπαιδευτικού υλικού για την οικοδόμηση εφαρμοσμένων γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων με βάση διεθνή κριτήρια και καλές πρακτικές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης σε συνδυαστικά/μικτά πλαίσια εκπαίδευσης. Με εστίαση στους Δείκτες Συμπερίληψης (Index for Inclusion) έμφαση δίδεται στην πολυτροπικότητα και τη διαδραστικότητα μαθησιακών υλικών και ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων κατά τη διδασκαλία του Πλαισίου Συμπερίληψης, όπως αυτό οροθετείται σε διεθνή κείμενα αναφοράς.

Ειδικότερα, με στόχο τη δημιουργία ενός παιδαγωγικού πλαισίου βέλτιστων πρακτικών Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης και την ενεργό συμμετοχή των

12. Σύμφωνα με τους Slunt & Giancarlo (2004), η μάθηση με επίκεντρο τον μαθητή είναι μια ολοένα και πιο σημαντική παιδαγωγική προσέγγιση. Οποιαδήποτε μέθοδος δίνει περισσότερη προσοχή στη μάθηση των μαθητών παρά στη διδασκαλία των εκπαιδευτών θα πρέπει να ωφελήσει ως προς την κατανόηση του υλικού από τους ίδιους τους μαθητές. Επίσης, για τη φοιτητο-κεντρική μάθηση, βλ. σχετικά: Wright (2011)/ Jeffrey & Simpson (n.d.)/ Hannafin & Land (2000)/ Hoidn & Klemencic (2020).

εκπαιδευομένων, δόθηκε προτεραιότητα ώστε οι αναγνώστες ή/και εκπαιδευόμενοι (φοιτητές, ερευνητές, εκπαιδευτικοί, κ.ά.) να κατανοήσουν βασικά θέματα στο πλαίσιο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης σε επίπεδο φιλοσοφίας και πρακτικής για τις σχολικές τάξεις που θα διδάξουν, προκειμένου να υποστηρίξουν συμπεριληπτικές αξίες και δράσεις στο τοπικό και ευρύτερο κοινωνικο-εκπαιδευτικό περιβάλλον, συνεισφέροντας έτσι σε ένα αειφόρο σχολείο και σε μία αειφόρο κοινωνία, σύμφωνα με τον Στόχο 4 της Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (2016-2030) για «**Ποιοτική Εκπαίδευση** – “Διασφαλίζουμε την ελεύθερη, ισότιμη και ποιοτική εκπαίδευση προάγοντας τις ευκαιρίες για Διά Βίου μάθηση”».¹³

4. Στο πλαίσιο αυτό, το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως **φοιτητο-κεντρικό πλαίσιο μάθησης σε επίπεδο πανεπιστημιακής αγωγής** (Κοκολάκη & Κατσαμποξάκη-Hodgetts, 2023) και εργαλείο αφετηρίας, διανομοιρασμού γνώσης καθώς και αναστοχασμού για ανάπτυξη ενός γόνιμου προβληματισμού προς την κατεύθυνση και πραγματοποίηση εφαρμοσμένων στόχων της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με παγκόσμιες διακηρύξεις αναφορικά με την Εκπαίδευση για όλους/Εκπαίδευση μη Αποκλεισμού (Salamanca, UNESCO, Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης ΟΗΕ - στόχος 4: η ποιοτική εκπαίδευση).

13. Σύμφωνα με στοιχεία «Η Ατζέντα για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι σχετικοί με αυτήν **17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ)** και **169 υποστόχοι** υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο της 70ής Γενικής Συνέλευσης των **Ηνωμένων Εθνών** στις 25 Σεπτεμβρίου 2015. Οι ΣΒΑ είναι παγκόσμιου χαρακτήρα και γενικής εφαρμογής, με χρονοδιάγραμμα υλοποίησης έως το 2030. Δημιουργούν δεσμεύσεις υλοποίησης για όλες τις χώρες, ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές εθνικές πραγματικότητες, επίπεδα ανάπτυξης, εθνικές πολιτικές και προτεραιότητες. Η Ατζέντα 2030 προωθεί την ενσωμάτωση και των **τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης –κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική–** σε όλες τις τομεακές πολιτικές, ενώ παράλληλα προάγει τη διασύνδεση και τη συνοχή των σχετικών με τους ΣΒΑ πολιτικών και νομοθετικών πλαισίων. Η Ελλάδα αναγνωρίζει τη σημαντική συμβολή των ΣΒΑ στην προαγωγή, μεταξύ άλλων, της κοινωνικής ευημερίας, την εξάλειψη της φτώχειας και τη δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας η κινητοποίηση των δυνάμεων της προκειμένου να θέσει τις προτεραιότητές της αναφορικά με την Ατζέντα 2030 και να εφαρμόσει αποτελεσματικά τους ΣΒΑ μέσα από την κατάλληλη προσαρμογή τους στις εθνικές προτεραιότητες και ανάγκες (https://gslegal.gov.gr/?page_id=5506).

Μαθησιακοί στόχοι SMART¹⁴ αποτελούν: Οι εκπαιδευόμενοι να γνωρίζουν έννοιες, διαδικασίες και διδακτικές εφαρμογές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης και πρακτικής, να κατανοούν αρχές, προσεγγίσεις και δεδομένα συμπεριληπτικής φιλοσοφίας και συμπεριληπτικής παιδαγωγικής θεμελίωσης, να υποστηρίζουν συμπεριληπτικές αξίες, εκπαιδευτικές επιλογές και στάσεις καθώς και να σχεδιάζουν αλλά και να αναπαράγουν συμπεριληπτικές εκπαιδευτικές δράσεις, και επίσης να συνεργάζονται με συναδέλφους και να δεσμεύονται από κανόνες Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης και πρακτικής μέσα από τον εκπαιδευτικό τους ρόλο.

Το **εκπαιδευτικό υλικό** συμπεριλαμβάνει εφαρμοσμένα μέρη (δομημένες υποενότητες) με πρακτικό προσανατολισμό συμπεριληπτικής παιδαγωγικής που αφορούν στην ευαισθητοποίηση και στην οικοδόμηση γνώσεων και δεξιοτήτων¹⁵ φοιτητών/τριών και εν γένει εκπαιδευτικών και άλλων επαγγελματιών σε εκπαιδευτικούς φορείς¹⁶ γύρω από τη δυναμική εφαρμογή της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης σε όλα τα πλαίσια και τις βαθμίδες εκπαίδευσης και με επίκεντρο το γενικό σχολείο. Για τον παραπάνω λόγο, διαμορφώσαμε μία δομή, όπου γίνεται διδακτική αξιοποίηση επιλεγμένων θεμάτων με έμφαση:

- Στον Δείκτη για Ένταξη (Πλαίσιο Συμπερίληψης) ως πρακτικό εργαλείο ευαισθητοποίησης και παρέμβασης στα σχολεία, με σκοπό τη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση, μέσα από έναν κύκλο κριτηρίων και δραστηριοτήτων, που καθοδηγούν σε προετοιμασία, έρευνα, ανάπτυξη και αναθεώρηση συμπεριληπτικών πρακτικών και πολιτικών που εφαρμόζονται σε επίπεδο μαθητών και εκπαιδευτικού και λοιπού προσωπικού των σχολείων.
- Σε βέλτιστες πρακτικές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης διεθνώς αλλά και

14. Το ακρωνύμιο SMART σημαίνει: Specific-Συγκεκριμένοι, Measurable-Μετρήσιμοι, Attainable-Επιτεύξιμοι, Relevant-Σχετικοί, Time Bound-Χρονικά Προσδιορισμένοι (βλ. κατατοπιστικά: Σοφός κ.ά., 2015, σελ.84). Πρόσφατα έχουν προστεθεί και δύο χαρακτηριστικά ακόμη (+C/Challenging = πρόκληση & +M/ Motivation = παρακίνηση). Τα χαρακτηριστικά αυτά στο σύνολό τους αποτελούν έναυσμα για την ώθηση των **e-TIVITIES** μέσα στη μαθησιακή διαδικασία, οι οποίες αναπτύσσονται παρακάτω συμβάλλοντας στην πρωτοτυπία της έρευνας.

15. «Οι περιοχές των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών απαρτίζονται από τρία στοιχεία: τις αντιλήψεις, τις γνώσεις και τις δεξιότητες». Στο πλαίσιο αυτό, τέσσερις θεμελιώδεις αξίες αναφορικά με τη διδασκαλία και τη μάθηση έχουν αναγνωριστεί ως η βάση για το έργο όλων των εκπαιδευτικών στην ενταξιακή εκπαίδευση: **Η εκτίμηση της διαφορετικότητας των μαθητών, Η υποστήριξη όλων των μαθητών, Η εργασία με τους άλλους, Η διαρκής προσωπική επαγγελματική εξέλιξη**. Βλ. “Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών σε Ζητήματα Ένταξης - Το προφίλ των Ενταξιακών Εκπαιδευτικών”, European Agency for Development in Special Needs Education.

16. Ομάδες αναφοράς στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως: προπτυχιακοί ή μεταπτυχιακοί φοιτητές/ήτριες, εν ενεργεία ή μελλοντικοί εκπαιδευτικοί σε πλαίσιο επιμόρφωσης, επαγγελματικές ομάδες στη Διά Βίου εκπαίδευση που η διεπιστημονική τους ενασχόληση άπτεται θεμάτων της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης.

παραδείγματα διαδραστικών συνεργατικών δραστηριοτήτων στη μικτή μάθηση.

- Σε ένα Υπόδειγμα Σχεδίου Δράσης για την πρακτική υλοποίηση Συμπεριληπτικών Σχολείων (Inclusive Schools, 2020).
- Στην αξιοποίηση λογισμικών τεχνητής νοημοσύνης και εν γένει ψηφιακών μέσων για διαδραστικότητα σε συνεργατικές δραστηριότητες εμπέδωσης της συμπεριληπτικής πρακτικής.

Τα μαθησιακά προσδοκώμενα είναι: Οι εκπαιδευόμενοι μετά τη μελέτη του οδηγού να μπορούν:

- να κατανοούν σύγχρονες διεπιστημονικές κατευθύνσεις στο πλαίσιο μιας εκπαίδευσης μη αποκλεισμού και σχολικής συμπερίληψης,
- να υιοθετούν θετική στάση και ομαδοσυνεργατικό συλλογισμό απέναντι σε συμπεριληπτικές δράσεις,
- να προωθούν συμπεριληπτικές γέφυρες Συμπεριληπτικής Παιδαγωγικής και να εδραιώνουν συμπεριληπτικές αξίες μέσα από τη Λογοτεχνία,
- να σχεδιάζουν καλές πρακτικές ένταξης και συμμετοχικής εκπαίδευσης στα σύγχρονα μαθησιακά περιβάλλοντα αξιοποιώντας ψηφιακά μέσα και λογισμικά,
- να διαφοροποιούν δραστηριότητες σε συνδυαστικά περιβάλλοντα μάθησης,
- να εκτιμούν τον ρόλο ενός Ενταξιακού Εκπαιδευτικού (Inclusive Teacher), με στόχευση «Το «Δικαίωμα στη Συμπερίληψη» (CRPD/ article 24),
- να αναγνωρίζουν την αξία των Δεικτών Ένταξης ως πρακτικό εργαλείο συμπερίληψης παρεμβαίνοντας συμπεριληπτικά σε μαθητές και εκπαιδευτικό και λοιπό προσωπικό των σχολείων,
- καθώς και να είναι εξοικειωμένοι με παραδειγματικές πρακτικές και ένα ενδεικτικό υπόδειγμα Σχεδίου Δράσης για ένα Συμπεριληπτικό Σχολείο.

Ερωτήματα προσανατολισμού και καθοδήγησης ως σύνολο ερωτημάτων καθοδήγησης σε ένα πλαίσιο Συμπεριληπτικής Παιδαγωγικής δύνανται να αποτελέσουν τα εξής:

- Πώς μπορούμε να πλαισιώσουμε συμπεριληπτικά μια σχολική τάξη τόσο σε φυσικό όσο και σε ψηφιακό οικοσύστημα μάθησης;
- Τι γνωρίζουμε για τη συμπερίληψη ως βιώσιμο στόχο;
- Πώς εφαρμόζουμε καλές συμπεριληπτικές πρακτικές συνδυάζοντας παραδοσιακούς και διαδικτυακούς τρόπους μάθησης;
- Πώς λαμβάνουμε και διασφαλίζουμε ικανές και αναγκαίες συνθήκες για ένα Συμπεριληπτικό Σχολείο;

Λέξεις-κλειδιά

- Αποϊδρυματοποίηση
- Εκπαίδευση μη αποκλεισμού
- Συμπερίληψη
- Συμπεριληπτική Εκπαίδευση
- Μοντέλα αναπηρίας
- Δείκτης ένταξης
- Συμπεριληπτικά/Ένταξιακά Σχολεία
- Παιδική Λογοτεχνία
- Βέλτιστες πρακτικές
- e-TIVITY
- Διαδικτυακή μάθηση
- Μικτή μάθηση
- Αναστοχαστικός δάσκαλος
- Αειφόρο σχολείο

- 5.** Το παρόν έχει τη μορφή **Οδηγού Δράσης** και ευαισθητοποίησης εκπαιδευομένων φοιτητών και μελλοντικών εκπαιδευτικών ή/και εν ενεργεία στελεχών στο χώρο της επιστημών αγωγής, εκπαίδευσης, υγείας κ.ά.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΙΑ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

1. Το διεθνές θεσμικό πλαίσιο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης από την οπτική των ανθρώπινων δικαιωμάτων

«Η δήλωση της Σαλαμάνκα (UNESCO, 1994) καθιέρωσε την Συμπεριληπτική Εκπαίδευση σε διεθνή βάση. Επισημαίνει ότι τα κανονικά σχολεία με προσανατολισμό χωρίς αποκλεισμούς «...είναι τα πιο αποτελεσματικά μέσα για την καταπολέμηση των διακρίσεων, τη δημιουργία φιλόξενων κοινοτήτων, τη δημιουργία μιας κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις και την επίτευξη εκπαίδευσης για όλους. Επιπλέον, παρέχουν μια αποτελεσματική εκπαίδευση στην πλειονότητα των παιδιών και βελτιώνουν την αποδοτικότητα και, τελικά, την αποδοτικότητα κόστους ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η ένταξη στην εκπαίδευση δίνει μεγάλη έμφαση σε υποστηρικτικά, ποιοτικά μαθησιακά περιβάλλοντα, καθώς και σχολεία και τάξεις που καλωσορίζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες και ενδιαφέρονται γι' αυτούς. Αντιμετωπίζει τις ανάγκες των μαθητών με ολιστικό τρόπο (τις συναισθηματικές, σωματικές, γνωστικές και κοινωνικές τους ανάγκες), και αναγνωρίζει τα ατομικά ταλέντα και την προσωπική τους φωνή. Επιδιώκει να αποτρέψει τις διακρίσεις και είναι ανοιχτή στις απόψεις και στην ενεργό συμμετοχή των γονέων και των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και υπηρεσιών. Τα συστήματα χωρίς αποκλεισμούς μέσα και γύρω από τα σχολεία δίνουν προτεραιότητα στις διαφοροποιημένες ανάγκες των περιθωριοποιημένων και ευάλωτων ομάδων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που κινδυνεύουν να εγκαταλείψουν πρόωρα το σχολείο και να απομονωθούν από την κοινωνία».¹⁷

Οι παραπάνω θέσεις πλαισιώνονται σε ιστορική βάση από τη φιλοσοφία της **ομαλοποίησης**, που κυριάρχησε τον 20ό αιώνα, συμβάλλοντας τα μέγιστα στο κίνημα της **αποϊδρυματοποίησης**,¹⁸ η οποία αποτέλεσε και τη θεμελιώδη συνιστώσα για τη **συμμετοχή ύλων** στη μάθηση, την εκπαίδευση και τη ζωή, άσχετα από αναπηρίες και άλλα χαρακτηριστικά (Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Άτομα με Αναπηρία (CRPD, 2006)).¹⁹ Η ίδια η ιδέα της ομαλοποίησης και της κανονικότητας στη ζωή οδήγησε αφενός στον περιορισμό ή/και στην εξάλειψη διαφόρων δομών

17. Βλ. σχετικά: <https://www.upf.edu/web/schools4inclusion>

18. Πρβλ. Ιωαννίδη (2001) για το παράδειγμα της αποϊδρυματοποίησης στον χώρο των ανηλίκων με κοινωνικές δυσκολίες και προβλήματα σχολικής προσαρμογής.

19. Βλ. Ενδεικτικά:

<http://139.144.147.121/legal-framework/86-legal-framework/symbasi/547-symbasi-oie-gia-ta-dikaionomata-ton-atomon-me-anapiria>

<https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>

https://prosvasimo.iep.edu.gr/docs/pdf/OHE/symvasi_ari12-1.pdf

ιδρυματικής αγωγής, αφετέρου στη **συμπερίληψη** όλων των παιδιών και των εφήβων στις τάξεις της γενικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, αν και η συμπερίληψη δεν πρέπει να αποβεί εις βάρος μιας εξειδικευμένης διδασκαλίας προς πλήρη αξιοποίηση όλων των μαθησιακών δυνατοτήτων μαθητών/τριών με αναπηρίες (Hallahan et al., 2022, σελ. 31 κ.ε.), αποτελεί την παγκόσμια πρόκληση του παρόντος και του μέλλοντος (Ainscow, 2005, 2016/Ainscow et al., 2019/Martinez & Porter, 2020).

Στο ιστορικό αυτό πλαίσιο, διεθνή κείμενα, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (UDHR)²⁰ και η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC),²¹ αναγνωρίζουν ότι ένας από τους σκοπούς της εκπαίδευσης είναι η καλλιέργεια του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες.

Σήμερα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τα άτομα με αναπηρία αναγνωρίζονται ως ίσοι πολίτες με τα ίδια δικαιώματα με όλους τους άλλους. Αυτό περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ποιοτική εκπαίδευση στην ίδια βάση με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση είναι το κλειδί για την επίτευξη αυτού του δικαιώματος. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (CRPD/C/GC/4).²² Πρόκειται για μια νομικά δεσμευτική διεθνή συμφωνία για την οποία πολλά κράτη έχουν δεσμευτεί. Η χωρίς αποκλεισμούς ποιοτική εκπαίδευση είναι επίσης ένας από τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης που υιοθετήθηκαν από παγκόσμιους ηγέτες για την αντιμετώπιση μεγάλων παγκόσμιων ανισοτήτων έως το 2030.²³ Παρά την πρόοδο στη Συνεκπαίδευση, εξακολουθούν να υπάρχουν τεράστιες προκλήσεις. Εκατομμύρια άτομα με αναπηρία λαμβάνουν ελάχιστη ή καθόλου εκπαίδευση και πολλά περισσότερα λαμβάνουν εκπαίδευση κακής ποιότητας, χωριστά από τους συνομηλίκους τους. Αυτό σημαίνει ότι το δικαίωμα στη Συνεκπαίδευση, όπως περιγράφεται στη Σύμβαση, απέχει πολύ από το να υλοποιηθεί πλήρως. Για να αντιμετωπιστεί αυτό, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία δημιούργησε αυτόν τον Οδηγό για να βοηθήσει τα κράτη να

20. Βλ. σχετικά: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

21. Βλ. σχετικά: <https://www.unicef.org/greece/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%8D>

22. Βλ. σχετικά: CRPD/C/GC/4, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, A guide to Article 24 The Right to Inclusive Education, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive>

23. Βλ. σχετικά: <https://inactionforabetterworld.com/17-pagkosmioi-stoxoi/> Επίσης, η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί βασική αρχή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στόχο προτεραιότητας για τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές της Ε.Ε. Η Ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών για το 2030 περιλαμβάνει 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ), βλ. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/sustainable-development-goals_el

εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους βάσει της Σύμβασης. Η Επιτροπή είναι το σώμα εμπειρογνομόνων που παρακολουθεί τη διεθνή πρόοδο σχετικά με τη Σύμβαση. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σκόπιμο να μη δίδουμε στους νέους την εντύπωση πως τα **ανθρώπινα δικαιώματα** είναι κάτι το δεδομένο και το αυτονόητο, αλλά ως μια δυνατότητα που μπορεί να αποκτηθεί μέσα από την **αγωγή**, διότι όπως καταγράφεται από τον Σούλη (2022: 92), «η παροχή ισότιμης εκπαίδευσης αποτελεί στοιχείο δημοκρατίας και πολιτισμού».

Προς την κατεύθυνση αυτή, δέκα έτη μετά, το 2016, είναι χαρακτηριστικό, όπως αναφέρεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ότι η «Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, ιδίως όσον αφορά τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία».²⁴

- υπενθυμίζει ότι η πλήρης ένταξη των ατόμων με αναπηρία αποτελεί όχι μόνο δικαίωμα και όφελος που τους αξίζει, αλλά και σημαντικό πλεονέκτημα για την κοινωνία στο σύνολό της, η οποία μπορεί να ωφεληθεί από τις αξίες και τις ποικίλες δεξιότητες που κομίζουν τα άτομα αυτά·
- υπογραμμίζει το ισότιμο δικαίωμα όλων των ατόμων με αναπηρία να ζουν σε μια κοινωνία στην οποία θα έχουν ίσες ευκαιρίες με τους άλλους, προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης ένταξη και συμμετοχή τους στην κοινωνία·
- τονίζει ότι η ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία, ανεξάρτητα από το κοινωνικό, πολιτικό ή πολιτιστικό επίπεδο μιας χώρας, δεν είναι μόνο ζήτημα ανάπτυξης αλλά και ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Επομένως και υπό το πρίσμα διεθνών εγγράφων και συμβάσεων (UNESCO, UNICEF, κ.ά.), ο εννοιολογικός και πρακτικός καθορισμός της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης καθορίζεται από τις εξής διαστάσεις (UNESCO, 2016):

- **Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση είναι μια διαδικασία.** Αυτό συνεπάγεται ότι η συμπερίληψη πρέπει να θεωρείται ως μια ατέρμονη αναζήτηση για να βρούμε καλύτερα τρόπους ανταπόκρισης στη διαφορετικότητα των μαθητών. Είναι να μάθεις πώς να ζεις με τη διαφορετικότητα και να μάθεις πώς να μάθουν τα ίδια τα παιδιά από τη διαφορετικότητα. Με αυτόν τον τρόπο, οι διαφορές φαίνονται πιο θετικά ως ερέθισμα για ενθάρρυνση και μάθηση μεταξύ παιδιών και ενηλίκων.
- **Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση αφορά τον εντοπισμό και την άρση των φραγμών.** Εδώ τα εμπόδια μπορεί να διαφέρουν, μερικά από τα οποία έχουν να κάνουν με τον τρόπο οργάνωσης των σχολείων, τις μορφές διδασκαλίας που παρέχονται και τους τρόπους με τους οποίους αξιολογείται η

24. Βλ. σχετικά: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0203_EL.html

πρόοδος των παιδιών. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητο να συλλεχθούν και να αξιολογηθούν στοιχεία σχετικά με αυτούς τους παράγοντες, προκειμένου να σχεδιαστούν βελτιώσεις στην εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική. Αυτό συνεπάγεται χρησιμοποιώντας στοιχεία διαφόρων ειδών για την τόνωση της **δημιουργικότητας** και της **επίλυσης προβλημάτων**.

- **Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση αφορά την παρουσία, τη συμμετοχή και τις επιδόσεις όλων των μαθητών.** Εδώ, η έννοια «παρουσία» αναφέρεται στο πού εκπαιδεύονται τα παιδιά και πόσο αξιόπιστα και έγκαιρα φοιτούν στο σχολείο· η «συμμετοχή» σχετίζεται με την ποιότητα των εμπειριών τους· και το «επίτευγμα» αφορά τα αποτελέσματα της μάθησης σε όλο το πρόγραμμα σπουδών, όχι απλώς αποτελέσματα δοκιμών ή εξετάσεων.
- **Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση προσδίδει ιδιαίτερη έμφαση σε εκείνες τις ομάδες μαθητών/τριών που ενδέχεται να διατρέχουν κίνδυνο, περιθωριοποίηση, αποκλεισμό ή ανεπαρκής επίδοση.** Αυτό υποδηλώνει την **ηθική ευθύνη** απέναντι στις ομάδες αυτές που κινδυνεύουν περισσότερο, προκειμένου να διασφαλίζονται βήματα για την υλοποίηση της παρουσίας, της συμμετοχής και της επίτευξής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Περαιτέρω και σύμφωνα με διεθνή στοιχεία (UNESCO, 2016), ένα **σχολείο χωρίς αποκλεισμούς** φαίνεται διαφορετικό κάθε μέρα. Αυτό που είναι κοινό στην καθημερινότητα όμως είναι οι αξίες και οι αρχές που στηρίζουν τα περιβάλλοντα μάθησης χωρίς αποκλεισμούς και που δημιουργούνται για τους μαθητές και τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συνεργάζονται σε **όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια, σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και σχολικές δομές**: π.χ.

- πώς αλληλεπιδρούν οι μαθητές μεταξύ τους;
- πώς αλληλεπιδρούν οι δάσκαλοι με τους μαθητές;
- πώς οι δάσκαλοι υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον;
- και πώς κάθε μαθητής εκτιμάται και ενθαρρύνεται να συμμετέχει στη μάθηση και στις διδακτικές διαδικασίες;

Πηγή: International Bureau of Education, Training. (2016). *“Tools for Curriculum Development. Reaching out to all teachers”*, UNESCO. https://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/resources/ibe-crp-inclusiveeducation-2016_eng.pdf

Μπορείτε να μελετήσετε μία παγκόσμια agenda βέλτιστων πρακτικών και διαστάσεων της Ενταξιακής Εκπαίδευσης, όπως κατατίθεται από το International Bureau of Education, UNESCO (2016):

https://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/resources/ibe-crp-inclusiveeducation-2016_eng.pdf

2. Προς μια Συμπεριληπτική Εκπαίδευση και Πρακτική: η τρέχουσα συζήτηση με έμφαση στις βέλτιστες πρακτικές

Είναι κοινός τόπος ότι η **πολιτική της ένταξης** στα σχολεία εφαρμόζεται σε χώρες σε όλο τον κόσμο. Αυτή η εξέλιξη προκαλεί τους δασκάλους να αναζητήσουν παιδαγωγική και πρακτικές που θα ενισχύσουν τον επαγγελματισμό τους στην αντιμετώπιση της διαφορετικότητας στην τάξη τους. Η συμπερίληψη τονίζεται ως μια συνεχής και ατέρμονη διαδικασία. Βασίζεται στις ιδεολογίες της κοινωνικής δικαιοσύνης, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της πρόσβασης στην εκπαίδευση για όλους. Και η ένταξη τελικά εκλαμβάνεται ως **πρακτική συμμετοχικής εκπαίδευσης και συμπερίληψης** (Gudjonsdottir & Óskarsdóttir, 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, η σύνθεση της **διαφορετικότητας** σε όλα τα επίπεδα και η **ολιστική** προσέγγιση των ποικίλων αναγκών της σχολικής κοινότητας θα συμβάλει στη συμπερίληψη των πολλαπλών και διαφορετικών αναγκών των μαθητών. Η διαφορετικότητα δεν θα βιώνεται ως πρόβλημα, αλλά ως πρόκληση στο πλαίσιο της ευρύτερης θεώρησης της φυσιολογικότητας της διαφορετικότητας. Εδώ, γίνεται σαφής η λειτουργία ενός «**διαφορετικού**» σχολείου, που βασικός σκοπός του θα είναι «*η δημιουργία ενός δικτύου υποστήριξης και φροντίδας για τα παιδιά, μέσα σε ένα πλαίσιο συνεργασίας των ειδικών από διάφορους κλάδους με τα σχολεία, την οικογένεια και την κοινότητα*» (Χατζηχρήστου, 2004, σελ. 14).

Προς αυτή την κατεύθυνση συγκροτείται μία πολυεπίπεδη κοινοτική δράση για την προαγωγή ενός **αιεφόρου σχολείου**, που παρέχει ασφάλεια, πρόληψη, σχολική και κοινωνική συμπερίληψη με όρους βιώσιμης ανάπτυξης (Ioannidi, 2022/Sorkos & Hajisoteriou, 2021/Σόρκος & Χατζησωτηρίου, 2021) και παγώνει παράλληλα μία κουλτούρα αποϊδρυματοποίησης στην κοινωνία από την οπτική της **Εκπαίδευσης μη αποκλεισμού** (Ιωαννίδη, 2006).

Συνολικά, βασικές αρχές προς την κατεύθυνση της **παιδαγωγικής θεμελίωσης και πράξης μιας ενταξιακής και Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης** είναι (Collins & Cook, 2001):

- η δημοκρατική στάση και η ευαισθητοποίηση στη διαφορετικότητα,
- ο εκπολιτισμός και η αποδοχή όλων των μελών ανεξαιρέτως χαρακτηριστικών και ιδιαιτεροτήτων,
- η ενδυνάμωση και η ισχυροποίηση της αυθεντικότητας του ατόμου,
- η ανεξαρτησία και η αυτόνομη ζωή ως αναφαίρετο δικαίωμα όλων,
- η καλλιέργεια της ικανότητας του ατόμου για μάθηση,
- η εκπαίδευση μέσα από κατάλληλα εφόδια - γνώσεις, δεξιότητες και μεθόδους αντιμετώπισης και επίλυσης προβλημάτων της πραγματικότητας,

- η υπευθυνότητα ως καθολική αρχή και στάση ζωής και
- η σπουδαιότητα του ρόλου του Ενταξιακού Εκπαιδευτικού.

Επιπλέον, αυτό που έχει ιδιαίτερη **μεθοδολογική** σημασία από την πλευρά του ενταξιακού εκπαιδευτικού είναι η διαμόρφωση τέτοιων **διδακτικών** περιστάσεων και **μαθησιακών** καταστάσεων οι οποίες θα ενισχύουν τη **διάδραση** ανάμεσα στον εκπαιδευόμενο και τη μάθηση. Αυτό, ακριβώς, απαιτεί ελεύθερη εργασία, δημιουργική δράση, κύκλους συζητήσεων, project-μαθήματα κ.ά., ως αυτονόητες μορφές σχολικής εργασίας, με κοινό χαρακτηριστικό την «ανοικτή» διαμόρφωση του μαθήματος, όπου οι μαθητές μέσω δραστηριοτήτων έχουν «ελεύθερο» πεδίο δράσης, με αναμενόμενο μαθησιακό αποτέλεσμα την προσωπική συμβολή και ανάπτυξη, τον αυτοέλεγχο και τη συνυπευθυνότητα για την κατάκτηση της μάθησης (Σούλης, 2002: 181 κ.ε.).

Αντίστοιχα, ως καλές πρακτικές, μεταξύ άλλων, εννοούνται και οι **εξατομικευμένες προσεγγίσεις και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις** στην αντιμετώπιση των όποιων γνωστικών και κοινωνικών προβλημάτων, δεδομένων των διαφορετικών αναγκών (βλ. Χατζηχρήστου κ.ά., 2004):

- (α) από την οπτική των **μαθητών**, π.χ. σωματικές, γνωστικές, νοητικές, ψυχοκινητικές και μαθησιακές ικανότητες και αντιλήψεις, στάσεις, προσδοκίες, προσωπικότητα, σχολική επίδοση κ.λπ.,
- (β) από την οπτική των **εκπαιδευτικών**, π.χ. φύλο, ηλικία, εμπειρία, εκπαίδευση, προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη, τρόποι διδασκαλίας, στάσεις, προσδοκίες κ.λπ., και
- (γ) από την οπτική της ευρύτερης **σχολικής κοινότητας**, π.χ. οργανωτικές, διοικητικές παράμετροι, σχέσεις εκπαιδευτικών-μαθητών, μέθοδοι διδασκαλίας κ.λπ.

Στις παραπάνω διαφορετικές ανάγκες προστίθενται και παράγοντες διαφορετικότητας:

- (δ) από την οπτική της **οικογένειας**, π.χ. κοινωνικο-οικονομική θέση, σύνθεση, δομή, τρόποι διαπαιδαγώγησης, εμπλοκή γονέων στη μαθησιακή διαδικασία κ.λπ.,
- (ε) από την οπτική σε επίπεδο **συνομηλίκων**, π.χ. αποδοχή, απόρριψη, χαρακτηριστικά της ομάδας κ.λπ., και
- (στ) από την οπτική σε επίπεδο **παροχής υπηρεσιών**, π.χ. προγράμματα πρωτογενούς, δευτερογενούς, τριτογενούς πρόληψης, καθολική, επιλεκτική παρέμβαση, επιμόρφωση – κατάρτιση εκπαιδευτικών.

Επιπρόσθετα, για την **αποτελεσματικότερη εκπαίδευση** παιδιών με προβλήματα συμπεριφοράς απαιτούνται συγκεκριμένες αρχές στη βάση οργάνωσης και λειτουργίας της σχολικής κοινότητας, καθώς και στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν ιδίως από τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς, όπως (Κουρκούτας, 2007):

- Οι **στόχοι** και οι προσδοκίες για την επιτυχία του μαθητή να δηλώνονται με ακρίβεια.
- Η **διαχείριση της τάξης** πρέπει να είναι αποτελεσματική χωρίς αυταρχισμό, λαμβάνοντας υπόψη το εξελικτικό επίπεδο όλων των παιδιών, συνάμα και τις ενδεχόμενες δυσκολίες προσαρμογής.
- Χρειάζεται **θετικό** κλίμα χωρίς κατάλυση ορίων και διαφορών.
- Να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των **δεξιοτήτων** των μαθητών και των στόχων που τίθενται από το σχολείο και τους εκπαιδευτικούς.
- Τα μαθήματα να παρουσιάζονται με **σαφήνεια** υπό συγκεκριμένες εκπαιδευτικές διαδικασίες.
- Να υπάρχει μαθησιακή υποστήριξη και **εξατομικευμένη** στάση απέναντι σε κάποιους μαθητές/ήτριες, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο.
- Να δίδονται **επαρκείς ευκαιρίες** στους μαθητές για την επίτευξη των ακαδημαϊκών απαιτήσεων.
- Η απόδοση των μαθητών να **αξιολογείται χωρίς επικρίσεις** και να διαχωρίζεται από την υπόλοιπη προσωπικότητα.
- Τέλος, μια περισσότερο **ανθρωποκεντρική** και λιγότερη γνωσιακή οπτική από την πλευρά του σχολείου, η ευελιξία των προγραμμάτων πέρα από τεχνοκρατικά στερεότυπα, η εκπαίδευση/επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η ανάπτυξη των προσωπικών τους δεξιοτήτων, η γονεϊκή εμπλοκή είναι ζητήματα των οποίων η επάρκεια, σε συνδυασμό με την καταλληλότητα των αρχών τους, μπορεί να αποτρέψει προβλήματα σχολικής και κοινωνικής προσαρμογής.

Ανακεφαλαιώνοντας, οι δράσεις πρόληψης, η συνεχιζόμενη εκπαίδευση στελεχών εκπαίδευσης και υγείας, η Συμβουλευτική, το εποικοδομητικό παιδαγωγικό κλίμα στη σχολική κοινότητα, η θετική επικοινωνία και η συνεργασία, η επίλυση προβλημάτων στο σχολείο και η ανθρωπιστική προσέγγιση, η ποιότητα στη μαθησιακή διαδικασία και η ανταπόκριση στη διδασκαλία, ο αναστοχασμός του εκπαιδευτικού και του επαγγελματία υγείας και η καλλιέργεια των μεταγνωστικών ικανοτήτων των μαθητών/τριών, η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και αρχών αυτοδιοίκησης, καθώς και η συνεργασία με το σχολικό ψυχολόγο, το σχολικό νοσηλεύτη κ.ά., είναι σαφώς καλές πρακτικές παρέμβασης και τεχνικές πρόληψης και παιδαγωγικής αντιμετώπισης σε μια Συμπεριληπτική διδακτική τάξη.

Από την άλλη πλευρά, τέσσερις θεμελιώδεις **αξίες** αναφορικά με τη διδασκαλία και τη μάθηση έχουν αναγνωριστεί ως η βάση για το έργο όλων των εκπαιδευτικών στην ενταξιακή εκπαίδευση. Αυτές οι τέσσερις θεμελιώδεις αξίες είναι (<https://www.european-agency.org/resources/publications/TPL4I-profile>):

1. **Η εκτίμηση της διαφορετικότητας των μαθητών** – η διαφορετικότητα των μαθητών θεωρείται πλούσια πηγή πληροφοριών και **πλεονέκτημα** για την εκπαίδευση.
2. **Η υποστήριξη όλων των μαθητών** – οι εκπαιδευτικοί έχουν υψηλές προσδοκίες για την επίτευξη των στόχων από όλους τους μαθητές.
3. **Η εργασία με τους άλλους** – η συνεργασία και η ομαδική εργασία αποτελούν ουσιαστικές προσεγγίσεις για όλους τους εκπαιδευτικούς.
4. **Η διαρκής προσωπική επαγγελματική εξέλιξη** – η διδασκαλία ως μια μαθησιακή δραστηριότητα, οι εκπαιδευτικοί είναι υπεύθυνοι για τη διαρκή εκπαίδευση και μάθησή τους.

Ειδικότερα και αναφορικά με τη μαθησιακή υποστήριξη όλων των μαθητών, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι **εκπαιδευτικοί** της ενιαίας ενταξιακής και Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης δύνανται να χρησιμοποιήσουν και να αξιοποιήσουν τρεις βασικούς τύπους **παρέμβασης**: την **προληπτική**, τη **διορθωτική** και την **αντισταθμιστική**. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Heward (2011):

- Μέσω της προληπτικής παρέμβασης εμποδίζεται η εξέλιξη ενός πιθανού ή μικρού προβλήματος και μειώνονται μέσω δράσεων τα αρνητικά αποτελέσματα από μία εντοπισμένη κατάσταση ή πρόβλημα, π.χ. συστήματα υποστήριξης της θετικής συμπεριφοράς.
- Η διορθωτική παρέμβαση επιχειρεί να εξαλείψει συγκεκριμένες συνέπειες, διδάσκοντας ακαδημαϊκές δεξιότητες (ανάγνωση, αριθμητική, γραφή), κοινωνικές δεξιότητες (π.χ. έναρξη και διατήρηση μιας συζήτησης, θέματα αυτοεξυπηρέτησης) και επαγγελματικές δεξιότητες (π.χ. δεξιότητες σταδιοδρομίας και προετοιμασίας για την αγορά εργασίας) για ανεξάρτητη και αποτελεσματική ζωή και λειτουργικότητα.
- Η αντισταθμιστική παρέμβαση αφορά στη διδασκαλία μιας εναλλακτικής/αντισταθμιστικής δεξιότητας που επιτρέπει σε ένα άτομο να εκτελεί ένα έργο παρά την ύπαρξη μιας ιδιαιτερότητας ή ειδικής ανάγκης, π.χ. υποστηρικτικά μηχανήματα, ειδική κατάρτιση όπως οι δεξιότητες προσανατολισμού και κινητικότητας κ.λπ.
- Καταλήγοντας, ο σύγχρονος εκπαιδευτικός θα λειτουργήσει καταλυτικά στη θεμελίωση μιας ποιοτικής Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης, καθώς «*η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση απαιτεί **νέο σκεπτικό και νέες πρακτικές, που επιχειρούνται σε τρία επίπεδα***» (Corbett & Slee, 2000).

- Το πρώτο επίπεδο αναφέρεται στην **πολιτική** και στις αντιλήψεις της αποτελεσματικότητας του σχολείου.
- Το δεύτερο αφορά στις δομικές και λειτουργικές **αλλαγές** του σχολικού περιβάλλοντος και του αναλυτικού προγράμματος.
- Το τρίτο και ουσιαστικότερο επίπεδο αφορά στη βαθύτερη **κουλτούρα**, στο συγκαλυμμένο-αποσιωπημένο θεμελιώδες σύστημα αξιών, κατεστημένων, τύπων, αρχών που αποδέχεται μια κοινωνία και διαμορφώνουν τη δομή της καθημερινής ζωής.

ΤΕΛΙΚΑ, ΠΟΣΟ ΚΟΝΤΑ Ή ΜΑΚΡΙΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗΣ; (Reid, 2019, σελ. xvi)

«Πολλοί εκπαιδευτικοί αισθάνονται την πρόκληση αυτή καθημερινά κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους. Θέλουν να είναι φορείς της αλλαγής για τους μαθητές τους, βοηθώντας τους να βρουν τη θέση τους στη ζωή και να τους προετοιμάσουν για ένα αενάως μεταβαλλόμενο μέλλον. Η φιλοδοξία αυτή –να επηρεάσουν τη ζωή των μαθητών τους– προϋποθέτει διαρκή κριτικό στοχασμό αναφορικά με τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν και την αποτελεσματικότητα της παρέμβασής τους προς τους μαθητές. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί εστιάζουν στη διαρκή βελτίωση των διδακτικών τους στρατηγικών και έτσι αποτελούν φορείς αλλαγής για τους ίδιους και τους συναδέλφους τους. Προσπαθούν διαρκώς να εξελίξουν τη διδακτική πράξη, χρησιμοποιώντας τις εξειδικευμένες γνώσεις και τα δίκτυά τους για να ανακαλύψουν πρωτότυπες λύσεις»

(<https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/viewpoints/experts/teachers-as-agents-of-change-i.htm>).

3. Διδάσκοντας και μαθαίνοντας τον Index for Inclusion/Δείκτης Ένταξης

Το Πλαίσιο Συμπερίληψης αφορά σε ένα **πρακτικό εργαλείο** Δεικτών Ένταξης και συμπερίληψης (Index for Inclusion) για όλα τα σχολεία, όλα τα στελέχη εκπαίδευσης και όλους τους/τις μαθητές/τριες.

(Πηγή: <http://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml#intro>).

Οι Δείκτες (Πλαίσιο Συμπερίληψης) παρέχουν συμβουλές και κατευθύνσεις στο σχολείο και τα στελέχη του προκειμένου να υιοθετούν μια προσέγγιση αυτοθεώρησης (self-review approach) στη δική τους κουλτούρα και συμπεριληπτική πρακτική. Σημείο εκκίνησης για τον Πίνακα Συμπερίληψης (Index for Inclusion) είναι το **Κοινωνικό Μοντέλο** της αναπηρίας (disability) (Reid, 2019, σελ. xvi), το οποίο δίδει έμφαση:

- στην προσωπικότητα του παιδιού,
- στις ανάγκες που ορίζονται από το ίδιο το άτομο,
- στην ανάπτυξη λύσεων,
- σε σχεδιασμένα προγράμματα με βάση εκπαιδευτικά αποτελέσματα ανά μαθητή/ήτρια και εξατομικευμένα προγράμματα εκπαίδευσης βασισμένα και στις ανάγκες των σχολείων (βλ. Μουταβελής & Τζιβινίκου, 2019).
- στην Εκπαίδευση για γονείς, επαγγελματίες αγωγής, εκπαίδευσης και υγείας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, «δεν είμαστε ανάπηροι από τις αναπηρίες μας αλλά από τα εμπόδια αναπηρίας που αντιμετωπίζουμε στην κοινωνία» (Oliver, 2013).

**Οι Δείκτες για Ένταξη (Πλαίσιο Συμπερίληψης):
Ανάπτυξη της μάθησης και της συμμετοχής
στα Σχολεία**

Index for Inclusion

Οι Δείκτες για Ένταξη: Ανάπτυξη της μάθησης και της συμμετοχής στα σχολεία (Index for Inclusion) είναι ένα σύνολο **καλών πρακτικών και προτύπων** που καθοδηγούν το προσωπικό των σχολείων στο σύνολό τους, ώστε τα γενικά σχολεία να

εντάσσουν όλα τα παιδιά μέσα από μια διαδικασία Συνεκπαίδευσης και συμπερίληψης (Booth & Ainscow, 2011). Με άλλα λόγια, τα συνηθισμένα σχολεία –τα σχολεία της γειτονιάς– να είναι συμπεριληπτικά σχολεία. Ο απώτερος σκοπός είναι η **δημιουργία υποστηρικτικών κοινοτήτων** και η **προώθηση υψηλών επιτευγμάτων** για όλο το προσωπικό και τους μαθητές, με έμφαση στην προσβασιμότητα για όλους.

Η ένταξη στην εκπαίδευση περιλαμβάνει:

- Εκτίμηση όλων των μαθητών και του προσωπικού της σχολικής μονάδας εξίσου.
- Αύξηση της συμμετοχής των μαθητών και μείωση του αποκλεισμού τους από τους πολιτισμούς, τα προγράμματα σπουδών και τις κοινότητες των τοπικών σχολείων.
- Αναδιάρθρωση των πολιτισμών, των πολιτικών και των πρακτικών στα σχολεία, ώστε να ανταποκρίνονται στην ποικιλομορφία των μαθητών στην περιοχή.
- Μείωση των εμποδίων στη μάθηση και τη συμμετοχή όλων των μαθητών, όχι μόνο εκείνων με αναπηρίες ή εκείνων που κατηγοριοποιούνται ως «με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες».
- Εμπειρική γνώση από τις προσπάθειες να ξεπεραστούν τα εμπόδια στην πρόσβαση και τη συμμετοχή συγκεκριμένων μαθητών για την πραγματοποίηση αλλαγών προς όφελος των μαθητών ευρύτερα.
- Αντίληψη της διαφοράς μεταξύ των μαθητών ως εφελθηρίου για την υποστήριξη της μάθησης, παρά ως προβλήματος που πρέπει να ξεπεραστεί.
- Αναγνώριση του δικαιώματος των μαθητών για εκπαίδευση στην περιοχή τους.
- Βελτίωση των σχολείων τόσο για το προσωπικό όσο και για τους μαθητές.
- Έμφαση στο ρόλο των σχολείων ως προς την οικοδόμηση της κοινότητας και την ανάπτυξη αξιών, καθώς και ως προς την αύξηση των επιτευγμάτων.
- Προώθηση αμοιβαίας διατήρησης σχέσεων μεταξύ σχολείων και κοινοτήτων.
- Αναγνώριση ότι η ένταξη/συμπερίληψη στην εκπαίδευση είναι μια πτυχή της ένταξης στην κοινωνία.

Τα «Υλικά» περιλαμβάνουν:

1. Προγραμματισμό για Συντονιστική Ομάδα: Δημιουργείται μία συντονιστική ομάδα, η οποία ενημερώνει το προσωπικό για τις έννοιες, τα υλικά και τις μεθόδους του Δείκτη για την Ένταξη, με σκοπό τη συλλογή γνώσεων για το σχολείο από όλα τα μέλη των κοινοτήτων του.
2. Ενημέρωση για το σχολείο: Διερεύνηση του σχολείου και προσδιορισμός προτεραιοτήτων ανάπτυξης.

3. Δημιουργία ενός σχεδίου σχολικής ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς: Διαμόρφωση σχεδίου ανάπτυξης του σχολείου, ώστε να αντικατοπτρίζει τους στόχους χωρίς αποκλεισμούς.
4. Προτεραιότητες υλοποίησης (σε εξέλιξη): Υλοποίηση και υποστήριξη προτεραιοτήτων.
5. Επανεξέταση της διαδικασίας του δείκτη (σε εξέλιξη): Ανασκόπηση της προόδου του σχολείου στην ανάπτυξη πολιτισμών, πολιτικών και πρακτικών χωρίς αποκλεισμούς.

Οι διαστάσεις των «Υλικών» περιλαμβάνουν:

- Τη δημιουργία πολιτισμών χωρίς αποκλεισμούς
- Την παραγωγή πολιτικών χωρίς αποκλεισμούς
- Τις εξελισσόμενες πρακτικές χωρίς αποκλεισμούς.

Κάθε ενότητα περιέχει επιμέρους δείκτες και η σημασία κάθε δείκτη διευκρινίζεται από μια σειρά ερωτήσεων. (Πηγή: <http://www.csie.org.uk/resources/breaking-barriers.shtml>)

Οι Δείκτες για Ένταξη αποτελούν ένα Πλαίσιο Συμπερίληψης το οποίο «βασίζεται σε συγκεκριμένες πτυχές, αφορά συγκεκριμένες μαθησιακές περιοχές, αναζητά συγκεκριμένους δείκτες μέσω της ανάπτυξης συγκεκριμένων ερωτημάτων με σκοπό να χρησιμοποιηθεί από το προσωπικό του σχολείου για την ανάπτυξη ενός συμπεριληπτικού σχολικού περιβάλλοντος μέσα από την προώθηση της ιδέας “ένα σχολείο για όλους” (Booth & Ainscow, 2011, όπ. αναφ. στο: Κατσέας, 2023). Το πλαίσιο αυτό εδράζεται σε τρεις βασικές διαστάσεις: α) στη δημιουργία **κουλτούρας συμπερίληψης**, β) στην **παραγωγή συμπεριληπτικών πολιτικών** και γ) στην ανάπτυξη **συμπεριληπτικών πρακτικών** (Booth & Ainscow, 2011, όπ. αναφ. στο: Κατσέας, 2023). Κάθε μια από αυτές τις διαστάσεις χωρίζεται σε δύο τομείς, οι οποίοι περιλαμβάνουν μέχρι 11 δείκτες, που με τη σειρά τους αναλύονται σε επιμέρους ερωτήσεις» (Κατσέας, 2023, σελ. 149).

Βλ. πληροφοριακά: «**Εκπαιδευτική αλλαγή και ανάπτυξη συμπεριληπτικών σχολείων με βάση το Πλαίσιο της Συμπερίληψης**» (Κατσέας, 2023) στον υπερσύνδεσμο:
https://journal.educircle.gr/images/teuxos/2023/teuxos1/teyxos_11_1_9.pdf

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΓΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ²⁵

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ – ΑΣΚΗΣΗ ΣΕ ΥΠΟΘΕΤΙΚΟ Ή ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

Ανατρέξτε στο link:

<http://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml#intro>

Προβληματιστείτε για το σχολείο σας αναφορικά με:

- Μια προσέγγιση αυτο-επισκόπησης για την **κουλτούρα** συμπερίληψης, **τις πολιτικές και τις πρακτικές συμπερίληψης** και εντοπίστε τα **εμπόδια** στη μάθηση και τη συμμετοχή τα οποία μπορεί να προκύψουν σε **καθέναν από αυτούς τους τομείς**.
- Τις δικές σας **προτεραιότητες για αλλαγή** και αξιολόγηση της προόδου.
- **Υφιστάμενες αναπτυξιακές πολιτικές**, ενθαρρύνοντας μια ευρεία και βαθιά εξέταση όλων όσων συνθέτουν τις ενταξιακές δράσεις και συμπεριληπτικές δραστηριότητες του σχολείου σας.

**ΑΝΑΖΗΤΗΣΤΕ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΤΕ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ INDEX FOR INCLUSION ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ
ΠΟΥ ΥΠΗΡΕΤΕΙΤΕ Ή ΕΧΕΤΕ ΥΠΗΡΕΤΗΣΕΙ Ή ΓΙΑ ΜΙΑ ΥΠΟΘΕΤΙΚΗ
ΣΧΟΛΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ**

25. Πρβλ. ενδεικτικά: O'Donnell et al., 2021, σελ. 435.

4. Ευαισθητοποιώντας για τη Συμπερίληψη – Συνεργατικές δραστηριότητες με στόχο την ενεργοποίηση εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων

4.1 Θεωρητική πλαισίωση – αποσαφήνιση όρων

Γενικά, με τον όρο «μάθηση» (learning) αποκαλείται η διαρκής αλλαγή στη συμπεριφορά ή στην ικανότητα για ορισμένη συμπεριφορά, γεγονός που είναι αποτέλεσμα άσκησης ή άλλων μορφών εμπειρίας, ενώ «συνεργατική μάθηση» (cooperative learning) είναι η κατάσταση στην οποία μία ομάδα μαθητών/τριών ασχολούνται με ένα έργο που είναι πολύ μεγάλο για να διεκπεραιωθεί από έναν/μία μαθητή/ήτρια, και ένας από τους στόχους είναι να αναπτύξουν οι μαθητές/ήτριες την ικανότητα συνεργασίας (Schunk, 2010). Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, «μέθοδος μάθησης» (learning method) αποκαλείται μία συγκεκριμένη διαδικασία ή τεχνική, που περιλαμβάνεται σε μια στρατηγική μάθησης και χρησιμοποιείται για την επίτευξη ενός στόχου μάθησης (Shcunk, 2010: 564-565).

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τους O' Donnell et al. (2021: 435 κ.ε.), η χρήση τεχνικών ομαδοσυνεργατικής μάθησης αποτελεί μία προσέγγιση στη διδασκαλία ετερογενών μαθητών/τριών, που διαφέρουν ως προς τις μαθησιακές επιδόσεις και τη μαθησιακή ικανότητα, το φύλο, την εθνικότητα, κ.λπ. Η ετερογένεια της ομάδας μπορεί να καλλιεργήσει την ανταλλαγή διαφορετικών αντιλήψεων γύρω από ένα μαθησιακό περιεχόμενο και να προωθήσει κοινωνικά και συναισθηματικά αποτελέσματα, για παράδειγμα αναγνώριση της αξίας των διαφορών μεταξύ των μαθητών/τριών μέσα σε μία σχολική ομάδα. Επιπλέον, η χρήση τεχνικών ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας και μάθησης συνίσταται σε όλα τα επίπεδα και πλαίσια εκπαίδευσης, τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης. Τέλος, η Ομαδο-Συνεργατική Μάθηση που υποστηρίζεται από τα Ψηφιακά Μέσα (CLSDM) είναι μια στρατηγική διδασκαλίας/μάθησης με ψηφιακά μέσα και εργαλεία, που χρησιμοποιούνται από τους συμμετέχοντες για να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, με αποτέλεσμα την ανταλλαγή γνώσεων, εμπειρίας και άλλων πληροφοριών.

4.2 Δραστηριότητα αναστοχασμού για εκπαιδευτικούς

Αρχικά, πρέπει να αναφερθεί ότι ο **στοχαστικός** δάσκαλος χρησιμοποιεί ποικιλία διδακτικών μεθόδων και δραστηριοτήτων, πειραματίζεται με διάφορες στρατηγικές ενώ παρατηρεί τα αποτελέσματα των ενεργειών του, είναι ανοικτός σε νέες ιδέες, εξετάζει κριτικά τον τρόπο με τον οποίο διδάσκει και αναθεωρεί-βελτιώνει

τις διδακτικές πρακτικές του και επιμορφώνεται (Μαυρόπουλος, 2020). Ακολουθεί δηλαδή μία αναστοχαστική διδασκαλία μέσα από τη διαδικασία δημιουργίας εικασιών, προκειμένου να εξηγήι γεγονότα της διδακτικής κατάστασης, η οποία ακολουθείται από τη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών για τη λήψη μιας απόφασης, αναφορικά με το πιο αποτελεσματικό σχέδιο δράσης που θα πρέπει να ακολουθηθεί εκπαιδευτικά (O'Donnell et al., 2021, σελ. 765).

Από την άλλη πλευρά, μια τάξη μικτής ικανότητας ή μια ετερογενής τάξη, όπως μπορεί να ονομαστεί, είναι μια τάξη που περιλαμβάνει μαθητές διαφόρων γνωστικών επιπέδων, αναγκών και δεξιοτήτων. Φιλοξενεί μαθητές με διαφορετικά στυλ μάθησης, προηγούμενες γνώσεις, στάσεις, δυνατά σημεία και αδυναμίες (Mirani & Chunawala, 2010). Λαμβάνοντας υπόψη ότι καμία τάξη δεν έχει μαθητές του ίδιου ακριβώς γνωστικού επιπέδου ή με τις ίδιες ανάγκες, ελλείψεις, δεξιότητες και ενδιαφέροντα, οι τάξεις μικτής ικανότητας θα πρέπει να θεωρούνται κανόνας στα εκπαιδευτικά συστήματα παγκοσμίως (Al-Subaiei, 2017/ Chapman & King, 2003). Επομένως, ομοιογενείς κλάσεις δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα, και όλες οι κλάσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ετερογενείς. Έχουν αναφερθεί σημαντικές διαφορές στα γνωστικά επίπεδα, τις αδυναμίες, τα δυνατά σημεία και τις προσεγγίσεις μάθησης των μαθητών σε τάξεις μεικτής ικανότητας (Al-Subaiei, 2017/ Ansari, 2013).

Πηγή: Malisiova, A., Kougioumtzis, G., Tsitsas, G., Koundourou, C., Mitrras, A. (2023). Implementing Inclusive Education in Mixed-Ability Classrooms by Employing Differentiated Instruction. In: *Perspectives of Cognitive, Psychosocial, and Learning Difficulties From Childhood to Adulthood: Practical Counseling Strategies*. IGI Global.

Δραστηριότητα

«Η κατανόηση της σπουδαιότητας που έχουν οι **τρόποι μάθησης** θα πρέπει να είναι (συνυφασμένη με) μια επιδραστική ιδιότητα που αυτοί έχουν στην καθημερινή πρακτική ενός σχολείου, στην πολιτική του και στη φιλοσοφία του. Οι τρόποι μάθησης, για να εφαρμόζονται αποτελεσματικά, χρειάζεται να ενσωματώνονται σε μια συνολική σχολική προοπτική και πολιτική. Αυτό θα διευκολύνει περισσότερο τους δασκάλους ως άτομα να ενσωματώνουν τους οικείους τρόπους στην καθημερινή τους διδασκαλία. Οι τάξεις, επομένως, χρειάζεται να σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπ' όψιν τους τρόπους μάθησης. Για παράδειγμα, μπορεί να είναι αναγκαίο να σχεδιαστεί εκ νέου η διάταξη των θρανίων ή να δοθεί στους μαθητές η δυνατότητα επιλογής των σχεδίων (styles) των θρανίων. Είναι επίσης σημαντικό να εξετάζει κανείς προσεκτικά και άλλους παράγοντες

που συσχετίζονται με το περιβάλλον της τάξης, όπως η επίπλωση, ο σχεδιασμός, το φως, ο ήχος, το χρώμα, ο χώρος καθώς και η γενική ατμόσφαιρα της τάξης του σχολείου» (Reid, 2019: 44).

«Μεταφορά στην Τάξη»²⁶

Διδάσκετε σε μία διδακτική τάξη μικτής μαθησιακής ικανότητας* (πραγματικό σενάριο από την εμπειρία σας ή υποθετικό σενάριο).

Αναστοχαστείτε και συζητήστε:

- Τι τρόπους μάθησης έχετε χρησιμοποιήσει;
- Τι πιστεύετε ότι θα πρέπει να γνωρίζετε για τους μαθητές/ήτριές σας;
- Σε τι διδακτικές ενέργειες έχετε προβεί;
- Πώς θα διαμορφώνετε το περιβάλλον της αίθουσας;
- Τι εκπαιδευτικό υλικό θα επιλέγατε και θα αξιοποιούσατε;

4.2.1 Παρατηρήσεις για τη σύνδεση θεωρίας και πράξης – παραδείγματα με ψηφιακά εργαλεία και λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης

Δεδομένου ότι δύο προσεγγίσεις διδασκαλίας λαμβάνουν χώρα, η τεχνική και η αναστοχαστική διδασκαλία, η τεχνική είναι προβλέψιμη διδακτική κατάσταση και απαιτεί συνηθισμένο τρόπο δράσης. Από την άλλη πλευρά, η αναστοχαστική διδασκαλία περιλαμβάνει τη διατύπωση εικασιών με σκοπό την επίλυση ή την εξήγηση ενός συμβάντος και η αναστοχαστική σκέψη οδηγεί στην αναστοχαστική διδασκαλία. Στην αναστοχαστική διδασκαλία δημιουργείται μία εποικοδομητική μαθησιακή εμπειρία για τους/τις μαθητές/ήτριες, διότι διερωτάται ο εκπαιδευτικός/τής, συγκεντρώνοντας πληροφορίες, για τη διόρθωση μιας όχι και τόσο αποτελεσματικής διδασκαλίας, ώστε στη συνέχεια να δημιουργήσει μία νέα διδασκαλία προκειμένου να επιτευχθεί μία θετική αλλαγή στη διδακτική τάξη. Υπό την οπτική αυτή, η κριτική σκέψη περιλαμβάνει την αντικειμενική ανάλυση των πληροφοριών και των όποιων ισχυρισμών, με σκοπό να καθοριστούν η αξία και η εγκυρότητα αυτών. Έτσι, η αναστοχαστική σκέψη συνιστά απλώς την εφαρμογή της κριτικής σκέψης στη μοναδική εκπαιδευτική κατάσταση του καθενός μέσα στην πολύμορφη εκπαιδευτική πραγματικότητα (O'Donnell et al., 2021: 70-71).

Επιπροσθέτως και συνδέοντας τη θεωρία με την πράξη, η κριτική και η δημι-

26. «Μεταφορά στην Τάξη», σύμφωνα με τον O'Donnell et al. (2021).

ουργική σκέψη αποτελούν δύο συμπληρωματικούς και συσχετιζόμενους τρόπους σκέψης. Η **δημιουργική** σκέψη σχετίζεται με τη δημιουργία και ανάπτυξη ιδεών, γνώσεων και διαδικασιών, εμπειριών ή αντικειμένων. Η **κριτική** σκέψη σχετίζεται με την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της δημιουργικής δραστηριότητας του ατόμου (Κουλαϊδής, 2007).

Στη βάση αυτή, όπως σημειώνει ο Elliot et al. (2008: 402 κ.ε.), «τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς, το πρόβλημα υπάρχει, όταν δεν μπορούν να φθάσουν εκεί που θέλουν. Έχουν μπροστά τους ένα κενό. Για να λύσουν το πρόβλημα, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να επινοήσουν έναν τρόπο να γεφυρώσουν το κενό...».

Συμπληρωματικά, εδώ μπορεί να προταθεί ένα μοντέλο επίλυσης προβλήματος (problem solving), το μοντέλο DUPE, όπως περιγράφεται από τους Elliot et al. (2008):

- **D (Define) Ορίστε τη φύση του προβλήματος.**
- **U (Understand) Κατανοήστε τη φύση του προβλήματος.**
- **P (Plan) Σχεδιάστε τη λύση του. Επιλέξτε κατάλληλες στρατηγικές.**
- **E (Evaluate) Αξιολογήστε το σχέδιό σας για την καταλληλότητά του και την πιθανότητα επιτυχίας.**

Ακολουθεί ένα παράδειγμα με λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης (Gamma.App) που μπορεί να συνδυαστεί με τη δημιουργική επίλυση προβλήματος σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Αναλυτικού Προγράμματος, ενισχύοντας τον συμπεριληπτικό γραμματισμό.

Ακολουθεί ένα παράδειγμα με λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης (Gamma.App) που μπορεί να συνδυαστεί με τη δημιουργική επίλυση προβλήματος σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Αναλυτικού Προγράμματος, ενισχύοντας τον συμπεριληπτικό γραμματισμό.

Ένα παράδειγμα - Συμπεριληπτικός γραμματισμός σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Α.Π. και δημιουργική επίλυση προβλήματος με λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης

Ορισμός του προβλήματος (D)

Στον ορισμό του προβλήματος πρέπει να περιγράψουμε αναλυτικά τη φύση του. Αυτό είναι το στάδιο όπου καθορίζουμε ποιο είναι το πρόβλημα και πώς επηρεάζει το περιβάλλον.

by vioannidi. karvelas

Κατανόηση του προβλήματος (U)

- 1 Κατανόηση**
Αναλύστε προσεκτικά το πρόβλημα και τις επιπτώσεις του. Αυτό βοηθά στην εύρεση λύσεων.
- 2 Έρευνα**
Συλλέξτε δεδομένα και πληροφορίες που αφορούν το πρόβλημα, για να κατανοήσετε πλήρως τις λεπτομέρειές του.
- 3 Συγκριτική Μελέτη**
Συγκρίνετε το πρόβλημα με παρόμοια περιστατικά που έχουν λυθεί, για να αντλήσετε διδάγματα.

Made with Gamma

Σχεδιασμός της λύσης (P)

Ιδέες

Αναπτύξτε πολλές εναλλακτικές λύσεις για να αντιμετωπίσετε το πρόβλημα.

Αξιολόγηση

Κρίνετε και βαθμολογήστε τις ιδέες για να επιλέξετε την καλύτερη λύση.

Ανάπτυξη Σχεδίου

Κατασκευάστε ένα συγκεκριμένο σχέδιο δράσης για κάθε εναλλακτική λύση.

Made with Gamma

Επιλογή της καλύτερης λύσης (E)

Αξιολόγηση

Κρίνετε τις εναλλακτικές και επιλέξτε την καλύτερη.

Σύγκριση

Διατηρήστε τα κριτήρια για την αξιολόγηση των λύσεων.

Υλοποίηση της λύσης (I)

Δράση

Εφαρμόστε το σχέδιο δράσης που έχετε αναπτύξει για την επιλεγμένη λύση.

Επικοινωνία

Ενημερώστε τους ενδιαφερόμενους σχετικά με την υλοποίηση της λύσης.

Συνεργασία

Συνεργαστείτε με άλλους για να υλοποιήσετε τη λύση αποτελεσματικά.

Made with Gamma

Αξιολόγηση της λύσης (T)

- 1 **Δοκιμές**
Πραγματοποιήστε δοκιμές για να εξακριβώσετε την αποτελεσματικότητα της λύσης.
- 2 **Παρακολούθηση**
Παρακολουθήστε την εφαρμογή της λύσης και καταγράψτε τα αποτελέσματα.
- 3 **Βελτίωση**
Κάντε αλλαγές ανάλογα με τα αποτελέσματα και τις παρατηρήσεις.

Προσαρμογή της λύσης (A)

Αντίδραση

Διαμορφώστε τη λύση ανάλογα με τις ανάγκες και τις αλλαγές που παρουσιάζονται.

Ενημέρωση

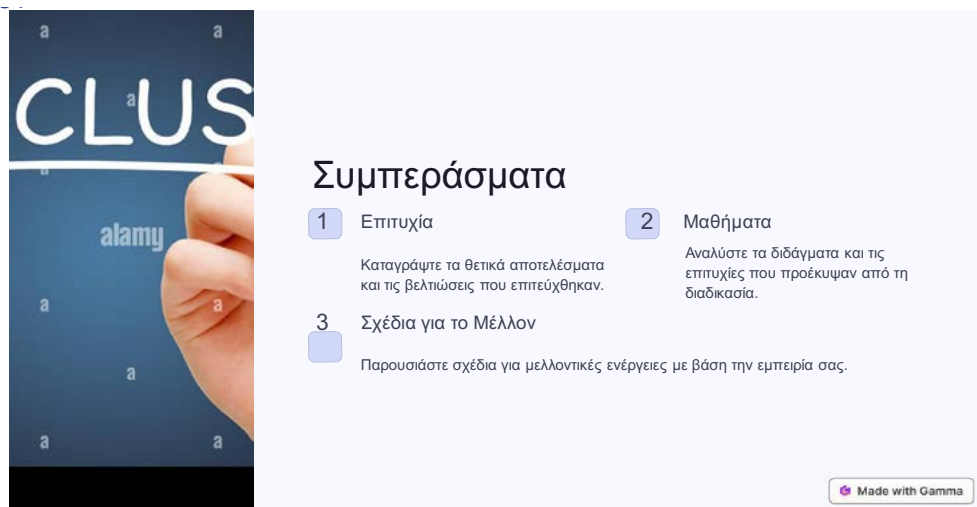
Διατηρήστε τους ενδιαφερόμενους ενημέρους για την τροποποιημένη λύση.

Προσαρμογές

Εφαρμόστε τις αλλαγές που έχουν σχεδιαστεί για να βελτιώσουν τη λύση.

Επανεξέταση της λύσης (E)

- 1 **Ανάλυση Αποτελεσμάτων**
Αξιολογήστε τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την προσαρμογή της λύσης.
- 2 **Έλεγχος Αποτελεσμάτων**
Ελέγξτε τα βήματα που πραγματοποιήθηκαν στη διαδικασία επανεξέτασης.

Ας μην ξεχνάμε ότι επίλυση προβλήματος είναι οι προσπάθειες ενός ατόμου να επιτύχει έναν στόχο για τον οποίο δεν έχει αυτόματη λύση (Schunk, 2010). Οι διαδικασίες της κριτικής και δημιουργικής σκέψης αποτελούν **σύνθεση ικανοτήτων, γνώσεων, αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων**, δηλαδή αποτελούν τη βάση για καινοτόμους τρόπους μάθησης, οι οποίοι μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας **αναστοχαστικής** διδασκαλίας στη διαχείριση των σύγχρονων μαθητικών κοινοτήτων και ετερογενών σχολικών τάξεων. Άλλα παραδείγματα μπορούν να εντοπιστούν στη μελέτη των Ιωαννίδη & Μαλαφάντη (2023),²⁷ όπου διαπραγματεύονται θέματα αναφορικά με την «ανάπτυξη δεξιοτήτων δημιουργικής σκέψης μέσα από την παραγωγή προφορικού και γραπτού λόγου σε οποιοδήποτε μάθημα του Αναλυτικού Προγράμματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνουμε **ευρετικές μεθόδους με διδακτικά πλεονεκτήματα και ενίσχυση της επικοινωνίας** απέναντι στους/στις μαθητές/ήτριές μας μέσα στη σχολική ζωή, προκειμένου να γίνουν συστηματικοί λύτες προβλημάτων και να δημιουργούν εναλλακτικές επιλογές για την επίτευξη στόχων. Με άλλα λόγια, να **κατανοούν** ένα πρόβλημα (π.χ. να υπογραμμίζουν λέξεις-κλειδιά, να ομαδοποιούν δεδομένα και ζητούμενα κ.λπ.), να **επινοούν** ένα σχέδιο (οργάνωση σχεδίου λύσης, στρατηγικής κ.λπ.) και να το **υλοποιούν** (εκτέλεση και έλεγχος πράξεων) και, τέλος, να αναλογίζονται και μάλιστα **συμμετοχικά, συμπεριληπτικά και χωρίς αποκλεισμούς, προωθώντας μία συνεργατική επίλυση προβλημάτων**».

Ένα τέτοιο μαθησιακό γεγονός μπορεί να συνδυαστεί και με άλλα εκπαιδευτικά εργαλεία (cartoons) για την άμβλυνση ετικετών στην εκπαίδευση, με σκοπό τη σχο-

27. <https://neapaideia-glossa.gr/articles/1177/>

λική βελτίωση και την ανάπτυξη κριτικής στάσης ενάντια στα γενικευμένα στερεότυπα για την αναπηρία και άλλα κοινωνικά ζητήματα (Loizou & Symeonidou, 2019).

4.3 Ενεργός διαδικτυακή μάθηση και διαδραστικές συνεργατικές δραστηριότητες για εκπαιδευομένους (e-TIVITIES) με τη χρήση λογισμικού τεχνητής νοημοσύνης

Σύμφωνα με τους Firwana et al. (2021), η χρήση ηλεκτρονικών εργαλείων από τους εκπαιδευτικούς στη διδασκαλία τους και για τη μάθηση εκπαιδευομένων τέθηκε σε παγκόσμια βάση ως επιταγή λόγω της πανδημίας του Covid-19.

Δεν είναι τυχαίο ότι η διαδικτυακή διδακτική καθοδήγηση δύναται να αποφέρει πολλά οφέλη στους μέντορες, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Ιδίως, οι μαθητές/ήττριες μπορούν να λάβουν μεγαλύτερη προσοχή όταν εργάζονται για τις ανάγκες ενός προσωπικού μαθησιακού εγχειρήματος διαδικτυακά, παρά σε ένα ευρύτερο πλαίσιο τάξης. Μάλιστα, μπορούν μέσα από τη διαδικτυακή επικοινωνία να τελειοποιήσουν δεξιότητες γραμματισμού και κανόνων γραμματικής (Conasíc et al., 2012) και δη σε ένα πλαίσιο φροντίδας με έναν ενήλικα εκπαιδευτή/τικό. Επίσης, είναι χαρακτηριστικό ότι η χρήση ενός Η/Υ δημιουργεί καθεστώς σκόπιμης μάθησης και τα Φόρουμ Γνώσεων, που υποστηρίζονται ηλεκτρονικά σε περιβάλλοντα σκόπιμης μάθησης, βοηθούν τους μαθητές στην οικοδόμηση γνώσεων, δηλ. στον καθορισμό προβλημάτων, στην παραγωγή υποθέσεων, στη συγκέντρωση και ανάλυση πληροφοριών και στη συνεργασία (O'Donnell et al., 2021: 441 κ.ε.).

Περαιτέρω, είναι δεδομένη η καινοτομία στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση της ηλεκτρονικής μάθησης μέσω της ανάπτυξης και εφαρμογής διαδικτυακών δραστηριοτήτων μάθησης (e-TIVITIES) (Salmon, 2013/Salmon, 2011/Muirhead, 2005) και δη σε διάφορα γνωστικά πεδία (βλ. ενδεικτικά: Armellini & Aiyegbayo, 2010/Pavey & Garland, 2004/Pineda Hoyos et al., 2016/Wright, 2014) με επίκεντρο την καλλιέργεια δεξιοτήτων και ικανοτήτων μέσα από τη μαθησιακή διαδικασία (Pettenati & Cigognini, 2009).

Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργός διαδικτυακή μάθηση κρίνεται ως μείζον ζήτημα για την επίτευξη όλων των γνωστικών και κοινωνικών στόχων σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Επομένως, ο σχεδιασμός στοχευμένων σε ένα πεδίο διαδραστικών δραστηριοτήτων από τον/τη διδάσκοντα/διδάσκουσα στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως διδασκαλίας είναι πρωταρχικός σκοπός για ανταλλαγή απόψεων, γνωριμία μεταξύ των εκπαιδευομένων, ανάπτυξη επιχειρηματολογίας και οικοδόμηση γνώσης στο ψηφιακό περιβάλλον. Οι διαδραστικές δραστηριότητες τόσο σε μικτό περιβάλλον μάθησης όσο και στα ψηφιακά οικοσυστήματα μάθησης αποβλέπουν

στην προσβασιμότητα όλων των εκπαιδευομένων και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας, συνεργασίας, κριτικής σκέψης και δημιουργικότητας - *4C's: Critical thinking, Creativity, Collaboration, Communication*. Οι συνεργατικές δραστηριότητες στοχεύουν στην προσωπική συμβολή και συνεισφορά του κάθε εκπαιδευομένου, αξιοποιώντας το προσωπικό κίνητρο, ώστε κατ' αυτόν τον τρόπο να γίνεται πρακτική εφαρμογή της γνώσης σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια και **αντικείμενα γνώσης** και η συνεργατική μάθηση να γίνεται εφικτή και αποτελεσματική μέσα από όλους τους τρόπους μάθησης (Reid, 2019, σελ. 108).

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με το **Μοντέλο των 5 Σταδίων** του Salmon (2013, 2011) η ενεργός διαδικτυακή μάθηση διακρίνεται με τη σειρά στα εξής στάδια:

- 1. Πρόσβαση και κίνητρο (Access and Motivation)**
- 2. Διαδικτυακή κοινωνικοποίηση (Online Socialization)**
- 3. Ανταλλαγή πληροφοριών (Information Exchange)**
- 4. Οικοδόμηση Γνώσης (Knowledge Construction)**
- 5. Ανάπτυξη (Development).**

Υπό αυτή την οπτική, οικοδομείται η ενεργητική εμπλοκή²⁸ και η ενδυνάμωση των συμμετεχόντων/εκπαιδευομένων σε μια εκπαιδευτική διαδικασία. Με άλλα λόγια, οικοδομείται κατ' αυτόν τον τρόπο η αντίληψή τους για την κατοχή γνώσεων, δεξιοτήτων και πεποιθήσεων, οι οποίες απαιτούνται για να αναλάβουν τον έλεγχο της ίδιας της μάθησής τους (O'Donnell et al., 2021, σελ. 769).

Στο σημείο αυτό, θα περιγράψουμε μια **e-TIVITY για σύγχρονη ή ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση** αλλά και άλλες συνεργατικές διαδραστικές δραστηριότητες για ενεργό μάθηση μέσα από την αξιοποίηση του μοντέλου της G. Salmon (2013) σε ένα πλαίσιο μικτής μάθησης, σύμφωνα με καλές πρακτικές πανεπιστημιακής διδασκαλίας.²⁹ Το επίκεντρο αυτών των δραστηριοτήτων ήταν η διαχείριση της διαφορετικότητας και η αποδοχή της στις σύγχρονες κοινωνίες.

28. Με την έννοια «ενεργητική εμπλοκή» δηλώνεται ο βαθμός στον οποίο ένας εκπαιδευόμενος συνεισφέρει εποικοδομητικά στη ροή μιας διδασκαλίας και εν γένει μαθησιακής διαδικασίας στην οποία συμμετέχει (O'Donnell et al., 2021: 769).

29. Πρβλ. την εργασία των Stenalt & Jorgensen (2007), όπου περιγράφεται ένα μάθημα πανεπιστημιακής διδασκαλίας, το οποίο μετατράπηκε σε μικτή μάθηση αξιοποιώντας προκλήσεις με τη χρήση του μοντέλου της G. Salmon για τα διαδικτυακά μαθήματα.

Περιγραφή μιας διαδραστικής δραστηριότητας με θέμα: «Αξιοποίηση της Διαφορετικότητας»	«e-TIVITY» για ενεργό διαδικτυακή μάθηση
--	---

Δημιουργήστε μια πρόσκληση «e-tivity» για να προσκαλέσετε εκπαιδευόμενους προκειμένου να συμμετάσχουν σε μια σύγχρονη ή ασύγχρονη δραστηριότητα διαδικτυακά, όπου θα εμπλακούν ενεργά. Στους εκπαιδευόμενους πρέπει να έχουν τεθεί ξεκάθαρα εξαρχής ο σκοπός και τα μαθησιακά προσδοκώμενα από την υλοποίηση της διαδραστικής δραστηριότητας.

«Μεταφορά στην Τάξη»³⁰:

**Πρωθώντας την Επικοινωνία,
τη Συνεργασία, την Κριτική Σκέψη και τη Δημιουργικότητα
Learning, Training, Teaching Activity - 4C's:**

Critical thinking, Creativity, Collaboration, Communication

Τίτλος: Μια **e-TIVITY** με θέμα: «Η ρωγμή της στάμνας». Η ιστορία παρουσιάζεται και οπτικά αλλά και ως αφήγηση από τον/τη διδάσκοντα/ουσα.

Εδώ παρουσιάζεται με ένα ενδεικτικό πλαίσιο σχεδιασμένο με το ψηφιακό εργαλείο canva.com.

30. «Μεταφορά στην Τάξη», σύμφωνα με O'Donnell et al. (2021).

Σκοπός είναι ο προβληματισμός, η ευαισθητοποίηση και ο αναστοχασμός σε θέματα αντιμετώπισης και αξιοποίησης της διαφορετικότητας μέσα από συνεργατική μάθηση.

Περιληπτικά, πρόκειται για μία ιστορία με αφορμή την ατέλεια/«ρωγμή» μιας στάμνας, που γίνεται αφορμή για την καλλιέργεια λουλουδιών που ευωδιάζουν. Χρειάστηκε όμως διάκριση και ικανότητα για να αξιοποιηθεί η ρωγμή δημιουργικά!

Το **σύνθημα** (spark) είναι: «Βλέποντας τον κόσμο μέσα από ρωγμές».

Η **συμβολή** του/της κάθε εκπαιδευομένου/ης μπορεί να αξιοποιηθεί στο Forum (Ομάδα Συζήτησης) σε ψηφιακό περιβάλλον.

Η **έναρξη διαλόγου** γίνεται από τον Διδάσκοντα ως εξής: «Διαβάζοντας την ιστορία “Η ρωγμή της στάμνας”, μοιραστείτε ένα σύντομο σχόλιο με την ομάδα».

Η **παρέμβαση** του διδάσκοντα οργανώνεται γύρω από τη συζήτηση:
«Τι μπορεί να είναι η ρωγμή της στάμνας για τον καθένα και την καθεμία από εσάς;
Τι συμβολίζει;
Ποια η σχέση της ρωγμής με τη διαφορετικότητα;
Αναστοχαστείτε τη διδακτική αποτελεσματικότητα στην τάξη σας...
Πώς αξιοποιείτε τη διαφορετικότητα;
Μπορείτε να αναφέρετε μερικούς τρόπους μάθησης που εφαρμόζετε;».

Ο **προγραμματισμός** της πρόσκλησης και της παρέμβασης είναι 2 ώρες.

Μπορείτε να ανατρέξετε στο αναρτημένο αρχείο .pdf με τίτλο: «Η ρωγμή της στάμνας» (επισυνάπτεται). Πηγή: Διασκευή από *Prisenti par Aline, France Sub, 1/2007 Celtic-Music*. Πηγή: Περ. «Η Δράσις μας», τχ. 463, 11/2008, σελ. 353.

Επιπλέον, μπορείτε να συνδεθείτε με πηγές ανοικτής επιστήμης και ανοικτής πρόσβασης για την αξιοποίηση της διαφορετικότητας μέσα σε μια σχολική τάξη.

Π.χ. διαμοιρασμός σχετικών ιστοσελίδων για Ενιαίο Σχεδιασμό Μάθησης (UDL):

- <https://www.cast.org/>
- https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/theme_pages/teachers_and_teaching.htm

«Μεταφορά στην Τάξη»³¹:

Πρωθώντας την Αξιοποίηση της Διαφορετικότητας

Περιγραφή μιας διαδραστικής δραστηριότητας στη μικτή μάθηση με θέμα: «Αξιοποίηση της Διαφορετικότητας».

Περιγραφή μιας διαδραστικής δραστηριότητας στη μικτή μάθηση με θέμα: «Αξιοποίηση της Διαφορετικότητας»

Σκοπός της δραστηριότητας ήταν να εφαρμόσει καινοτόμες διδακτικές μεθόδους για την ενίσχυση της ενεργού μάθησης των φοιτητών/τριών, αξιοποιώντας στοιχεία από το μοντέλο της G. Salmon. Παρατηρήθηκε από τη διδάσκουσα ότι η πλειοψηφία των φοιτητών/τριών αύξησε το ενδιαφέρον της για το θέμα, παρουσίασε μεγαλύτερη εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία και βίωσε υψηλότερο επίπεδο αλληλεπίδρασης κατά τη διάρκεια των διά ζώσης διδασκαλιών.

Η εν λόγω δραστηριότητα υλοποιήθηκε σε μία πρώτη μορφή στο ΜΠΣ «Επιστήμες της Αγωγής», Ειδίκευση: «Διδασκαλία και Μάθηση», Π.Τ.Δ.Ε. ΕΚΠΑ, το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2021-22, στο μάθημα: «Τέχνη στην Εκπαίδευση-Παιδαγωγική του Μουσείου», Επιβλέπων Καθηγητής Κ. Δ. Μαλαφάντης.

Τίτλος: «Η Συμπερίληψη μέσα από την Τέχνη»

Σκοπός είναι ο προβληματισμός, η ευαισθητοποίηση και ο αναστοχασμός σε θέματα αποδοχής της διαφορετικότητας.

Περιληπτικά, αξιοποιούνται έργα Τέχνης ως ορμητήριο για την αποδοχή της διαφορετικότητας, διότι «ο άνθρωπος δημιουργεί και θα δημιουργεί τέχνη για να εκφράσει το ανείπωτο, αυτό που δεν μπορεί να περιγραφεί και εν τέλει να ρηματοποιηθεί» (Μαλαφάντης, 2018).

Το **σύνθημα** (spark) είναι: «Το ανείπωτο περικλείει το διαφορετικό...».

31. «Μεταφορά στην Τάξη», σύμφωνα με O'Donnell et al. (2021).

Η **συμβολή** του/της κάθε εκπαιδευόμενου/ης μπορεί να αξιοποιηθεί στο Forum (Ομάδα Συζήτησης) σε ψηφιακό περιβάλλον είτε μέσα από συζήτηση στην παραδοσιακή τάξη.

Η **έναρξη διαλόγου** γίνεται από τον διδάσκοντα ως εξής: «Ας δούμε μερικά έργα τέχνης και στη συνέχεια μοιραστείτε ένα σύντομο σχόλιο με την ομάδα».

Η **παρέμβαση** του διδάσκοντα οργανώνεται γύρω από τη συζήτηση:

1. «Σε έναν κόσμο που βομβαρδίζεται από πληροφορίες και στον οποίο ο πολιτισμός έχει κορεστεί από ισχυρές εικόνες και μηνύματα, είναι ζωτικής σημασίας τα παιδιά να εφοδιάζονται με εργαλεία όχι μόνο για την κατανόηση αυτού του κόσμου, αλλά και για την ίδια συμβολή τους σε αυτόν, με το δικό τους ξεχωριστό τρόπο. Το σχολείο ως τόπος συνάντησης με την τέχνη μπορεί να χαράξει μια διαφορετική πορεία και οι εκπαιδευτικοί να δημιουργήσουν τις ευκαιρίες εκείνες, όπου τα παιδιά θα εγγραφούν σε μια ιστορία της τέχνης, σε μια ιστορία του τρόπου θέασης των ανθρώπων και των αξιών τους και να γίνουν φορείς ενός καλλιτεχνικού πολιτισμού» (Μαλαφάντης, 2018).

2. «Τέχνη, Εκπαίδευση και Κοινωνία» ...**μέσα από κοινές αξίες** που συνθέτουν την αποδοχή της διαφορετικότητας:

- Αγάπη
- Ελπίδα
- Αισιοδοξία
- Φιλία
- Περιέργεια
- Αποφασιστικότητα
- Κατανόηση
- Υπομονή
- Φαντασία
- Ειρήνη κ.λπ.

Ο **προγραμματισμός** της δραστηριότητας είναι: 2 ώρες.

Μπορεί να γίνει αξιοποίηση διαδικτυακών πηγών, π.χ. «Ζωγραφική με το στόμα και το πόδι»: <https://zospr.gr/zospr-gallery/> Αξιοποιούνται έργα τέχνης για την προαγωγή της συζήτησης πάνω στη συμπερίληψη.

Μια συνεργατική δραστηριότητα μπορεί να υλοποιηθεί και με τη συμβολή της Τεχνητής Νοημοσύνης. Ένα παράδειγμα:

<https://gamma.app/docs/e-tivity-lpr67el45wzwebn?mode=doc>

Η Συμπερίληψη μέσα από την Τέχνη

Σκοπός είναι ο προβληματισμός, η ευαισθητοποίηση και ο αναστοχασμός σε θέματα αποδοχής της διαφορετικότητας.

by vioannidi. karvelas

Made with Gamma

Περιληπτικά

1 Αξιοποίηση Έργων Τέχνης

Χρήση τέχνης για προώθηση αποδοχής της διαφορετικότητας.

2 Δημιουργία Συνθήματος

Σύνθημα "Το ανείπωτο περικλείει το διαφορετικό..."

Made with Gamma

Συμβολή Εκπαιδευομένων

Συμβολή στο Forum

Χρήση στο Forum για ψηφιακό διάλογο.

Συμβολή στην Τάξη

Συζήτηση στην παραδοσιακή τάξη.

Made with Gamma

Σύνθημα (spark)

- 1 Σύνθημα
Το ανείπωτο περικλείει το διαφορετικό...

Made with Gamma

Έναρξη Διαλόγου

1 Διαλόγου

Έναρξη διαλόγου με έργα τέχνης.

Made with Gamma

Προγραμματισμός Δραστηριότητας

2 ώρες

Διάρκεια

Προγραμματισμός δραστηριότητας για 2 ώρες.

Made with Gamma

Διδάσκοντας

1 Ρόλος Διδάσκοντα

Ο Διδάσκων ξεκινά τον διάλογο με την ομάδα.

Made with Gamma

Δημιουργία Τέχνης

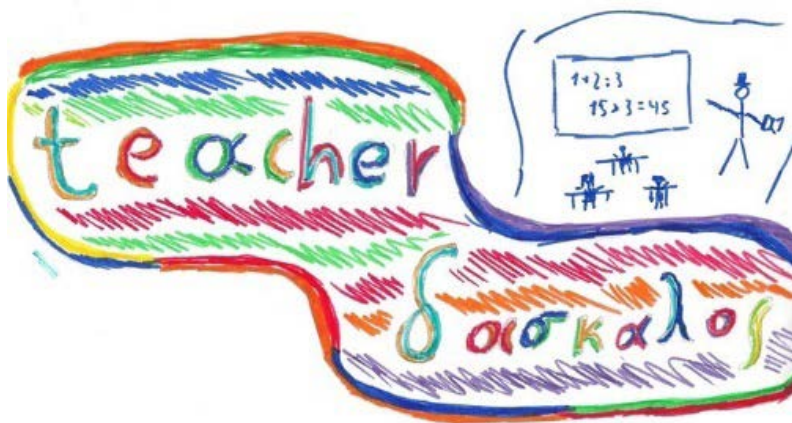
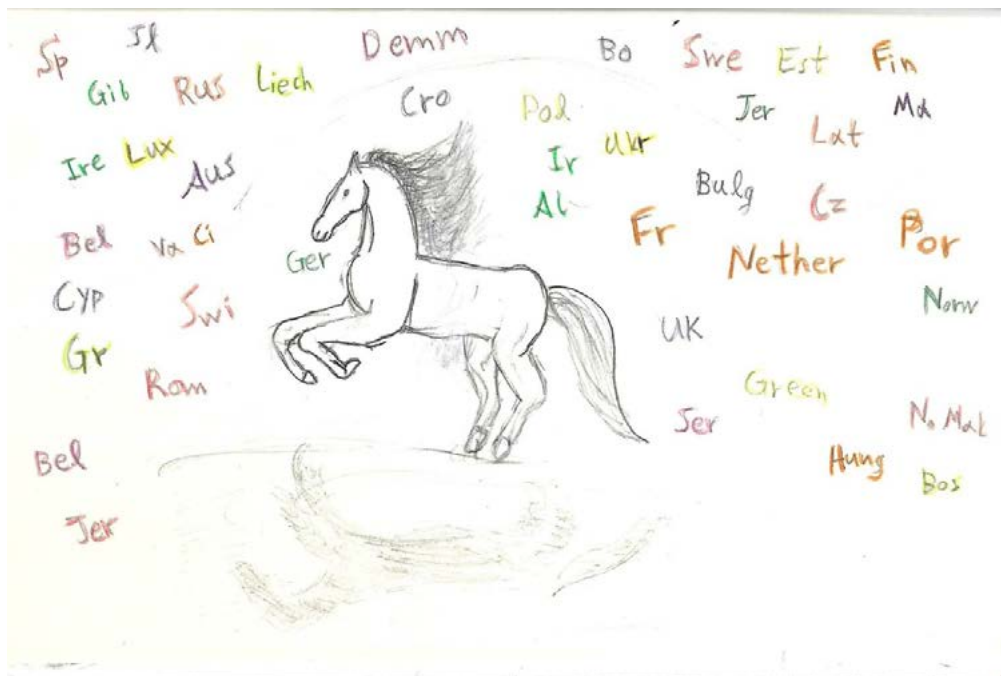
1 Δημιουργία Έργων

Χρήση τέχνης για εκφραστικό σχολιασμό.

Made with Gamma

Ενδεικτικά Παραδείγματα μέσω Τέχνης για αξιοποίηση ως e-TIVITIES σε συμπεριληπτικές σχολικές τάξεις:

➤ Αξιοποιώντας την παιδική καλλιτεχνική έκφραση μέσα σε μια μικτή σχολική τάξη:

➤ Αξιοποιώντας εικαστικές δημιουργίες παιδιών με μολύβι από σύγχρονες συμπεριληπτικές τάξεις:

➤ Από ένα παράδειγμα Τέχνης στον δρόμο... και η οπτική της Συμπερίληψης μέσα από τον φακό ευάλωτων πληθυσμών:

- Αξιοποιώντας ενδεικτικά παραδείγματα μέσω εικονικών περιηγήσεων
- Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης https://www.childrensartmuseum.gr/view_subpage/21/erga-apo-dwrees
 - Μουσείο Ακρόπολης στο: <https://www.theacropolismuseum.gr/eikoniki-periigisi-sto-mouyseio-akropolis>
 - Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο: <https://www.namuseum.gr/psifiaki-eiko-n-i-ki-perii-gisi-gia-empodizomena-kinitika-atoma-i-atoma-me-provlimata-akois-sto-plaisio-toy-ethnikoy-schedioly-drasis-gia-amea/>
 - Ολυμπιακό Μουσείο Αθήνα στο: <https://athensolympicmuseum.org/el/exhibitions/ancient-olympia-common-grounds/>

4.3.1 Προτεινόμενες δραστηριότητες Παιδικής Λογοτεχνίας για ομαδοσυνεργατικό συλλογισμό στη μικτή μάθηση – Εδραιώνοντας συμπεριληπτικές αξίες

Δεδομένου ότι η διαδικτυακή τάξη μπορεί να γίνει μία εναλλακτική τάξη μέσα στην οποία οι μαθητές/ήτριες δύνανται να λάβουν ποιοτική εκπαίδευση, η βιβλιογραφία υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της αξιοποίησης της παιδικής λογοτεχνίας στο πλαίσιο της μικτής μάθησης αφενός και την επιδίωξη συνεργατικών διαδικασιών μεταξύ εκπαιδευομένων, αφετέρου με επίκεντρο τον έμπρακτο τρόπο σύνδεσης του διαδικτύου και της παιδικής λογοτεχνίας (Σακελλαρίου, 2022: 63 κ.ε.).

Αντίστοιχα, οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση συζητήσεων ομαδοσυνεργατικού συλλογισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υπενθυμίζουν στους μαθητές να αιτιολογούν απόψεις, να προβάλλουν διεργασίες συλλογισμού σκεπτόμενοι δυνατά, να διατυπώνουν επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα, να καταγράφουν θέσεις και να ανακεφαλαιώνουν τις θέσεις που καταγράφηκαν, κ.λπ. Ο ομαδοσυνεργατικός συλλογισμός είναι αποτελεσματικός για την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, των δεξιοτήτων επιχειρηματολογίας και γραμματισμού, κ.ά. Οι μαθητές/ήτριες εργάζονται σε μικρές ομάδες συζητώντας θέματα υψηλού ενδιαφέροντος που προκύπτουν από τις αναγνώσεις τους με βάση κοινωνικά προβλήματα και διλήμματα, π.χ. κοινωνική ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη, διαφορετικότητα, κ.λπ. Η συμμετοχή σε συζητήσεις προϋποθέτει αποδείξεις, λόγους, αιτιολογήσεις, αξιολόγηση πολλαπλών οπτικών, κ.ά. Τέλος, η αμοιβαιότητα της επιρροής που παρατηρείται σε αυτές τις ομάδες επιτρέπει στο κάθε παιδί ξεχωριστά να επηρεάζει την τελική απόφαση (O'Donnell et al., 2021: 440 κ.ε.).

Σε αυτή την επιρροή σε παραδοσιακά ή σε ψηφιακά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, σημαντικό ρόλο μπορούν να παίξουν κείμενα παιδικής λογοτεχνίας, καθώς και παραμύθια εντός των σχολικών μαθημάτων ως διδακτικά και παιδαγωγικά μέσα στην αγωγή των παιδιών (Μαλαφάντης, 2011).

Με τον όρο «Παιδική Λογοτεχνία» εννοούνται «αισθητικά, αξιόλογα και δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα ενηλίκων προσώπων που απευθύνονται στο παιδί και μπορούν να του μεταδώσουν την αισθητική τους συγκίνηση, αλλά και μια μόρφωση και γενικότερη παιδεία. Η παιδική λογοτεχνία έχει από τη φύση της και παιδαγωγικό χαρακτήρα, ενώ, όπως συμβαίνει και με τη λογοτεχνία για ενήλικες, τα κριτήρια για την αξία της είναι και αισθητικά. Η αγωγή αξιοποιεί την έμμεση δύναμη υποβολής της λογοτεχνίας, για να επηρεάσει με τη μίμηση των προτύπων το αδιαμόρφωτο παιδί, να το καλλιεργήσει αισθητικά και, παράλληλα, να του μεταδώσει έμμεσα ορισμένα μηνύματα» (Μαλαφάντης, 2001).

Ολοκληρώνοντας, τα μηνύματα αυτά σηματοδοτούν μια εκπαίδευση προσανα-

τολισμένη σε Συμπεριληπτικές Αξίες και σκιαγραφούν ένα Συμπεριληπτικό Ήθος, αποτελώντας μία συμβολή της Συμπεριληπτικής Παιδαγωγικής σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια.

- Παραδείγματα «**Μεταφοράς στην Τάξη**».³²
- Η βιωματική εκπαίδευση είναι η μάθηση μέσα από την εμπειρία ή διαφορετικά η μάθηση μέσα από την πράξη. Στη συνέχεια, εκπαίδευση μέσω της εμπειρίας σημαίνει ότι οι εκπαιδευόμενοι πρώτα εκτίθενται στην εμπειρία και κατόπιν ενθαρρύνονται προκειμένου να αναστοχαστούν και να αναπτύξουν νέες ικανότητες, συμπεριφορές ή/και νέους τρόπους δράσης (Κεδράκα & Φίλλιπς, 2017: 58) απέναντι στην αποδοχή της διαφορετικότητας και της συμπερίληψης όλων των μαθητών/τριών, ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών στη σχολική τους ετοιμότητα.
- Επίσης, ενδεικτικά μπορείτε να αξιοποιήσετε μία λίστα από παιδικά βιβλία το θέμα των οποίων είναι τα δικαιώματα του παιδιού, εστιάζοντας στη διαφορετικότητα. Ένα εργαλείο που μπορεί να αξιοποιηθεί ως αφορμή για συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών, για ενίσχυση της ευαισθητοποίησής τους απέναντι στο θέμα αυτό αλλά και για ενίσχυση της δημιουργικής τους έκφρασης αναφορικά με τη διαφορετικότητα στη ζωή και τη μάθηση είναι η ιστοσελίδα «Βλέποντας τον Κόσμο με Διαφορετικά Μάτια», της οποίας η λίστα περιλαμβάνει έναν κατάλογο από 170 παιδικά βιβλία με μια περίληψη του θέματός τους σε σχέση με το ζήτημα που πραγματεύονται (**Βλέποντας τον κόσμο με διαφορετικά μάτια** <https://diaforetikothta.wordpress.com/>).
- Μπορείτε να συζητήσετε και το θέμα της άρσης των προκαταλήψεων μέσα από όρους και συμβολισμούς που υποδηλώνουν την αξία ενός συμπεριληπτικού γραμματισμού. Μπορούν να αξιοποιηθούν **λογοτεχνικά κείμενα και παιδικά βιβλία που αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα στην αναπηρία** (Βλ. ενδεικτικά: https://www.dropbox.com/scl/fi/5osnl7fs12iwya9pen1fekatalogos_vivlion.doc?rlkey=ys626biy sgmbuc5c9267rqlv4&e=1&dl=0).
- Εδώ, μπορεί να χρησιμοποιηθεί διαδραστικά για ανώνυμες απαντήσεις και το ψηφιακό εργαλείο Ansergarden (<https://answergarden.ch/>) ή όποιο άλλο ψηφιακό εργαλείο επιθυμείτε, π.χ. Padlet (<https://padlet.com/>).
- Για δυναμικά μέσα αλληλεπίδρασης στη συμβατική και στη διαδικτυακή τάξη, καθώς και τρόπους Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας και Εργαλεία Ψηφιακής Μάθησης, μπορείτε να επισκεφθείτε το site: <https://edtech.gr/>

32. «Μεταφορά στην Τάξη», σύμφωνα με O'Donnell et al. (2021).

- Επιπλέον, μπορείτε να αξιοποιήσετε οπτικοακουστικό ή/και άλλο πολυμεσικό υλικό, π.χ. videos, για να προβείτε σε έναν αναστοχασμό σχετικά με τα **μοντέλα αναπηρίας**. Ενδεικτικά:
 1. Ένα κοινωνικό πείραμα από το Γαλλικό Ίδρυμα «Noemi» που σχετίζεται με γκριμάτσες παιδιών και γονέων –που τους ζητήθηκε– όταν εμφανίζεται ένα παιδί με αναπηρία. Τι παρατηρείτε; Με ποιο μοντέλο αναπηρίας συνδέετε τις γκριμάτσες των παιδιών και με ποιο μοντέλο τις γκριμάτσες των γονέων; <https://www.youtube.com/watch?v=WB9UvjnYO90>
 2. Πρόκειται για μία ταινία κινουμένων σχεδίων μικρού μήκους με τίτλο «Cuerda» (Χορδές), που απέσπασε βραβείο και αναφέρεται σε ένα παιδί με εγκεφαλική παράλυση στο σχολείο της γειτονιάς του. Προβληματίζεται για τον ρόλο του εκπαιδευτικού και δη του ενταξιακού εκπαιδευτικού (Inclusive Teacher) για την αποδοχή της διαφορετικότητας. https://www.youtube.com/watch?v=4INwx_tmTKw
 3. Η Τσέλσι έχει σύνδρομο Down – Η δύναμη της θέλησης. Νεαρή με σύνδρομο Down γίνεται πρωταθλήτρια γυμναστικής. Ποιοι κοινωνικοί παράγοντες καθόρισαν την πορεία της Τσέλσι; <https://www.facebook.com/watch/?v=719851482069980>

Σημαντική Διευκρίνιση: Ο Εκπαιδευτικός της Συμπερίληψης/Ενταξιακός Εκπαιδευτικός (Inclusive Teacher) είναι ο κρίσιμος κρίκος για την εδραίωση των Συνεργατικών Πρακτικών προς την κατεύθυνση της Συμπερίληψης όλων των παιδιών σε μια μεικτή τάξη (<https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>).

Ένα παιδικό σκίτσο:

5. Ένα υπόδειγμα Σχεδίου Δράσης «Inclusive Schools» (2020)

Το **Erasmus + Πρόγραμμα «Inclusive Schools»** υλοποιήθηκε σε όλη την Ευρώπη από επτά εταίρους και 90 συνεργαζόμενα σχολεία και οργανισμούς. Στις δραστηριότητες του προγράμματος συμμετείχαν 1.500 εκπαιδευτικοί, 2.000 μαθητές άμεσα και 15.000 μαθητές έμμεσα, μέσα από περισσότερες από 55 εκπαιδεύσεις και 61 εργαστήρια σε σχολεία» (<https://www.britishcouncil.gr/programmes/education/schools/inclusive-schools>).

Αξίζει να το γνωρίσουμε ως **καλή πρακτική για συμπερίληψη** στα σχολεία. Μπορείτε να ανατρέξετε στο: <https://inclusiveschools.net/gr/>

Όλα τα σχολεία μπορούν να λάβουν μέρος στο πρόγραμμα καταρτίζοντας ένα Σχέδιο Δράσης για τη συμπερίληψη στο σχολείο τους: <https://inclusiveschools.net/gr/action-plan/>

- «Το Σχέδιο Δράσης θα σας βοηθήσει να δείτε τις περιοχές στις οποίες θα πρέπει να δουλέψετε περισσότερο για να βελτιώσετε τον δρόμο προς τη συμπερίληψη.
- Οι εκπαιδευτικοί στην αρχή της χρονιάς θα πρέπει να αναγνωρίσουν τη διαφορετικότητα στο σχολείο τους καταγράφοντας τις ανάγκες της σχολικής κοινότητας ως προς τη συμπερίληψη και τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να τις καλύψουν.
- Το Σχέδιο Δράσης θα συμπεριλαμβάνει τα πεδία όπου θα εστιάσετε καθώς και τις δραστηριότητες τις οποίες σκοπεύετε να υλοποιήσετε κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς,
- Μετά τέλος της σχολικής χρονιάς, θα πρέπει να καταθέσετε μια έκθεση απολογισμού, που θα περιλαμβάνει τις δραστηριότητες που έγιναν, τα αποτελέσματά τους και τι καταφέρατε να πετύχετε.
- Το Σχέδιο Δράσης μπορεί να καταρτιστεί από την ομάδα του σχολείου που συμμετέχει στο πρόγραμμα, συμπεριλαμβάνοντας δραστηριότητες από διάφορους εκπαιδευτικούς και μαθητές».

Καλή επιτυχία!

6. Άλλες διεθνείς παραδειγματικές πρακτικές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης

Μπορείτε να εμβαθύνετε σε διεθνείς παραδειγματικές πρακτικές Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης:

«Reaching the ‘hard to reach’: Inclusive responses to diversity through child-teacher dialogue», 2017-2020 (<https://reachingthehardtoreach.eu/>)

Πρόκειται για ένα project με διακρατικές συνεργασίες στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο κεντρικός σκοπός αυτού του τριετούς έργου ήταν να αναπτύξει αποτελεσματικές στρατηγικές για τη συμπερίληψη όλων των παιδιών στα μαθήματα, ιδιαίτερα εκείνων που μπορεί να θεωρηθούν **«δύσκολα προσεγγίσιμα»**. Οι στόχοι του έργου αντιμετωπίστηκαν μέσω της χρήσης μιας καινοτόμου προσέγγισης, «Inclusive Inquiry» (Messiou & Ainscow, 2020), με έμφαση:

- στην ποικιλομορφία των μαθητών/τριών με τρόπους χωρίς αποκλεισμούς, μέσω της ενεργού συμμετοχής των παιδιών,
- στη βελτίωση της πρόσβασης, της συμμετοχής και της μαθησιακής απόδοσης όλων των παιδιών, διασφαλίζοντας ότι κανένα παιδί δεν περιθωριοποιείται,
- στη χρησιμοποίηση ενός μοντέλου επαγγελματικής ανάπτυξης εκπαιδευτικών το οποίο βασίζεται στην έρευνα που ενθαρρύνει τον διάλογο μεταξύ παιδιών και δασκάλων,
- στο σχεδιασμό νέων τεχνικών για τη ενθάρρυνση της έκφρασης των απόψεων μικρότερων παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των τρόπων συμμετοχής τους στη διεξαγωγή έρευνας στα σχολεία τους, και
- στη μέτρηση του αντικτύπου της χρήσης τέτοιων προσεγγίσεων στη σκέψη και τις πρακτικές των εκπαιδευτικών και στη συμμετοχή των μαθητών (στάσεις και συμπεριφορές).

Planning for all students: promoting inclusive instruction (Martínez & Porter, 2020).

Πρόκειται για μία μελέτη περίπτωσης που εφαρμόστηκε στον Καναδά και στην οποία αναλύεται ένα μοντέλο Εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς, όπου όλοι οι μαθητές εντάσσονται σε ένα «κοινό μαθησιακό περιβάλλον». Προτείνεται ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό μοντέλο διδασκαλίας για τους εκπαιδευτικούς, με κατάλληλες προσαρμογές και στρατηγικές αναφορικά με τα καθημερινά σχέδια των εκπαιδευτικών.

Η πρόκληση των εκπαιδευτικών ήταν ο αποτελεσματικός σχεδιασμός για την αξιοποίηση στρατηγικών που αντικατοπτρίζουν τόσο τους στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος όσο και τα μαθησιακά πλεονεκτήματα όλων των μαθητών/τριών, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που χρήζουν εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Γίνεται σαφές ότι τα σχολεία πρέπει να καταστήσουν ικανή και αναγκαία συνθήκη στη λειτουργία τους τη συμπερίληψη και συγχρόνως να θέτουν και ρεαλιστικές προσδοκίες για τον εκπαιδευτικό της τάξης σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Όμως, η προσφορά κατάλληλης εκπαιδευτικής απάντησης εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση και για τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπου η διδακτική στάση, οι εκπαιδευτικές στρατηγικές για την αντιμετώπιση της διαφορετικότητας και τα εμπόδια ή οι δυσκολίες εξακολουθούν να εξαρτώνται από τη δέσμευση για Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (Pérez-Esteban et al., 2023).

6.1 Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

Παρακάτω, δίδεται ένα παράδειγμα από μία διαδικασία σχεδιασμού σε ένα σχέδιο μαθήματος για όλους τους μαθητές, με ενσωματωμένες τις διαφοροποιήσεις που απαιτούν οι **διαφορετικές ανάγκες** των μαθητών/τριών.

Παρατίθεται ένα απόσπασμα με θέμα «**Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης**» (βλ. Ιωαννίδη & Μαλαφάντης, 2024).

Ο ρόλος της διαφοροποιημένης διδασκαλίας στο σύγχρονο σχολείο είναι καθοριστικής αξίας για την κοινωνική εξέλιξη και συμπερίληψη των μαθητών/τριών, εφόσον οι εκπαιδευτικοί μπορούν να:

- Κατανοούν το εννοιολογικό και εφαρμοσμένο πλαίσιο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας.
- Υιοθετούν θετική στάση απέναντι σε πρακτικές διαφοροποιημένης διδασκαλίας.
- Εκτιμούν τον ρόλο ενός Ενταξιακού Εκπαιδευτικού (Inclusive Teacher) μέσα από διαφοροποιημένες διδακτικές πρακτικές.
- Είναι εξοικειωμένοι με παραδείγματα διαφοροποιημένης διδασκαλίας σε συνδυασμό με τον Καθολικό Σχεδιασμό της Μάθησης για ένα Συμπεριληπτικό Σχολείο.

Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό το ότι η βιβλιογραφία επισημαίνει πως οι ίδιοι

οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν καλύτερα από οποιονδήποτε ότι οι μαθητές έχουν ο καθένας τα δικά του μοναδικά χαρίσματα, ενδιαφέροντα, δεξιότητες, κ.ά. Η διαφοροποιημένη διδασκαλία είναι η πρακτική κατανόηση του τρόπου με τον οποίο κάθε μαθητής μαθαίνει καλύτερα και έπειτα η προσαρμογή της ίδιας της διδασκαλίας πραγματώνεται προκειμένου να ανταποκριθεί στις ίδιες τις ατομικές ανάγκες των μαθητών μιας τάξης (βλ. Tomlinson, 2014/Stavrou & Koutselini, 2016/Gentry et al., 2013).

Όπως περιγράφεται από την Tomlinson (2014), «οι σημερινοί δάσκαλοι εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν την ουσιαστική πρόκληση του δασκάλου: πώς να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τους μαθητές που εκτείνονται στο φάσμα της μαθησιακής ετοιμότητας, των προσωπικών ενδιαφερόντων και των πολιτιστικών τρόπων, να βλέπουν, να μιλούν και να βιώνουν τον κόσμο. Η πρόκληση αυτή μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από τη διαφοροποιημένη τάξη, η οποία ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των μαθητών». Ωστόσο, σύμφωνα με τη Σακελλαρίου (2022: 82), οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται ακόμη να εκπαιδευτούν στο πώς να επιφέρουν μικρές αλλαγές προκειμένου να προωθηθεί η συμπερίληψη. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο για τη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση στα απαιτητικά περιβάλλοντα εκπαίδευσης του 21ου αιώνα. Κατά συνέπεια, **διαφοροποιημένες δραστηριότητες που υποστηρίζουν τη μικτή μάθηση** μπορούν να εφαρμοστούν τόσο στην παραδοσιακή όσο και στη διαδικτυακή τάξη, με έμφαση τα εξής ενδεικτικά στοιχεία (https://ssl.earli.org/sites/default/files/2021-01/EARLI%20guidelines_Final_Greek_2.pdf):

- Στο μαθησιακό περιεχόμενο και οι ψηφιακές πρακτικές γραμματισμού που παρέχονται με πολυτροπικά μέσα ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού, π.χ. ψηφιακά κείμενα, κινούμενα σχέδια, εικόνες, videos, podcasts, εκπαιδευτικά παιχνίδια, κολάζ φωτογραφιών, αρχεία διαφανειών, γραφήματα, πίνακες, ηχογραφήσεις, κ.λπ.
- Στις εργασίες μέσω ομαδοσυνεργατικών πρακτικών, όπως διαδικτυακές συζητήσεις ως σύγχρονη δραστηριότητα (debate, breakout rooms, κ.ά.) και εργασίες σε διαδικτυακά forums ως ασύγχρονη δραστηριότητα.
- Στις ατομικές εργασίες μέσω πρακτικής άσκησης με προσομοιώσεις.
- Στις λύσεις προβλημάτων τόσο στη φυσική όσο και στη διαδικτυακή αίθουσα, π.χ. ατομικές ή ομαδικές δραστηριότητες τύπου σεναρίου ή μελέτης περίπτωσης για λύσεις προβλημάτων.
- Στα παιχνίδια στο εικονικό περιβάλλον που οδηγούν στην οικοδόμηση δεξιοτήτων καθώς και στα παιχνίδια ρόλων (role play) σε πάνελ σύγχρονης συζήτησης ή/και δραστηριότητες με σύγχρονες εφαρμογές εκπαιδευτικής τεχνολογίας (<https://edtech.gr/>) και ψηφιακά εργαλεία, όπως padlet, wordwall, quiz κ.ά.

- Στα ποικίλα εργαλεία υποστηρικτικής τεχνολογίας για όλες τις αναπηρίες και το προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό για όλες τις μαθησιακές δυνατότητες.
- Στις συζητήσεις μεταξύ εκπαιδευομένων μέσα από διάφορα αποσπάσματα προερχόμενα από έντυπες και ψηφιακές πηγές, όπως video, κείμενα, κ.λπ.

Συνολικά, πρέπει να αναφερθεί ότι τα παραπάνω υποστηρίζονται και από τον καθολικό σχεδιασμό για μάθηση (UDL) ως ένα πλαίσιο εκπαιδευτικών προσεγγίσεων που αναγνωρίζει ποικίλα στυλ μάθησης και παρέχει μαθησιακές δραστηριότητες που διευρύνουν τις ευκαιρίες των μαθητών για απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, καθώς και για ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής τους και διαδικτυακής κοινωνικοποίησής τους. Δεν είναι τυχαίο ότι η καθολική σχεδίαση είναι η φιλοσοφία της προληπτικής αντιμετώπισης των εκπαιδευτικών αναγκών, με αποτέλεσμα οι δάσκαλοι να κάνουν προσαρμογές για να εξατομικεύσουν τη μάθηση για όλους τους μαθητές, όχι μόνο για εκείνους με αναπηρίες (Tahan et al., 2022). Ο καθολικός σχεδιασμός αποτελεί μια διδακτική πρακτική που βοηθά να ξεπεραστούν ορισμένα από τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στην καθημερινή τους πρακτική μέσα στις σχολικές τάξεις. Ο καθολικός σχεδιασμός μάθησης για Όλους μπορεί να υποστηρίξει τη συμπεριληπτική ανάπτυξη ολόκληρου του σχολείου (Molbæk & Hedegaard-Sørensen, 2023).

Με δεδομένο ότι οι σύγχρονες τάσεις στις Επιστήμες της Αγωγής υποδεικνύουν σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης και καινοτόμες παιδαγωγικές προσεγγίσεις (Μαλαφάντης, 2022), η διαφοροποίηση στην εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ένα μέσο ανταπόκρισης στη διαφορετικότητα των μαθητών στα σύγχρονα περιβάλλοντα αγωγής (Eikeland & Ohna, 2022), προκειμένου να υλοποιηθεί το όραμα ενός σχολείου για όλους σε μία καθημερινή πρακτική (Σούλης, 2022). Καταλήγοντας, η διαφοροποιημένη διδασκαλία σε συνδυασμό με τον Καθολικό Σχεδιασμό Μάθησης για Όλους, ως ανάπτυξη προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού στη διά ζώσης και εξ αποστάσεως εκπαίδευση, διευρύνουν το πεδίο της Ενταξιακής Παιδαγωγικής και της Συμπεριληπτικής Διδασκαλίας (Ioannidi & Malafantis, 2022a), τονώνουν τις δεξιότητες των εκπαιδευτικών για ποιοτική διδασκαλία ως στόχο της Agenda 2030 (Ioannidi & Malafantis, 2022b) και αναβαθμίζουν τη δημιουργικότητα των μαθητών στα σύγχρονα συνδυαστικά περιβάλλοντα μάθησης (Ioannidi & Malafantis, 2022c), εδραιώνοντας τις εκπαιδευτικές τάσεις των τελευταίων δεκαετιών που υποδεικνύουν ότι τα σχολεία κινούνται προς περισσότερες πρακτικές χωρίς αποκλεισμούς και προσπαθούν να εκπαιδεύσουν την πλειοψηφία των μαθητών με ή και χωρίς ειδικές ανάγκες στην τάξη του γενικού σχολείου (Rodriguez & Tompkins, 1994).

7. Τελικές κατευθυντήριες για ένα συμπεριληπτικό σχολείο

Ολοκληρώνοντας, η εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ως μία από τις σπουδαιότερες διαδικασίες σε μια κοινωνία, καθώς επηρεάζει την προσωπική ζωή των πολιτών και την κοινωνική συνοχή κοινοτήτων, ομάδων και κοινωνιών. Εξαιτίας αυτού του κρίσιμου ρόλου της, οι προσδοκίες μας θα πρέπει να παραμείνουν υψηλές για βελτίωση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων, διάχυση γνώσεων και δεξιοτήτων σε όλους, διαχείριση όλων των μαθησιακών αναγκών και διαφορών σε μια διδακτική τάξη, μείωση της σχολικής αποτυχίας και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, εξασφάλιση συνέχειας στη διαδικασία της συμμετοχικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης μη αποκλεισμού. Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση αποτελεί μια παγκόσμια πρόκληση εκπαίδευσης για όλους (Ainscow, 2016). Επομένως, ένα συμπεριληπτικό σχολείο –χωρίς αποκλεισμούς– συντείνει πάντα στη δημιουργία ενός σχολικού και εκπαιδευτικού χώρου όπου (UNESCO, 2016):

- Όλοι νιώθουν ευπρόσδεκτοι.
- Οι μαθητές εκτιμώνται εξίσου.
- Υπάρχουν μεγάλες προσδοκίες για όλους τους μαθητές.
- Το προσωπικό και οι μαθητές αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον με σεβασμό.
- Υπάρχει συνεργασία μεταξύ προσωπικού και οικογενειών.
- Το κτίριο είναι προσβάσιμο σε όλους τους μαθητές.
- Το ανώτερο προσωπικό υποστηρίζει τους δασκάλους για να διασφαλίσει ότι όλοι οι μαθητές συμμετέχουν και μαθαίνουν.
- Το σχολείο παρακολουθεί την παρουσία, τη συμμετοχή και τις επιδόσεις όλων των μαθητών.

Οι πρακτικές στην τάξη είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη ενός σχολείου χωρίς αποκλεισμούς. Σε μια τάξη που γίνεται περιεκτική:

- Η διδασκαλία σχεδιάζεται έχοντας κατά νου όλους τους μαθητές.
- Τα μαθήματα ενθαρρύνουν τη συμμετοχή όλων των μαθητών.
- Οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά στη δική τους μάθηση.
- Οι μαθητές ενθαρρύνονται να υποστηρίζουν ο ένας τη μάθηση του άλλου.
- Παρέχεται υποστήριξη όταν οι μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολίες.
- Η πειθαρχία στην τάξη βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και την υγιεινή ζωή.
- Οι μαθητές νιώθουν ότι έχουν κάποιον να μιλήσουν όταν είναι ανήσυχοι ή αναστατωμένοι.
- Η αξιολόγηση συμβάλλει στην επίδοση όλων των μαθητών.

Πρέπει να αναγνωριστεί ότι η ανάπτυξη σχολείων χωρίς αποκλεισμούς είναι ένα ταξίδι που δεν τελειώνει ποτέ.

Για να μεταμορφωθούν τα σημερινά σχολεία σε πραγματικά εκπαιδευτικά ιδρύματα χωρίς αποκλεισμούς, είναι σημαντικό να εργαστούμε μαζί βασισμένοι στη διευρυμένη εννοιολόγηση της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης και ταυτόχρονα να έχουμε κατά νου ότι αυτό είναι μια διαρκής διαδικασία.

Είναι επίσης σημαντικό να καταλάβουμε ότι κανένα σχολείο στον κόσμο δεν είναι απολύτως περιεκτικό, καθώς είναι πάντα δυνατό να εντοπιστούν μαθητές/ήτριες που αντιμετωπίζουν εμπόδια ως προς την ίδια την παρουσία τους, στη μαθησιακή και την κοινωνική συμμετοχή τους και στην επίτευξη αυτών.

Συνεπώς, τα σχολεία που έχουν δεσμευτεί για την ένταξη συνεχίζουν να παρακολουθούν την πρόοδο όλων των μαθητών τους, προκειμένου να υποστηρίξουν όσους κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν, να αποκλειστούν ή να υπαναχωρήσουν όσον αφορά τους στόχους τους. Βασική προϋπόθεση για γι' αυτό είναι να συμπεριλαμβάνουν, να φροντίζουν, να εκτιμούν τη διαφορετικότητα και να εκπαιδεύουν όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από διαφορές στην κουλτούρα, το φύλο, τη γλώσσα, τις ικανότητες, την κοινωνική τάξη και την εθνικότητα.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση είναι η πρόκληση του μέλλοντος για τα σχολεία του 21ου αιώνα, διότι η έδρα της εκπαίδευσης εδράζεται στις ανθρώπινες σχέσεις και προσφέρει όλα όσα κρίνονται απαραίτητα για την εκπαιδευτική προσέγγιση όλων των παιδιών. Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση στοχεύει στον μετασχηματισμό της κοινωνίας μέσα από τον μετασχηματισμό της εκπαίδευσης (Κασίδης κ.α., 2015). Ως εκ τούτου, η συμπερίληψη αποτελεί μια αειφόρο στρατηγική ανάπτυξης για τα άτομα και τις κοινότητες, καθώς σέβεται τη διαφορετικότητα και την ετερότητα, αξιοποιεί τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφορίας και στοχεύει στη δημιουργία υπεύθυνων και ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων (πρβλ. Μαυροειδής & Πέτρου, 2004).

Στο πλαίσιο αυτό, η χρήση της ψηφιακής εκπαιδευτικής τεχνολογίας και η αξιοποίηση οπτικοακουστικών μέσων στη διδακτική τάξη συμβάλλουν από κοινού στην ανάπτυξη αυθεντικών περιβαλλόντων μάθησης, τα οποία εμπλέκουν δημιουργικά τους μαθητές συνδέοντας τη μάθηση με τη ζωή μέσω της σχολικής καθημερινότητας. Τα ψηφιακά μέσα προσθέτουν μια πραγματική διάσταση και αυθεντικότητα, ενισχύοντας τη διαδικασία της μάθησης, και κατά συνέπεια αποτελούν μια σημαντική παράμετρο για την επιτυχία της μαθησιακής διαδικασίας (Παπαδημητρίου & Σοφός, 2019α). Επιπλέον, οι ψηφιακές τεχνολογίες προσφέρουν δυνατότητες ανοικτής πρόσβασης, κριτικής προσέγγισης και παραγωγής ιδεών. Η μάθηση, στηριζόμενη στα ψηφιακά μέσα, προϋποθέτει ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ενθαρρύνουν, να συμβουλευθούν, να καθοδηγήσουν και να υποστηρίξουν τους μαθητές τους, καθώς και να συμμετάσχουν σε πιο ανοικτές μορφές εκπαίδευσης και μάθησης, στοχεύοντας στην ενεργητική μάθηση (Παπαδημητρίου & Σοφός, 2019β).

Συνολικά, και με δεδομένο ότι προηγούμενες έρευνες έχουν καταδείξει ότι «η δημιουργικότητα και η καινοτομία ενισχύονται με καθορισμένες “ανοικτές” μεθοδολογίες, καθώς και συνεργατικές, βιωματικές και ενεργητικές τεχνικές μάθησης» (Παπαδημητρίου & Σοφός, 2020), προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε τις βέλτιστες πρακτικές αγωγής, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των φοιτητών/φοιτητριών και εν γένει μελλοντικών στελεχών εκπαίδευσης, μέσα από την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων και ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων, στη διδασκαλία γνωστικών αντικειμένων πανεπιστημιακής αγωγής που άπτονται της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό μπορεί να επεκταθεί και σε άλλα περιβάλλοντα διαδικτυακής μάθησης με σημεία αναφοράς την κριτική σκέψη, την επικοινωνία και τις δημιουργικές πρακτικές γραμματισμού σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση. Ας μην ξεχνάμε ότι η έννοια της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης αναφέρεται και σε αλλαγές που πρέπει να εφαρμόσουν όλοι στην εκπαιδευτική

κοινότητα για να αναπτυχθούν περιβάλλοντα χωρίς αποκλεισμούς, αναγνωρίζοντας και θεμελιώνοντας το δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους, ανεξάρτητα από δυνατότητες και προκλήσεις (Flavian, 2024).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ainscow, M. (2005). Understanding the development of inclusive education system. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 7, 3(3), 5-20. <http://repositorio.ual.es/bitstream/handle/10835/746/Art7109eng.pdf?sequence=1> (Ημερομηνία πρόσβασης 23/7/2022)
- Ainscow, M. (2016). Diversity and Equity: A Global Education Challenge. *NZ J Educ Stud, Special Issue: Equity and Diversity*. Springer.
- Ainscow, M. & Kaplan, I. (2004). Using evidence to encourage inclusive school development: possibilities and challenges. Paper presented at the *Australian Association of Research in Education Annual Conference*, Melbourne. https://www.researchgate.net/publication/228420159_Using_evidence_to_encourage_inclusive_school_development_Possibilities_and_challenges (Ημερομηνία πρόσβασης 9/7/ 2023).
- Ainscow, M., Slee, R. & Best, M. (2019). Editorial: the Salamanca Statement: 25 years on. *International Journal of Inclusive Education*, 23:7-8, 671-676. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1622800>
- Armellini, A. & Aiyegbayo, O. (2010). Learning design and assessment with e-TIVITIES. *British Journal of Educational Technology*, 41(6). <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01013.x>
- Black-Hawkins, K. (2014). *Supporting the Participation of All Learners. Teacher Practices for Educating All Students*. ESRC Seminar Series. Faculty of Education. University of Cambridge. <https://education-sport.ed.ac.uk/sites/default/files/imports/fileManager/Krtistine%20Black%20Hawkins%20Presentation%20-%20Supporting%20the%20Participation%20of%20All%20Learners.pdf>
- Booth, T. & Ainscow, M. (2011). *Index for inclusion: developing learning and participation in schools*. Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE) www.csie.org.uk (Ημερομηνία πρόσβασης 24/7/2022).
- Γαβριηλίδου, Ζ. (συλλογικό). (2023). *Ηεργαλειοθήκη του Πανεπιστημιακού». ΚΕΔΙΜΑ. ΕΣΠΑ 2014-2020*. https://drive.google.com/file/d/11NWUkCUmX8x1zcep3WBK00VoAjo_GmNp/view?fbclid=IwAR2-Zlw45bFmMbBW2GaHRqSGfJPuF8Plx60jAnYPHNUjr0Wd_HMRBXVX3ak&pli=1 (Ημερομηνία πρόσβασης 8/9/2023).
- Gavriilidou, Z. (ed.). (2023). *Transforming Higher Education Teaching Practice: Selected papers of the 1st International Conference of the Network of Teaching and Learning Centers in Greece*. Editions of the Network of Learning and Teaching Centers in Greek Univerities. Komotini.
- Centre for Studies on Inclusive Education. Supporting inclusion, challenging exclusion. <http://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml#intro> (Ημερομηνία πρόσβασης 25/7/ 2022).

- Covasic, A., Bubas, G. & Coric, A. (2012). Mobilising students' grammar skills through collaborative e-TIVITIES with Web 2.0 tools. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 34, 132-136. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812003321> (Ημερομηνία πρόσβασης 27/9/2023).
- Collins, J. & Cook, D. (2001). *Understanding Learning. Influences and Outcomes*. The Open University.
- Corbett, J. & Slee, R. (2000). An international conversation on inclusive education. In F. Armstrong, L. Barton, (Eds), *Inclusive Education: Policy, contexts and comparative perspectives*. Fulton.
- "Diversity and Inclusive Teaching". <https://ctal.udel.edu/resources-2/inclusive-teaching/> (Ημερομηνία πρόσβασης 9/7/2023).
- «Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών σε Ζητήματα Ένταξης. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΕΝΤΑΞΙΑΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ». <https://www.european-agency.org/resources/publications/TPL4I-profile>
- Elliot, S. N., Kratochwill, T. R., Littlefield Cook, J., Travers, J. F. (2008). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Αποτελεσματική διδασκαλία, αποτελεσματική μάθηση*. Gutenberg.
- Firwana, A., Abu Shouqer, M. & Aqel, M. (2021). Effectiveness of E-learning Environments in Developing Skills for Designing e-TIVITIES Based on Gamification for Teachers of Technology in Gaza. *Education in the Knowledge Society*, 22, 1-21. https://www.researchgate.net/publication/353365298_Effectiveness_of_E-learning_Environments_in_Developing_Skills_for_Designing_e-TIVITIES_Based_on_Gamification_for_Teachers_of_Technology_in_Gaza <https://revistas.usal.es/tres/index.php/eks/article/view/23907/26207> (Ημερομηνία πρόσβασης 27/9/2023).
- Flavian, H. (2024). *Transdisciplinary Teaching in Inclusive Schools Promoting Transdisciplinary Education for Learners with Special Needs*. Springer.
- Ζερβός, Γ. & Σουδίας, Ι. (χ.χ.). Σχεδιασμός & ανάπτυξη μαθησιακού αντικειμένων, με εργαλεία συγγραφής ηλεκτρονικών μαθημάτων. *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Ημαθίας* (σελ. 113-121).
- Gudjonsdottir, H. & Óskarsdóttir, E. (2016). Inclusive education, pedagogy and practice. https://www.researchgate.net/publication/318775330_Inclusive_education_pedagogy_and_practice (Ημερομηνία πρόσβασης 20/8/2022).
- Hallahan, D. P. & Kauffman, J. M. & Pullen, P. C. (2022). *Ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση*. (Α. Τσιμπιδάκη, Κ. Αντζακας, Σ. Γκιαούρη, Τ. Μαυροπαλιάς, Ε. Τραγουλά, Επιστ. Επιμ.). Gutenberg.
- Hannafin, M. J. & Land, S. M. (2000). Technology and student-centered learning in higher education: Issues and practices. *J. Comput. High. Educ.*, 12, 3-30. <https://doi.org/10.1007/BF03032712>

- Heward, W. (2011). *Παιδιά με ειδικές ανάγκες. Μια εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση*. (Α. Δαβάζογλου, Κ. Κόκκινος, Επιστ. Επιμ.). Εκδόσεις Τόπος.
- Hoidn, S. & Klemencic, M. (2020). *The Routledge International Handbook of Student-Centered Learning and Teaching in Higher Education*. Routledge.
- «Inclusive Schools». (2020). Με τη συγχρηματοδότηση Erasmus και Ευρωπαϊκής Ένωσης. <https://inclusiveschools.net/gr/> (Ημερομηνία πρόσβασης 19/6/2023).
- International Bureau of Education (2016). "Training Tools for Curriculum Development. Reaching out to all teachers". A Resource Pack for Supporting Inclusive Education. UNESCO. https://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/resources/ibe-crp-inclusiveeducation-2016_eng.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 20/6/2023).
- Ιωαννίδη, Β. (2001). *Ο Θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ιωαννίδη, Β. (2006). *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ. Καινοτόμες παιδαγωγικές παρεμβάσεις για άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Σειρά: Ειδική Παιδαγωγική, 6. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός.
- Ιωαννίδη, Β. & Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2023). Συμπεριληπτικός γραμματισμός & ανάπτυξη δημιουργικών ικανοτήτων σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης. *Νέα Παιδεία – Γλώσσα*, 187-188, 20-46.
- Ιωαννίδη, Β. & Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2024). Συμπεριληπτική Εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση: Διαφοροποίηση της διδασκαλίας και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης για Όλους. Πρακτικά 9ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα». ΕΚΕΔΙΣΥ. ΠΕΕ. Αθήνα: Λεόντειος Σχολή Αθηνών σε συνεργασία με το Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού του Πανεπιστημίου Πατρών. Λεόντειος Σχολή.
- Ioannidi, V. (2022). "Einschliessend": für eine nachhaltige schule und eine demokratische gesellschaft (Including: For a sustainable school and a democratic society). *European Journal of Alternative Education Studies*, 7(2), 88-109. <https://oapub.org/edu/index.php/ejae/article/view/4585/7220> (Ημερομηνία πρόσβασης 20/7/2022).
- Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2022). Inclusive education and special topics: reducing labeling with guides to design and realize inclusive teaching. *European Journal of Alternative Education Studies*, 7(2), 13-24. <https://oapub.org/edu/index.php/ejae/issue/view/290>
- Ioannidi, V. (2023). Research on Special and Inclusive Education in the context of Higher Education - Teachers' views about labeling. *International Journal of Learning and Development*, 13(3), 65-76. <https://www.macrothink.org/journal/index.php/ijld/article/view/21211>
- Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2024). Poster presentation: "Teachers' skills for

- innovation, change and inclusion in all schools. Pedagogical applications and Self-reflection activities – Teaching Inclusive Education”. *International Conference “Learning from the Extremes”*. The LfE International Conference is Organised by Institute Educational of Policy. Ellinogermaniki Agogi, 19-20/1/2024. <https://learningfromtheextremes.eu/international-conference-programme/#1705150103964-886e03d1-e5e0>
- Jeffrey, F. & Simpson, F. (n.d.). *Student-Centered Learning Addressing Faculty Questions about Student-centered Learning*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=5271a3d0a0d10f37e5b93f1ae3f00587dc802a8c>
- Κασίδης, Δ., Αποστολίδου, Ε. & Δουφεξή, Θ. (2015). Η ειδική και διαπολιτισμική εκπαίδευση στο φάσμα της συμπεριληπτικής φιλοσοφίας. *Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης, 1*. <https://doi.org/10.12681/edusc.258> <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/edusc/article/view/258>
- Κατσαμποξάκη-Hodgetts, K. (2023). Αναστοχαστικές κοινότητες πρακτικής και πολυτροπικότητα σε ανοικτής πρόσβασης επιμορφωτικούς κύκλους (MOOC). Στο Κ. Κατσαμποξάκη-Hodgetts (Επιμ.), *Πανεπιστημιακή Αγωγή. Διδακτική μεθοδολογία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (σελ. 194-208). Εκδόσεις Δίσιγμα.
- Κατσαμποξάκη-Hodgetts, K. & Μποτζάκη, Ε. (2023). Φοιτητές ως συνοδοιπόροι στην μαθησιακή διαδικασία. Στο Κ. Κατσαμποξάκη-Hodgetts (Επιμ.), *Πανεπιστημιακή Αγωγή. Διδακτική μεθοδολογία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (σελ. 181-193). Εκδόσεις Δίσιγμα.
- Κατσέας, Β. (2023). Εκπαιδευτική αλλαγή και ανάπτυξη συμπεριληπτικών σχολείων με βάση το Πλαίσιο της Συμπερίληψης. *Διεθνές Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό, 11(1)*, 147-157. https://journal.educircle.gr/images/teuxos/2023/teuxos1/teyxos_11_1_9.pdf
- Κεδράκα, Κ. & Φίλλιπς, Ν. (2017). *Σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Πρακτικός Οδηγός για νέους εκπαιδευτές ενηλίκων*. Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Κοκολάκη, Α. & Κατσαμποξάκη-Hodgetts, K. (2023). Φοιτητο-κεντρική μάθηση. Στο Κ. Κατσαμποξάκη-Hodgetts (Επιμ.), *Πανεπιστημιακή Αγωγή. Διδακτική μεθοδολογία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (σελ. 25-51). Εκδόσεις Δίσιγμα.
- Κοκολάκης, Δ., Βάσιου, Αικ. & Γερακοπούλου, Π. (2023). Αντιλήψεις εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τη χρήση των ψηφιακών παιχνιδιών στη διδασκαλία. *Επιστήμες Αγωγής, 2*, 38-58.
- Κουλαϊδής, Β. (επιστ. επιμ.). (2007). *Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις για την Ανάπτυξη Κριτικής-Δημιουργικής Σκέψης για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. ΥΠΕΠΘ. ΟΕΠΕΚ. <http://repository.edulll.gr/977> και http://www.oepk.gr/downloads_gr.html
- Κουρκούτας, Η. (2007). *Προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου*. Ελληνικά Γράμματα.

- Λιοναράκης, Α. (2001). *Απόψεις και προβληματισμοί για Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*. Εκδόσεις Προπομπός.
- Λιοναράκης, Α. (χ.χ.). Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Πολυμορφική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί για μια ποιοτική προσέγγιση σχεδιασμού διδακτικού υλικού. <http://newtutor.pbworks.com/f/qualityDesignOfTeachingMaterial.pdf> Ημερομηνία πρόσβασης 25/2/2024
- Loizou, E. & Symeonidou, S. (2019). Cartoons as an Educational Tool to Fight Disability Stereotypes. In E. Loizou & S.L. Recchia (eds), *Research on Young Children's Humor. Educating the Young Child*, 15. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15202-4_9
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2001). *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*. Εκδόσεις Πορεία.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2011). *Το παραμύθι στην Εκπαίδευση. Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*. Εκδόσεις Διάδραση.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2015). *Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας. Η θεωρία, τα πρόσωπα και τα κείμενα*. Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μαλαφάντης, Κ. (2018). Η τέχνη ως μέσο πολιτισμικής καλλιέργειας και εκπαίδευσης. Στο Γ. Παπαδημητρίου, Χ. Κωσταρής (Επιμ.), *Πρακτικά του 3ου Πανελλήνιου Συνεδρίου, Α΄, «Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα»* (σελ. 32-39). Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ. IBBY – Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. Σχολή Μωραΐτη.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2022). Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις στις Επιστήμες της Αγωγής / Contemporary trends and developments in Educational Sciences. Στο Κ. Δ. Μαλαφάντης & Θ. Κ. Μπάμπαλης (Επιμ.), *Πρακτικά Επετειακού Συνεδρίου «40 χρόνια από την ίδρυση της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος 1981-2021»* (σελ. 29-41). Εκδόσεις Διάδραση. https://www.researchgate.net/publication/371666875_Synchrones_taseis_kai_exelixeis_stis_Epistemes_tes_Agoges_Contemporary_trends_and_developments_inEducational_Sciences
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2023). Διά Βίου μάθηση και εκπαιδευτική κοινότητα: Πόσο απέχουμε από την ενσάρκωση του οράματος μιας κοινωνίας της μάθησης; / Lifelong learning and educational community: How far are we from realizing the vision of a learning society? Στο 1ο Διεθνές Συνέδριο «Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση Ενηλίκων την Εποχή της Αβεβαιότητας: Δρόμοι για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Συνοχή», ΚΕΔΙΒΙΜ ΕΚΠΑ, 30/3-1/4/2023. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πολεμικό Μουσείο.
- Malisiova, A., Kougioumtzis, G., Tsitsas, G., Koundourou, C., Mitraras, A. (2023). Implementing Inclusive Education in Mixed-Ability Classrooms by Employing Differentiated Instruction. In *Perspectives of Cognitive, Psychosocial, and Learning Difficulties From Childhood to Adulthood: Practical Counseling Strategies*. IGI Global.

- Martínez, Y. M. & Porter, G. L. (2020) Planning for all students: promoting inclusive instruction. *International Journal of Inclusive Education*, 24:14, 1552-1567. 10.1080/13603116.2018.1544301 <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F13603116.2018.1544301>
- Μαυροειδής, Γ. & Πέτρου, Α. (2004). Η εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα: Προτάσεις μιας διδακτικής προσέγγισης. Στο Π. Αγγελίδης, Γ. Μαυροειδής (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές καινοτομίες για το Σχολείο του Μέλλοντος, Β'* (σελ. 425-446). Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Μαυρόπουλος, Α. Σ. (2020). *Σχεδιασμός μαθήματος για αποτελεσματική διδασκαλία & μάθηση*. Αυτοέκδοση.
- Μουταβελής Α. Γ. & Τζιβινίκου, Σ. Κ. (2019). *Εξατομικευμένα Προγράμματα Εκπαίδευσης. Συνοπτικός Οδηγός για τις ανάγκες υποστήριξης των σχολείων στον σχεδιασμό και στην πράξη*. READNET Publications. <https://adrianosmoutavelis.github.io/files/SYNOPTIKOS.ODHGOS.IEP.pdf>
- Μπαμπάλης, Θ. & Τσιμπουκλή, Α. (2023). Διά Βίου Μάθηση, Χώρος Εργασίας και Ανάπτυξη Κοινωνικών Δεξιοτήτων. Στο 1ο Διεθνές Συνέδριο «Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση Ενηλίκων την Εποχή της Αβεβαιότητας: Δρόμοι για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Συνοχή», ΚΕΔΙΒΙΜ ΕΚΠΑ, 30/3-1/4/2023. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πολεμικό Μουσείο.
- Muirhead, B. (2005). "Salmon's e-TIVITIES: The key to active online learning". *USDLA Journal*, 16(8).
- Naggar, A. E., Gaad, E. & Mae Inocencio, S. A. (2024). Enhancing inclusive education in the UAE: Integrating AI for diverse learning needs. *Research in Developmental Disabilities*, 147, 104685. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2024.104685> και <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0891422224000179>
- Norwich, B. (2008). What future for special schools and inclusion? Conceptual and professional perspectives. *British Journal of Special Education*, 35(3), 136-143.
- «Οδηγίες για τη συμπερίληψη μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες στη διαδικτυακή τάξη». https://ssl.earli.org/sites/default/files/2021-01/EARLI%20guidelines_Final_Greek_2.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- Ο'Donnell, A. M., Reeve, J. & Smith, J. (2021). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Αναστοχασμός για δράση*. (Γ. Μανωλίτσης, Φ. Αντωνίου, Επιστ. Επιμ.). Εκδόσεις Gutenberg.
- «OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030». A Series of Concept Notes. OECD 2030. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-2040/1-1-learning-compass/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf (Accessed 9/7/2023).
- OHE. (2015). 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης. <https://inactionforabetterworld.com/17-pagkosmioi-stoxoi/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25/5/2023).

- Oliver, M. (2013). The social model of disability: thirty years on, *Disability & Society*, 28:7, 1024-1026. DOI: 10.1080/09687599.2013.818773
- «Οριζόντια Δράση Γραφείων Υποστήριξης της Διδασκαλίας και Μάθησης των ΑΕΙ». <https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/> (Ημερομηνία πρόσβασης 8/9/2023).
- Παπαδημητρίου, Σ. & Sofos, A. (2019α). Σχεδιασμός, Ανάπτυξη και Αξιολόγηση Εκπαιδευτικού Υλικού του Προγράμματος εξ Αποστάσεως Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών «Ψηφιακός Γραμματισμός στα Οπτικοακουστικά Μέσα σε Διαδικτυακά Περιβάλλοντα Μάθησης. *Πρακτικά 10ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 10, 58-73.
- Παπαδημητρίου, Σ. & Sofos, A. (2019β). Καλές Πρακτικές Ψηφιακού Γραμματισμού στα Οπτικοακουστικά Μέσα: Αποτελέσματα Έρευνας Δράσης στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. *Πρακτικά 10ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 10, 125-139.
- Παπαδημητρίου, Σ. & Sofos, A. (2020). Δημιουργικότητα και Καινοτομία στο πλαίσιο εξ αποστάσεως Προγράμματος Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. *MusED Μουσείο - Σχολείο - Εκπαίδευση*, 1(3), 17-33.
- Pavey, J. & Garland, S. W. (2004) The integration and implementation of a range of 'e-TIVITIES' to enhance students' interaction and learning. *Innovations in Education and Teaching International*, 41:3, 305-315. DOI: 10.1080/14703290410001733276
- Pérez-Esteban, M. D., Carrión-Martínez, J. J. & Ortiz Jiménez, L. (2023). Systematic Review on New Challenges of University Education Today: Innovation in the Educational Response and Teaching Perspective on Students with Disabilities. *Soc. Sci.*, 12, 245. <https://doi.org/10.3390/socsci12040245>
- Pettenati, M. C. & Cigognini, M. E. (2009). Designing e-TIVITIES to increase learning-to-learn abilities. *eLearning Papers*, 12, 1-13.
- Pineda Hoyos, J. E., & Tamayo Cano, L. H. (2016). E-moderating and e-TIVITIES: The implementation of a workshop to develop online teaching skills in in-service teachers. *PROFILE Issues in Teachers' Professional Development*, 18(1), 97-114. <http://dx.doi.org/10.15446/profile.v18n1.44269>.
- «Reaching the "hard to reach": Inclusive responses to diversity through child-teacher dialogue». <https://reachingthehardtoreach.eu/> (Ημερομηνία πρόσβασης 8/7/2023).
- Reid, G. (2019). *Τρόποι μάθησης και συμπερίληψη. Εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς, επαγγελματίες στήριξης και γονείς*. (Δ. Στασινός, Μτφ.-Επιμ.). Παρισιάνου Α.Ε.
- Σακελλαρίου, Μ. (2022). *Σύγχρονη και Ασύγχρονη εξ Αποστάσεως Διδασκαλία και Μάθηση*. Εκδόσεις Πεδίο.
- Sánchez-Díaz, M.-N., Morgado, B. & Cabera-Ruiz, R. (2024). 'How can I do it?' Inclusive faculty members make recommendations for carrying out inclusive

- teaching practices. *Active Learning in Higher Education*, 00(0), 1-15. <https://doi.org/10.1177/14697874241230456>
- Salmon, G. (2011). *E-Moderating. The Key to Teaching and Learning Online*. Routledge.
- Salmon, G. (2013). *e-TIVITIES. The Key to Active Online Learning*. Routledge.
- Schunk, D.H. (2010). Θεωρίες μάθησης. Μία εκπαιδευτική θεώρηση. Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Σιάκας, Σ. & Γκούσιος, Χ. (2015). Το animation ως εργαλείο καινοτομίας στις εκπαιδευτικές δράσεις του προγράμματος Jean Monnet: Μελέτη περίπτωσης υλοποίησης βιωματικού εργαστηρίου για την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και του θρησκευτικού φανατισμού στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Πρακτικά 8ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, «Καινοτομία & Έρευνα στην Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση & στις Τεχνολογίες Πληροφορίας & Επικοινωνίας»*, 8, 4B, 55-59. Doi: 10.12681/icodl.75
- Σιάκας, Σ. & Γκούσιος, Χ. (2016). Το Animation στην εκπαίδευση: Η περίπτωση ενός σχολικού βιωματικού εργαστηρίου για την δημιουργία από τους μαθητές ενός επίκαιρου κοινωνικού μηνύματος. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 12(2), 166-177. Doi: 10.12681/jode.10868
- Slunt, K. M. & Giancarlo, L. C. (2004). Student-Centered Learning: A Comparison of Two Different Methods of Instruction. *J. Chem. Educ.*, 81(7), 985-988. <https://doi.org/10.1021/ed081p985>
- Σόρκος, Γ. & Χατζησωτηρίου, Χ. (2021). «Εκπαίδευση για την Αειφόρο Συμπεριληπτικότητα». Οι απόψεις των εκπαιδευτικών στην προώθηση του θεωρητικού μοντέλου «Education for sustainable inclusion: Teachers' views in promoting the theoretical model». *Επιστήμες Αγωγής*, 1, 7-27.
- Sorkos, G. & Hajisoteriou, C. (2021). Sustainable intercultural and inclusive education: teachers' efforts on promoting a combining paradigm. *Pedagogy, Culture & Society*, 29:4, 517-536. DOI: 10.1080/14681366.2020.1765193
- Σούλης, Σ.-Γ. (2022). Μάθηση με πολλαπλή αναπηρία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: κριτική θεώρηση. *Θέματα Επιστημών Αγωγής*, 1(1), 82-94. <https://doi.org/10.12681/thea.26699>
- Σοφός, Α., Κώστας, Α., & Παράσχου, Β. (2015). *Online εξ αποστάσεως εκπαίδευση* (Προπτυχιακό εγχειρίδιο). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, <https://hdl.handle.net/11419/182>
- Στασινός, Δ. (2020). *Η Ειδική Συμπεριληπτική Εκπαίδευση 2027. Η ελκυστική εκδίπλωσή της στο νέο ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Stenalt, M. H. & Jorgensen, D. S. (2007). Using e-TIVITIES, video dialogues and informal communication to motivate university teachers online. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3f799da6dede5414dae7ac>

75528088b0f1d74026 (Ημερομηνία πρόσβασης 27/9/2023).

- Συντιχάκη, Α., Φούντζουλας, Γ., Μανούσου, Ε. & Κουτσούμπα, Μ. (2019). Δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού ασύγχρονης εξ αποστάσεως πολυμορφικής εκπαίδευσης για τη διδασκαλία ελληνικού παραδοσιακού χορού σε αρχάριους ενήλικες. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 10, 214-226. DOI: <https://doi.org/10.12681/icodl.2341>
- Symeonidou, S., Tsakiri, M. & Mavrou, K. (2024). Inclusive education in the aftermath of the pandemic: Lessons from mainstream and special teachers who 'escaped the room'. *European Educational Research Journal*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14749041241236895>
- Σωτηριάδης, Δ. (χ.χ.). Σχεδίαση και Ανάπτυξη Εκπαιδευτικού Υλικού για την Εξ Αποστάσεως Διδασκαλία του Πληροφορικού Γραμματισμού σε Ενήλικες Εκπαιδευομένους μέσω της Πλατφόρμας Moodle. *5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Καθηγητών Πληροφορικής*. <http://synedrio.pekap.gr/praktika/5o/pdkap.sch.gr/praktika/ergasies/8.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 27/1/2024).
- Tsiboukli, A. & Babalis, T. (2023). The role of emotions and group dynamics in higher education. In Z. Gavrilidou (Ed.), *Transforming Higher Education Teaching Practice: Selected papers of the 1st International Conference of the Network of Teaching and Learning Centers in Greece*. Editions of the Network of Learning and Teaching Centers in Greek Universities.
- Χατζηχρήστου, Χ., Λαμπροπούλου, Α. & Λυκισάκου, Κ. (2004). Ένα διαφορετικό σχολείο: Το σχολείο ως κοινότητα που νοιάζεται και φροντίζει. *Ψυχολογία*, 11 (1), 1-19.
- Wedell, K. (2008). Confusion about inclusion: patching up or system change? *British Journal of Special Education*, 35(3), 127-135.
- Wright, P. (2014). "e-TIVITIES from the Front Line": A Community of Inquiry Case Study Analysis of Educators' Blog Posts on the Topic of Designing and Delivering Online Learning. *Education Sciences*, 4(2) 172-192. <https://doi.org/10.3390/educsci4020172>
- Wright, G. B. (2011). Student-Centered Learning in Higher Education. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 23(1), 92-97. <https://eric.ed.gov/?id=EJ938583>

ΑΛΛΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- <http://lib.eap.gr/el/openaccess.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 19/6/2023).
- <http://www.epset.gr/el/Nisrt/Open-Access> (Ημερομηνία πρόσβασης 19/6/2023).
- <http://www.openaccess.gr/el/oa-about> (Ημερομηνία πρόσβασης 19/6/2023).
- https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teachers-europe-careers-development-and-well-being_en (Ημερομηνία πρόσβασης 20/6/2023).
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0381&qid=1604504646165&from=EL> (Ημερομηνία πρόσβασης 20/6/2023).
- <https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/viewpoints/experts/teachers-as-agents-of-change-i.htm> (Ημερομηνία πρόσβασης 11/8/2023).
- <http://139.144.147.121/legal-framework/86-legal-framework/symbasi/547-symbasi-oie-gia-ta-dikaiomata-ton-atomon-me-anapiria> (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd> (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- https://prosvasimo.iiep.edu.gr/docs/pdf/OHE/symvasi_aria12-1.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0203_EL.html (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- <https://www.unicef.org/greece/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%8D> (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023).
- https://www.google.com/search?sca_esv=715c4e507116a0ae&rlz=1C1GCEA_enIT978IT978&q=https://www+w.europarl.europa.eu/doceo+o/document+/+A+-8-20+1+6+-02+0+3+_+EL.html&spell=1&sa=X&ved=2ahUKEwinzLeymYmLAXUB3wIHHTyfK2gQkeECKAB6BAgJEAE (Ημερομηνία πρόσβασης 17/9/2023)
- <https://www.upf.edu/web/schools4inclusion> (Ημερομηνία πρόσβασης 20/3/2024).
- https://gslegal.gov.gr/?page_id=5506 (Ημερομηνία πρόσβασης 19/10/2023).
- <https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2018/06/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B1%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 19/10/2023).

- CRPD/C/GC/4, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, A guide to Article 24 The Right to Inclusive Education, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive> (Ημερομηνία πρόσβασης 22/11/2023).
- <https://inactionforabetterworld.com/17-pagkosmioi-stoxoi/> (Ημερομηνία πρόσβασης 22/11/2023).
- https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/sustainable-development-goals_el (Ημερομηνία πρόσβασης 22/11/2023).
- <https://unric.org/el/3-%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%B1%CF%84%CF%8C%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1/> (Ημερομηνία πρόσβασης 22/11/2023).
- https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexical/glossology_edu/lemma.html?id=148#colabbr04 (Ημερομηνία πρόσβασης 15/2/2024).
- <https://www.ltcnetwork.net/index.php/el/> (Ημερομηνία πρόσβασης 15/2/2024).
- <https://www.weforum.org/whitepapers/defining-education-4-0-a-taxonomy-for-the-future-of-learning/> (Ημερομηνία πρόσβασης 3/5/2023).

ΨΗΦΙΑΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

- <https://answergarden.ch/>
- <https://gamma.app/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

3 Δεκεμβρίου – ΔΙΕΘΝΗΣ ΗΜΕΡΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία Οδηγός για το άρθρο 24

*Το Δικαίωμα στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση
(CRPD/C/GC/4, Committee on the Rights of Persons with Disabilities,
A guide to Article 24. The Right to Inclusive Education)*

Μετάφραση - Απόδοση

Εισαγωγή

Αυτός ο Οδηγός εξετάζει το δικαίωμα στη Συνεκπαίδευση για όλα τα άτομα με αναπηρίες και τι απαιτείται για την επίτευξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος χωρίς αποκλεισμούς. Στόχος του είναι να βοηθήσει τις χώρες (εφεξής τα αποκαλούμενα κράτη) να εκπληρώσουν τα νομικά τους καθήκοντα, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από οποιονδήποτε ενδιαφέρεται για αυτόν τον τομέα.

Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τα άτομα με αναπηρία αναγνωρίζονται ως ίσοι πολίτες, που έχουν τα ίδια δικαιώματα με όλους τους άλλους. Αυτό περιλαμβάνει και το δικαίωμά τους στην **ποιοτική εκπαίδευση** σε ισότιμη βάση με τα άτομα χωρίς αναπηρία.

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση είναι το κλειδί για την επίτευξη αυτού του δικαιώματος. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Σύμβαση). Πρόκειται για μια νομικά δεσμευτική διεθνή συμφωνία στην εφαρμογή της οποίας έχουν δεσμευτεί πολλά κράτη.

Η χωρίς αποκλεισμούς ποιοτική εκπαίδευση είναι επίσης ένας από τους **17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης** που υιοθετήθηκαν από παγκόσμιους ηγέτες για την αντιμετώπιση των μεγάλων παγκόσμιων ανισοτήτων έως το 2030.

Παρά την πρόοδο στη Συνεκπαίδευση, εξακολουθούν να υπάρχουν τεράστιες προκλήσεις. Εκατομμύρια άτομα με αναπηρία λαμβάνουν ελάχιστη ή καθόλου εκπαίδευση και πολύ περισσότερα λαμβάνουν μη ποιοτική εκπαίδευση και συχνά ξεχωριστά από τους συνομηλίκους τους.

Αυτό σημαίνει ότι το δικαίωμα στη Συνεκπαίδευση, όπως περιγράφεται στη Σύμβαση, απέχει πολύ από το να υλοποιηθεί πλήρως. Για να αντιμετωπιστεί αυτό, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία δημιούργησε αυτόν τον Οδηγό ώστε να βοηθήσει τα κράτη να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους βάσει της Σύμβασης (*CRPD/Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*). Η Επιτροπή είναι το σώμα εμπειρογνομόνων που παρακολουθεί τη διεθνή πρόοδο σχετικά με τη Σύμβαση.

Τι είναι η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση;

Στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση μαθητές όλων των ικανοτήτων μαθαίνουν μαζί, στο ίδιο σχολικό περιβάλλον, δηλαδή κάθε τάξη περιλαμβάνει μαθητές με και χωρίς αναπηρία.

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού

συστήματος όπου όλοι θα συμμετέχουν ισότιμα στη μαθησιακή διαδικασία και ταυτόχρονα θα ικανοποιούνται οι ατομικές εκπαιδευτικές τους ανάγκες.

Εστιάζει δηλαδή στην ποιοτική εκπαίδευση για όλους, διασφαλίζοντας ότι οι φορείς της εκπαίδευσης, όπως τα σχολεία, τα κολέγια και τα πανεπιστήμια, θα μπορούν να υποστηρίξουν την πλήρη συμμετοχή όλου του μαθητικού πληθυσμού και να επιτυγχάνουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.

Η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς στοχεύει στην πραγματοποίηση αλλαγών σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα, έτσι ώστε όλοι οι μαθητές να μπορούν να λάβουν το επίπεδο εκπαίδευσης που δικαιούνται. Αυτό σημαίνει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να προσαρμοστεί στις ανάγκες των ατόμων και όχι το αντίστροφο.

Συνεπώς, **η Συνεκπαίδευση διαφέρει από εκείνο το είδος εκπαίδευσης που υιοθετεί τον αποκλεισμό, τον διαχωρισμό και την ένταξη** και όπου οι μαθητές με αναπηρίες μπορεί είτε να στερηθούν πλήρως το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση, είτε να πρέπει να μάθουν σε ξεχωριστά σχολεία ή τάξεις ή ακόμη να τοποθετηθούν σε κανονικές τάξεις χωρίς όμως την κατάλληλη υποστήριξη.

Γιατί είναι σημαντική η Συνεκπαίδευση;

Η **εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς (Συνεκπαίδευση)** είναι ζωτικής σημασίας για την παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης σε όλο τον μαθητικό πληθυσμό στη βάση της ισότιμης μεταχείρισης, και, κατ' επέκταση, για τη δημιουργία δικαιότερων και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών.

Καλύτερη εκπαίδευση για όλους

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση έχει μια σειρά από βασικά οφέλη. **Σχετική έρευνα δείχνει ότι βελτιώνει την εκπαίδευση για όλους τους μαθητές καθιστώντας την πιο ανθρωποκεντρική και εστιασμένη στο σύνολο για την επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων.**

Ένας πιο δίκαιος κόσμος

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση βοηθά στη δημιουργία κοινωνιών που βασίζονται στην ανεκτικότητα, στην προθυμία για ένταξη ατόμων ή και κοινωνικών ομάδων που διαφέρουν είτε μεταξύ τους είτε ως προς το σύνολο και στην κοινωνική δικαιο-

οσύνη. Όχι μόνο προστατεύει τα άτομα με αναπηρία από την απομόνωση και τον κοινωνικό αποκλεισμό αλλά και τους δίνει τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην κοινοτική ζωή μαζί με όλους τους άλλους. Μέσω της συμπεριληπτικής μάθησης και του ομαδικού παιχνιδιού τα παιδιά με και χωρίς αναπηρίες μπορούν πιο εύκολα να κατανοήσουν και να αποδεχτούν το ένα το άλλο, όπως και οι δάσκαλοι και οι γονείς των παιδιών να βοηθηθούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Είναι σημαντικό ότι η Συνεκπαίδευση βοηθά τα άτομα με αναπηρίες να ενταχθούν ισότιμα στην κοινωνία. Είναι ένα σημαντικό βήμα για τη σταδιακή ανεξαρτητοποίησή τους μέσω της βελτίωσης ή και της καλλιέργειας **περισσότερων κοινωνικών δεξιοτήτων και αξιοποίησης περισσότερων ευκαιριών για τη μελλοντική συμμετοχή τους** μέσω της εργασίας στην οικονομία αλλά και ευρύτερα στην κοινωνία στο σύνολό της. Αυτό με τη σειρά του θα μειώσει την απομόνωση, τη φτώχεια, τον κίνδυνο εκμετάλλευσης και την εξάρτηση των ατόμων αυτών από τους άλλους.

Πράγματι, σε μια μελέτη του 2013 από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα διαπιστώθηκε ότι μόνο η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση μπορεί να προσφέρει τόσο ποιοτική εκπαίδευση όσο και κοινωνική ανάπτυξη για τα άτομα με αναπηρίες.

Τι λέει η Συνέλευση για τη Συνεκπαίδευση; Γενικά

Το άρθρο 24 είναι το μέρος της Σύμβασης που αφορά την εκπαίδευση. Αναφέρει ότι **όλα τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση**. Αυτή η εκπαίδευση θα πρέπει να περιλαμβάνει **όλα τα επίπεδα**, συμπεριλαμβανομένης της προσχολικής, πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (κολέγιο, πανεπιστήμιο, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση ενηλίκων κ.λπ.).

Η εκπαίδευση πρέπει να είναι διαθέσιμη σε όλους, στις κοινότητες στις οποίες ζουν.

Θα πρέπει να είναι υποχρεωτική και δωρεάν η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και τα κράτη χρειάζεται να εργαστούν και για τη δωρεάν δευτεροβάθμια εκπαίδευση για όλους.

Η Σύμβαση λέει ότι όλα τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα στην ποιοτική εκπαίδευση στην ίδια βάση με όλα τα άλλα. **Δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να υφίστανται διακρίσεις.**

Η επίτευξη αυτού του στόχου συνεπάγεται αλλαγές σε ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένων και των φορέων του πολιτισμού, της πολιτικής, αλλά και στην καθημερινή πρακτική. Όλες οι πτυχές της εκπαίδευσης,

όπως η νομοθεσία, η χρηματοδότηση, ο σχεδιασμός, ο τρόπος παράδοσης και παρακολούθησης των μαθημάτων, πρέπει να επανεξεταστούν και όπου χρειάζεται να τροποποιηθούν

Σε κάθε στάδιο, τα κράτη πρέπει να δεσμευτούν, σύμφωνα με τη Σύμβαση, για ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς, και για την επίλυση τυχόν προβλημάτων που εμποδίζουν την εφαρμογή της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης. Παραδείγματα τέτοιων προβλημάτων αποτελούν ορισμένοι νόμοι που περιορίζουν το δικαίωμα των ανθρώπων στην εκπαίδευση ή πεποιθήσεις ότι ειδικά τα κορίτσια με αναπηρίες δεν πρέπει να πηγαίνουν σχολείο ή ότι τα άτομα με ορισμένης μορφής αναπηρία δεν μπορούν να μορφωθούν.

Τα άτομα με αναπηρίες δεν πρέπει να στερούνται το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση. Θα πρέπει να έχουν πρόσβαση ανά πάσα στιγμή, ακόμη και σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και ανθρωπιστικών καταστροφών.

Στόχοι της Συνεκπαίδευσης

Η εκπαίδευση πρέπει να προωθεί τις αξίες του σεβασμού και της ανεκτικότητας προς όλους τους ανθρώπους, καθώς και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει να υποστηρίζονται για να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους μέσω της ανάπτυξης των ταλέντων και της **δημιουργικότητάς** τους. Γι' αυτό δεν πρέπει να στερούνται τέτοιες ευκαιρίες ή να έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε αυτές.

Η εκπαίδευση ως ένα από τα αρχικά στάδια κοινωνικοποίησης του ατόμου μετά την οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει τη ενεργή συμμετοχή και την ομαλή ένταξη όλων των μαθητών στην κοινωνία εφοδιάζοντάς τους κατάλληλα ώστε να μπορούν και μελλοντικά να διεκδικούν και να απολαμβάνουν τα νόμιμα δικαιώματά τους.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης

Η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση περιλαμβάνει:

- δέσμευση από την ηγεσία και από όλους σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον για την υλοποίηση της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς,
- αναγνώριση ότι όλοι έχουν την ικανότητα να μαθαίνουν,
- προσαρμογή για να καλύψει τις ανάγκες κάθε ατόμου για να το βοηθήσει να αξιοποιήσει πλήρως τις δυνατότητές του,

- εκπαίδευση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών και του προσωπικού ώστε να έχουν τις σωστές στάσεις και δεξιότητες,
- καλωσόρισμα όλων των μαθητών εξίσου – όλοι οι μαθητές θα πρέπει να αισθάνονται ότι τους εκτιμούν, τους σέβονται και τους ακούν,
- δημιουργία ενός ασφαλούς, θετικού περιβάλλοντος μάθησης, και με τη βοήθεια των μαθητών,
- τόνωση της αυτοπεποίθησης των μαθητών, για να μπορέσουν να προχωρήσουν σε περαιτέρω εκπαίδευση, κατάρτιση ή εργασία,
- ανάπτυξη συνεργασιών με την ευρύτερη κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων γονέων, εκπαιδευτικών και μαθητών καθώς και οργανώσεων ατόμων με αναπηρίες,
- στενή παρακολούθηση της προόδου στη Συνεκπαίδευση, με τη βοήθεια ατόμων με αναπηρίες αλλά και γονέων και φροντιστών, όπου χρειάζεται.

Προσβασιμότητα

Όλα τα μέρη του εκπαιδευτικού συστήματος πρέπει να είναι προσβάσιμα σε άτομα με αναπηρία. Αυτό περιλαμβάνει:

- κτιριακές υποδομές
- συστήματα πληροφοριών και επικοινωνιών
- σχολικά βιβλία και εκπαιδευτικό υλικό
- μεθόδους διδασκαλίας και αξιολογήσεις
- υπηρεσίες υποστήριξης
- αίθουσες διδασκαλίας και τουαλέτες
- εγκαταστάσεις παιχνιδιού και άθλησης
- σχολικές μεταφορές/μετακινήσεις.

Επιπλέον:

Τα κράτη πρέπει να διασφαλίσουν ότι όλα τα νέα κτίρια εκπαίδευσης είναι προσβάσιμα και ότι υπάρχει χρονοδιάγραμμα για να γίνουν προσβάσιμα και τα ήδη υπάρχοντα κτίρια.

Τα κράτη ενθαρρύνονται επίσης να χρησιμοποιούν το **Universal Design**. Σύμφωνα με αυτό, τα κτίρια και τα προϊόντα σχεδιάζονται από την αρχή, ώστε να είναι προσβάσιμα και να χρησιμοποιούνται από άτομα με ευρύ φάσμα ικανοτήτων.

Θα πρέπει να παρέχεται χρηματοδότηση για εκπαιδευτικό υλικό σε εναλλακτικές μορφές και η κατάλληλη τεχνολογία, που θα εξασφαλίζει την ενεργό συμμετοχή των μαθητών.

Ικανοποίηση ατομικών αναγκών

Είναι απαραίτητο τα κράτη να υιοθετήσουν την προσέγγιση Universal Design for Learning (UDL), όπου είναι δυνατόν, **καθώς περιλαμβάνει ένα σύνολο αρχών που βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να δημιουργήσουν ένα ευέλικτο περιβάλλον μάθησης.**

Η προσέγγιση UDL αναγνωρίζει ότι κάθε μαθητής μαθαίνει διαφορετικά. Αυτό απαιτεί μια ευέλικτη, δημιουργική προσέγγιση της διδασκαλίας και του προγράμματος σπουδών. Οι δάσκαλοι θα πρέπει να είναι σε θέση να προσαρμόζουν το στυλ τους, για να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες κάθε μαθητή. Στόχος είναι να δοθεί η δυνατότητα στους μαθητές να μαθαίνουν με διαφορετικούς τρόπους, ενώ παράλληλα να επιτυγχάνουν θετικά αποτελέσματα.

Είναι επίσης απαραίτητο να καταργηθούν οι τυπικές αξιολογήσεις και τα τεστ, καθώς και η ετερογένεια που υπάρχει στους τρόπους **αξιολόγησης της προόδου των μαθητών.**

Επιπλέον, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα έχουν άμεσο καθήκον να κάνουν εύλογες προσαρμογές, όπου χρειάζεται, για τη βελτιστοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Αυτές είναι αλλαγές που θα πρέπει να γίνουν όπου είναι δυνατόν, για να καλύψουν τις ατομικές ανάγκες των μαθητών. Για παράδειγμα, ένας μαθητής μπορεί να χρειάζεται πληροφορίες σε μια συγκεκριμένη μορφή ή γλώσσα, όπως η νοηματική, ειδικό εξοπλισμό ή τεχνολογία ή ακόμα επιπλέον υποστήριξη στην τάξη. Οι ανάγκες όλων των μαθητών με αναπηρία θα πρέπει να καλύπτονται με αυτόν τον τρόπο, χωρίς επιπλέον κόστος για αυτούς ή τις οικογένειές τους.

Για να βοηθήσουν σε αυτό, οι μαθητές θα πρέπει να είναι εφοδιασμένοι με εξατομικευμένα εκπαιδευτικά σχέδια, που να περιγράφουν τις ανάγκες υποστήριξής τους. Θα πρέπει, επίσης, να διεξαχθούν συζητήσεις μεταξύ του παρόχου εκπαίδευσης, του μαθητή και, κατά περίπτωση, των γονέων, για να συμφωνήσουν για το τι χρειάζεται ο μαθητής και για το τι είναι εφικτό να γίνει.

Μπορεί να υπάρξουν περιπτώσεις όπου δεν είναι δυνατές ορισμένες εύλογες προσαρμογές, για παράδειγμα λόγω έλλειψης πόρων. Ωστόσο, τα κράτη θα πρέπει να εργάζονται συνεχώς για ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς και δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούν τη δικαιολογία του υψηλού κόστους και της έλλειψης πόρων για να αποφύγουν την ενεργό συμμετοχή τους στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας τους στην κατεύθυνση της συμπερίληψης.

Εκπαίδευση κοντά στο σπίτι

Δεν είναι αποδεκτό τα παιδιά να αναγκάζονται να διανύουν μεγάλες αποστάσεις για να πάνε στο σχολείο, στο δημοτικό ή στο γυμνάσιο. Το σχολείο τους πρέπει να βρίσκεται σε μια ασφαλή απόσταση από τον τόπο κατοικίας τους.

Καταρτισμένο προσωπικό

Οι δάσκαλοι σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης θα πρέπει να έχουν τη δέσμευση, τις **αξίες και τις δεξιότητες** να διδάσκουν χωρίς αποκλεισμούς. Η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς θα πρέπει να ενσωματωθεί πλήρως στην κατάρτιση και την πρακτική των εκπαιδευτικών, γι' αυτό και θα πρέπει να λαμβάνουν συνεχή υποστήριξη και επιμόρφωση.

Η πρόσληψη εκπαιδευτικών με αναπηρία είναι ένας πρόσφορος τρόπος για την προώθηση των ίσων δικαιωμάτων για τα άτομα με αναπηρία, που παράλληλα θα αποτελεί και ένα είδος προτύπου απέναντι στα κάθε λογής στερεότυπα.

Τι πρέπει να κάνουν άμεσα τα κράτη

Τα κράτη θα πρέπει να εργαστούν το συντομότερο δυνατό για ένα πλήρες εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς. Αυτό ονομάζεται προοδευτική συνειδητοποίηση. Θα πρέπει να αποφεύγουν μεθόδους που εμποδίζουν ή επιβραδύνουν την πρόοδο των μαθητών – και να είναι βέβαιο ότι όπου συμβαίνει αυτό δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική.

Παρ' ότι ορισμένες αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να είναι χρονοβόρες, υπάρχουν συγκεκριμένες δράσεις τις οποίες τα κράτη πρέπει να αναλάβουν άμεσα. Για παράδειγμα:

- Μη διάκριση – άρση κάθε μορφής διάκρισης που εμποδίζει τα άτομα με αναπηρίες να λάβουν εκπαίδευση
- Λογικές προσαρμογές – προσαρμογές για την κάλυψη των ατομικών αναγκών
- Υποχρεωτική, δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση για όλα τα παιδιά με αναπηρία
- Εφαρμογή εθνικής εκπαιδευτικής στρατηγικής που καλύπτει όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Πώς η Συνεκπαίδευση σχετίζεται με άλλα δικαιώματα της Σύμβασης

Τα κράτη πρέπει να εργαστούν για τη συγκρότηση κοινωνιών που θα ενθαρρύνουν την ενσωμάτωση των μελών τους χωρίς διακρίσεις και να επιλύουν τυχόν προβλήματα που εμποδίζουν αυτό τον στόχο. Είναι επίσης απαραίτητο να λαμβάνουν υπόψη τις αρχές και τα δικαιώματα της Συνέλευσης σε κάθε βήμα της πορείας τους. Αυτά περιλαμβάνουν:

- διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρία δεν υφίστανται διακρίσεις και ότι έχουν ίση προστασία από τον νόμο·
- σεβασμό των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία·
- προσβασιμότητα·
- υποστήριξη των ατόμων με αναπηρία να κάνουν τις δικές τους επιλογές και να εκφράζονται ελεύθερα·
- εξασφάλιση ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση για τα κορίτσια και τις γυναίκες με αναπηρίες και τερματισμό των διακρίσεων και της βίας εναντίον τους·
- εκτίμηση ανά πάσα στιγμή του τι είναι καλύτερο για το παιδί·
- διασφάλιση ότι τα **παιδιά με αναπηρίες έχουν φωνή**, δηλαδή ακούγονται, και οι απόψεις τους λαμβάνονται σοβαρά υπόψη·
- εξασφάλιση ότι έχουν την υποστήριξη που χρειάζονται·
- διασφάλιση ότι τα παιδιά μπορούν να έχουν λόγο σε όλες τις πτυχές της εκπαίδευσής τους και ότι υπάρχει ένας εύκολος τρόπος να παραπονεθούν εάν στερούνται τα εκπαιδευτικά τους δικαιώματα·
- ευαισθητοποίηση σχετικά με την αναπηρία και αμφισβήτηση των αρνητικών πεποιθήσεων και πρακτικών·
- προστασία των ατόμων με αναπηρία από κάθε μορφή βίας ή κακοποιητικής συμπεριφοράς εναντίον τους, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής τιμωρίας και του εκφοβισμού·
- συμμετοχή όλων των μαθητών στην ανάπτυξη πολιτικών πειθαρχίας ενάντια στον εκφοβισμό·
- προστασία του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρίες στη ζωή, στην κοινωνία και την οικογενειακή ζωή μέσω της μετακίνησής τους από ιδρύματα μακράς διαμονής στο οικογενειακό ή στο πιο οικείο σε αυτά κοινωνικό περιβάλλον·
- διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρίες μπορούν να μετακινούνται ανεξάρτητα, μέσω της χρήσης μεταφορικών μέσων, βοηθημάτων κινητικότητας ή άλλης υποστήριξης και εκπαίδευσης·
- παροχή επαρκούς υγειονομικής περίθαλψης, συμπεριλαμβανομένων των

προσβάσιμων προγραμμάτων υγείας, υγιεινής, διατροφής και σεξουαλικής αγωγής, για να διασφαλιστεί ότι η έλλειψη υγείας ή κατάλληλης υγειονομικής φροντίδας δεν αποτελεί τροχοπέδη στη μάθησή τους

- παροχή υπηρεσιών αποκατάστασης έγκαιρα και επαρκώς, για την υποστήριξη της ανεξαρτησίας και της ευημερίας των μαθητών·
- εφοδιασμός των ατόμων με αναπηρίες με τις αναγκαίες δεξιότητες και με επαρκή αυτοπεποίθηση για εύρεση εργασίας και συμμετοχή στα κοινά·
- διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρίες δεν αποκλείονται από πολιτιστικές, ψυχαγωγικές, αθλητικές ή άλλου είδους δραστηριότητες·
- συνεργασία με άλλες χώρες και ενσωμάτωση της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς σε όλα τα διεθνή σχέδια και προγράμματα. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει εκπαίδευση, υποστήριξη, ανταλλαγή καλών πρακτικών, έρευνα, χρηματοδότηση και πρόσβαση σε **υποστηρικτικές τεχνολογίες** (εξοπλισμός ή πόροι που μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους να έχουν πρόσβαση στη μάθηση και συμμετοχή στην κοινωνική ζωή).

Οι συστάσεις της Επιτροπής προς τα κράτη

Η Επιτροπή έχει εντοπίσει μια σειρά από προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα κράτη κατά τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος χωρίς αποκλεισμούς. Προτείνει σε αυτά να θεσπίσουν τα ακόλουθα μέτρα για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων:

- Προσέγγιση των ιθυνόντων της κυβέρνησης για συμμετοχή τους στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος προς την κατεύθυνση της συμπερίληψης καθώς αυτό το βήμα δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο από μεμονωμένους φορείς όπως τα τμήματα εκπαίδευσης
- Από την άλλη πλευρά, η ευθύνη για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία πρέπει να βαραινεί το τμήμα εκπαίδευσης. Αυτό γίνεται για να διασφαλιστεί ότι οι ανάγκες του καθενός περιλαμβάνονται στους νόμους, την πολιτική και τον προγραμματισμό της γενικής εκπαίδευσης.

Νομοθεσία

Τα κράτη πρέπει να θεσπίσουν νόμους που να αποτρέπουν τις διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Όλοι οι ισχύοντες νόμοι και πρακτικές πρέπει να αλλάξουν όπου είναι απαραίτητο για την άρση κάθε διάκρισης.

Τα κράτη πρέπει να δημιουργήσουν νέους νόμους για την εφαρμογή της Συνεκπαίδευσης, μαζί με ένα σαφές χρονοδιάγραμμα. **Οι νόμοι θα πρέπει να πληρούν τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να περιλαμβάνουν όλα τα απαραίτητα για ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς, καθώς και τρόπους παρακολούθησης της προόδου.**

Αυτοί οι νόμοι θα πρέπει να υποστηρίζονται από ένα Εκπαιδευτικό Τομεακό Σχέδιο, για να σκιαγραφηθεί ο τρόπος με τον οποίο θα τεθεί σε εφαρμογή το εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς. Το σχέδιο πρέπει να περιλαμβάνει χρονοδιάγραμμα και μετρήσιμους στόχους. Τα κράτη θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν μια ανάλυση του τρέχοντος εκπαιδευτικού συστήματος ως αφετηρία για την πρόοδο.

Αμφισβήτηση των διακρίσεων

Θα πρέπει να υπάρχουν ασφαλείς και εύκολοι τρόποι για να μπορούν να αντιδρούν τα άτομα με αναπηρία εάν αισθάνονται ότι το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση έχει παρεμποδιστεί ή περιοριστεί.

Τα κράτη θα πρέπει επίσης να ενημερώνουν το κοινωνικό σύνολο για το τι περιλαμβάνει το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση και για το τι πρέπει να κάνουν εάν το στερούνται.

Απομάκρυνση των ατόμων με αναπηρία από τα ιδρύματα

Τα κράτη θα πρέπει να έχουν θεσπίσει οργανωμένα σχέδια για τη μετακίνηση των ατόμων με αναπηρίες από ιδρύματα μακράς διαμονής στην κοινότητα.

Τα σχέδια θα πρέπει να περιλαμβάνουν ένα χρονοδιάγραμμα για την ολοκλήρωσή τους, τη διάθεση κονδυλίων και πόρων για την ανάπτυξη κοινοτικών υπηρεσιών και διαβουλεύσεις με τα άτομα με αναπηρία και τις οικογένειές τους.

Πρώιμη παρέμβαση

Έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά με αναπηρίες μπορούν να ωφεληθούν σε μεγάλο βαθμό από τον έγκαιρο εντοπισμό και την κάλυψη των αναγκών υποστήριξής τους, δηλαδή στο προσχολικό στάδιο. Θα πρέπει επίσης να παρέχεται εκπαίδευση και υποστήριξη στις οικογένειές τους. Αυτό μπορεί να βοηθήσει στην καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού και στον εντοπισμό τυχόν ζητημάτων που μπορεί

μελλοντικά να επηρεάσουν την εκπαίδευσή του.

Οι κυβερνήσεις και άλλοι οργανισμοί θα πρέπει να συνεργάζονται για την εξασφάλιση της πρώιμης παρέμβασης ως προς την κάλυψη των αναγκών των ατόμων με αναπηρία.

Σε αυτό το πλαίσιο τα κράτη ενθαρρύνονται να παρέχουν προσχολική εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, για να βοηθούν τα παιδιά με αναπηρίες να ξεκινούν με περισσότερα εφόδια τη ζωή τους.

Συλλογή δεδομένων

Τα κράτη έχουν καθήκον να συλλέγουν σχετικά και λεπτομερή δεδομένα, για να εκπληρώσουν τις δεσμεύσεις τους βάσει της Σύμβασης και να δημιουργήσουν μια αποτελεσματική εκπαιδευτική πολιτική.

Θα πρέπει πρώτα να αντιμετωπίσουν την έλλειψη έγκυρων στοιχείων σχετικά με τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία στη χώρα τους και αναφορικά με το εκπαιδευτικό τους καθεστώς. Για την αποτύπωση αυτού θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν δεδομένα απογραφής, έρευνας και διοίκησης.

Τα δεδομένα θα πρέπει επίσης να βοηθήσουν στον εντοπισμό προβλημάτων που εμποδίζουν τα άτομα με αναπηρία να λάβουν την κατάλληλη εκπαίδευση και στο πώς να τα ξεπεράσουν. Θα πρέπει επίσης να αντιμετωπιστούν προβλήματα στην ίδια τη συλλογή δεδομένων, όπως τα κενά στην καταγραφή των γεννήσεων.

Πόροι

Για να επιτύχει η Συνεκπαίδευση, τα κράτη πρέπει να διαθέτουν επαρκείς οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους.

Οι προϋπολογισμοί πρέπει να διατίθενται για βελτιώσεις όπως:

- Να γίνουν πιο προσιτές οι εκπαιδευτικές ρυθμίσεις, το εκπαιδευτικό υλικό και οι μεταφορές,
- Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών,
- Οι λογικές προσαρμογές, συμπεριλαμβανομένης της υποστηρικτικής τεχνολογίας και της νοηματικής γλώσσας,
- Τα προγράμματα ευαισθητοποίησης για την αντιμετώπιση των διακρίσεων και του εκφοβισμού.

Εκπαίδευση και υποστήριξη εκπαιδευτικών

Οι δάσκαλοι και το προσωπικό μπορεί να χρειαστούν συμβουλές, κατάρτιση και υποστήριξη σε μια σειρά ζητημάτων, όπως:

- τα ανθρώπινα δικαιώματα και η αναπηρία,
- πώς να αναγνωρίσουν τις ικανότητες και τις ανάγκες των μαθητών και να κάνουν προσαρμογές στο μαθησιακό περιβάλλον και το πρόγραμμα σπουδών,
- ως προς την εφαρμογή διαφορετικών μεθόδων και στυλ επικοινωνίας.
- Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να είναι συνεχής και να μπορεί να παρέχεται με διάφορους τρόπους, όπως:
- η δημιουργία εταιρικών σχέσεων με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα για την ανταλλαγή πρακτικών εργασίας,
- οι πρακτικές ομαδικής εργασίας, όπως ομαδική διδασκαλία, ομάδες μελέτης και υποστήριξη από ομοτίμους,
- η συνεργασία με την ευρύτερη κοινότητα των γονέων, των φροντιστών, των ατόμων με αναπηρίες και των οργανώσεων αναπηρίας, για να λάβουν επίσης συμβουλές και την απαραίτητη υποστήριξη.

Άλλη μορφή υποστήριξης και εκπαίδευσης

Εκτός από τους φορείς της εκπαίδευσης θα χρειαστεί να δοθεί υποστήριξη και η απαραίτητη κατάρτιση και στο προσωπικό άλλων οργανισμών που είναι υπεύθυνοι βάσει του νόμου για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία.

Έλεγχος προόδου

Τα κράτη θα πρέπει να αναπτύξουν αποτελεσματικούς τρόπους παρακολούθησης της προόδου της Συνεκπαίδευσης. Θα πρέπει να χρησιμοποιούν δείκτες και στόχους για τη μέτρηση των αποτελεσμάτων. Τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει να συμμετέχουν πλήρως σε αυτή τη διαδικασία.

Συνεργασία με άτομα με αναπηρία και με τις οικογένειές τους

Οι μαθητές με αναπηρίες και, κατά περίπτωση, οι οικογένειές τους θα πρέπει επίσης να θεωρούνται εταίροι στη Συνεκπαίδευση. Συγκεκριμένα είναι αναγκαίο να

λαμβάνουν και οι ίδιοι συμβουλές και να συμμετέχουν σε κάθε στάδιο, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης και παρακολούθησης των εκπαιδευτικών σχεδίων και πολιτικών.

Επίσης τα άτομα με αναπηρία, τα μέλη της οικογένειάς τους καθώς και τα μέλη της τοπικής κοινότητας μπορούν, επίσης, να συνεισφέρουν παρέχοντας επιπλέον υποστήριξη στην τάξη. Αυτό θα βοηθήσει ολόκληρη την κοινότητα να κατανοήσει καλύτερα την κατάσταση και να ανταποκριθεί πιο άμεσα στις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία.

Ιδιωτική εκπαίδευση

Τα κράτη πρέπει επίσης να γνωρίζουν ότι το δικαίωμα στη Συνεκπαίδευση επεκτείνεται και στον ιδιωτικό εκπαιδευτικό τομέα.

Πηγή: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive>

Προτεινόμενη ενδεικτική επιστημονική αρθρογραφία:

Slee, R. (2019). Belonging in an age of exclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 23(9), 909–922. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1602366>
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13603116.2019.1602366#abstract>

Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7–16. <https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1729587> και <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20020317.2020.1729587?src=recsys#abstract>

Crispel, O., & Kasperski, R. (2019). The impact of teacher training in special education on the implementation of inclusion in mainstream classrooms. *International Journal of Inclusive Education*, 25(9), 1079–1090. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1600590> και <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13603116.2019.1600590?src=recsys>

Ní Bhroin, Ó., & King, F. (2019). Teacher education for inclusive education: a framework for developing collaboration for the inclusion of students with support plans. *European Journal of Teacher Education*, 43(1), 38–63. <https://doi.org/10.1080/02619768.2019.1691993> και <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02619768.2019.1691993?src=recsys#abstract>

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Συνοψίστε γιατί είναι σημαντική η Συμπεριληπτική Εκπαίδευση και διατυπώστε περιεκτικά τους στόχους και τις προκλήσεις που θέτει στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα.

Βλ. ενδεικτικά:

Ioannidi, V. & Malafantis, K. D. (2023). Inclusive education and creative learning styles. International opportunities and challenges. *European Journal of Literature, Language and Linguistics Studies*, 7(1), 77-86. <https://oapub.org/lit/index.php/EJLLL/article/view/445>

Ioannidi, V. & Malafantis, K. D. (2022b). Inclusive Education and Inclusive School Development: a key-area for sustainability and teacher skills. *European Journal of Social Sciences Studies*, 8(1), 87-97. <https://oapub.org/soc/index.php/EJSSS/article/view/1335/1918>

Ioannidi, V. & Malafantis, K. D. (2022a). Inclusive Education and Pedagogy: a practice for all students. *European Journal of Education Studies*, 9(10), 1-13. <https://oapub.org/edu/index.php/ejes/article/view/4476/7111>

Ιωαννίδη, Β. & Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2023). Συμπεριληπτικός γραμματισμός & ανάπτυξη δημιουργικών ικανοτήτων σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης. *Νέα Παιδεία – Γλώσσα*, 187-188.

Συζητήστε σημαντικές διεργασίες υπό τη λογική κοινωνικο-εκπαιδευτικών στερεοτύπων σε ζητήματα Συνεκπαίδευσης. Ανιχνεύστε σχετικούς όρους σε κείμενα της επιλογής σας.

Βλ. ενδεικτικά:

Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2022c). Inclusive education and special topics: reducing labeling with guides to design and realize inclusive teaching. *European Journal of Alternative Education Studies*, 7(2), 13-24. <https://oapub.org/edu/index.php/ejae/issue/view/290>

Διερευνήστε τον Καθολικό Σχεδιασμό Μάθησης για Όλους (Universal Design for Learning). Περιγράψτε δικά σας παραδείγματα σε σχολική τάξη και εκπαιδευτική βαθμίδα της επιλογής σας. Μπορείτε να συμπεριλάβετε και την αξιοποίηση ψηφιακού εργαλείου.

Βλ. ενδεικτικά τον ιστότοπο: www.cast.org

Προσπαθήστε να προβείτε σε ανάλογες προσαρμογές για την υποστήριξη και συμπερίληψη όλων των παιδιών μιας σχολικής τάξης ή/και της τάξης σας.

Επισκεφθείτε το site: <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/module/acc/>

Προβληματιστείτε για τον Στόχο 4 «Ποιοτική Εκπαίδευση» σε σχέση με την υποστήριξη παιδιών με και χωρίς αναπηρία σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Πηγή: <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>

Εξηγήστε τους ρόλους της πρώιμης παρέμβασης και της συνεργασίας με την οικογένεια στο πλαίσιο της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης.

Βλ. ενδεικτικά:

<https://www.iep.edu.gr/el/psifiako-apothesis/symperiliptiki-ekpaidefsi>

<https://iep.edu.gr/el/psifiako-apothesis/skill-labs/1006-anthropina-dikaiomata-kai-symperilipsi>